

DRUGI DEO

PROTIVOFANZIVA

Glava XIII

PROTIVOFANZIVA SAZREVA

Ideja za protivofanzivu kod Staljingrada rodila se u meni prvi put još u Moskvi (1—2. avgusta 1942), učvršćivala se postepeno za vreme odbrambenih borbi za grad, sazrevajući u konkretni plan, u praktičnu pripremu za protivofanzivu. Priprema je počela u vreme najtežeg perioda staljingradske odbrane, u avgustu-septembru kada smo N. S. Hruščov i ja bili na čelu oba fronta.

Naša prva mera pri radu bila je da izaberemo najpogodnije pravce udara i da pripremimo odgovarajuće polazne rejone za protivofanzivu. Pri tome, trebalo je raditi tako da neprijatelj ne prozre naše namere. U tom cilju na najudaljenijem desnom krilu Staljingradskog fronta, 21. i 63. armija su krajem avgusta uspešno izvele operaciju za zauzimanje i proširenje mostobrana na desnoj obali Dona u rejonu Rubežanski—Kotovski—Beljajevski, a takođe i u rejonu Raspopinska — Klecka. Ta dejstva su osim toga, imala za cilj da pomognu odbranu Staljingrada. Prva gardijska armija proširila je mostobran u oblasti male okuke Dona, u rejonu Novo Grigorijevska izbjijajući na liniju Melo Melovski — M. Jarki — Šohin — Sirotinska.

U periodu od 25. septembra do 4. oktobra na jugu su takođe, bile izvedene dve važne operacije.

Prva operacija je imala za cilj da se zauzme međujezerski prolaz, koji se nalazio u rukama neprijatelja, kako bi time stvorili pogodne uslove za predstojeću protivofanzivu. Protivudar su izvele 57. i 51. armija uspešno izvršavajući time svoj zadatak. Posle izvođenja te operacije levo krilo 57. armije isturilo se napred na liniju Caca — Semkin, obezbedivši za sebe izlaz iz prolaza između jezera Sarpa (severna) — Caca — Barmancak.

Drugu operaciju, čiji je cilj bio udar na Sadovo, izvodila je 51. armija, o čijim smo rezultatima govorili u prethodnom delu.

Operacije na jugu dale su nam dragocene obaveštajne podatke: doznali smo da su Rumuni vrlo osetljivi na naše napade i da su neotporni. Naša 57. armija u toku te operacije je razbila rumunsku 4. pešadijsku diviziju, koja je tom prilikom izgubila nekoliko hiljada ljudi i svu artilleriju. Velike gubitke je pretrpela, takođe, i rumunska 1. pešadijska divizija.

Tako su naše jedinice severozapadno i južno od Staljingrada zauzele i pripremile mostobrane koji su kasnije baš i poslužili kao polazna osnovica za protivofanzivu. Naravno, suština i cilj ovih mera bili su najstroža tajna i poznati samo meni i Nikiti Sergejeviču.

Negde u septembru 1942. god. na kraju jednog od naših razgovora preko visokofrekventnog uređaja sa J. V. Staljinom, ponovo sam pokrenuo pitanje koje sam ranije postavljao u Moskvi prilikom moga postavljenja. Radilo se o pripremi protivofanzive. Razgovor je, iako vođen visokofrekventnim uređajem, tekao, naravno, sa najvećom predostrožnošću:

— Druže Staljine, obratio sam se vrhovnom komandantu, nije li vreme da se počne sa pripremom za »preseљavanje« (misli na protivofanzivu — prim. prev.) i na severu i na jugu kod Staljingrada uslovi za to sazrevaju!

— U redu, druže Jerjomenko, odgovorio je J. V. Staljin razmislićemo o pripremi »preseljenja«.

Iz razgovora mi je bilo jasno da se i u Vrhovnoj komandi, takođe, razmatra plan protivofanzive.

Novosti iz razgovora sa vrhovnim komandantom odmah sam preneo Nikiti Sergejeviču.

Uopšte za vreme staljingradske odbrane, organizujući razne protivmere, protivnapade i protivudare, koje su izvodile trupe oba fronta, kako one koje su bile neposredno vezane za Staljingrad, tako i one koje su dejstvovalе na bokovima neprijateljske grupacije, Nikita Sergejevič i ja smo više puta diskutovali o pitanjima vezanim za predstojeće napadne borbe. Kako je pitanje protivofanzive postalo za nas bitno i uznemirujuće, odmah je između nas nastao veoma živ razgovor. Došli smo do zajedničkog zaključka da se hitlerovske jedinice kod Staljingrada nalaze uoči ozbiljne krize.

Neprijatelj je tu podneo žestoke i nepovratne gubitke i sva njegova nastojanja da sakupi rezerve bila su bezuspšna. Svi njegovi planovi da zauzme grad i datumi određeni za ulazak u grad, propali su. Besni naleti kopnenih trupa i bombardovanja iz vazduha bili su nesumnjivo grčeviti trzaji smrtno ranjenog čudovišta.

Bližio se trenutak kada je trebalo uporedo sa borbama u gradu naneti udar neprijatelju na njegovim najosetljivijim mestima, na severnom i južnom boku njegove staljingradske grupacije.

Prema obaveštajnim podacima, a takođe i iz neposrednih borbenih dejstava, bili su nam dobro poznati nemачki komandanti, koji su se nalazili na čelu neprijateljskih jedinica kod Staljingrada. To je bio, pre svega, komandant 6. armije general-pukovnik Paulus (zvanje general feldmaršala dobio je kasnije, dva dana pred kapitulaciju) i njegov načelnik štaba general Šmit, koji su, nesumnjivo, bili iskusne starešine. Iako im je bio postavljen nerešiv zadatak, pokazali su mnogo snalažljivosti i truda kako bi ga izvršili. Ne može se negirati iskustvo i napor ni general-pukovnika Hota, komandanta 4. oklopne armije. Najviše se isticao zverstvom i nacističkim fana-

tizmom komandant 4. vazduhoplovne flote general-pukovnik fon Rihthofen.

Znali smo, naravno, i za komandante nižeg zvanja — komandante korpusa i divizija. Među njima za komandanta 29. oklopne divizije Fromerija, koji je, iako veoma mlađ, bio iskusan i odlučan komandant; komandanta 297. pešadijske divizije general-potpukovnika Pfefera, koji je bio vrlo častoljubiv i koji se uvek trudio da se istakne kod prepostavljenog; bio je to avanturista koji je uprkos gubicima bacao diviziju u borbu pod bilo kakvim okolnostima; potčinjeni su govorili o njemu s neskrivenom ljutinom i prezirom. Imali smo podatke o svim manje-više značajnim vojnim starešinama.

O borbenoj sposobnosti rumunske vojske u prešlom ratu često se govori negativno. Pobeđeni nemački generali čine to u uvredljivoj formi za nacionalno dostojanstvo rumunskog naroda. Slažemo se s tim da je borbena sposobnost rumunskih jedinica bila ispod sposobnosti odgovarajućih nemačkih jedinica, ali, naravno, treba pravilno objasniti uzroke zašto je to bilo tako. Pre svega — ako je većina nemačkih vojnika bila opijena dugotrajnim uticajem izopačene nacističke propagande, to se ne može reći za rumunske seljake, silom obučene u vojničku uniformu. Ogromna većina Rumuna, i vojnika i oficira, nije shvatala ciljeve za koje su bili primorani da prolivaju svoju krv a često da daju i svoje živote. Osim ovog osnovnog uzroka bili su i drugi koji su ozbiljno slabili borbenu sposobnost rumunskih vojnika. Vrlo su često bili naoružani zastarem oružjem, nedostajala im je municija i loše su bili snabdeveni drugim potrebama, o čemu sam ja napred govorio.

Poznajući dobro slabost bokova staljingradske neprijateljske grupacije, gde su baš bile rumunske trupe mi smo planirali da nanesemo odlučujuće udare baš tim bokovima.

U našim razgovorima detaljno smo razmotrili sva značajna pitanja: o pravcima udara, o rejonima koncentracije

i polaznim rejonima za napad, o neprijateljskim jedinicama na koje smo usmeravali napad, o njegovim rezervama i njihovoј dislokaciji, itd. Tako se iskristalisaо naš plan koji je nastao kao rezultat dugog, konkretnog i svestranog proučavanja operativne situacije. On se zasniavao na znanju naših jedinica, na njihovom stremljenju da odavde ispod Staljingrada otpočne oslobođenje svoje rodne zemlje. On je imao u vidu snage neprijatelja i stanje materijalnog obezbeđenja. Pošto smo došli do potpuno određenih zaključaka odlučili smo da ih pismeno oformimo i uputimo u Vrhovnu komandu. Kao rezultat toga, nastao je dokument u kome su bila izneta razmatranja kako razbiti hitlerovske trupe kod Staljingrada. U tom dokumentu je, pored ostalog, pisalo (citiram prema operativnom izveštaju upućenom u Vrhovnu komandu):

»Rešenje zadatka o uništenju neprijatelja u rejonu Staljingrada treba ostvariti udarom jakih grupacija sa severa u pravcu Kalača i u udaru s juga, sa fronta 57. i 51. armije, u pravcu Abganerova i dalje na severozapad, tj. takođe na Kalač.«.

Čime je konkretno bio motivisan ovaj naš predlog?

Pre svega, slabom borbenom sposobnošću neprijateljskih jedinica na delovima naznačenim za probor, što je omogućavalo prodor na širokom frontu. Drugo, time što su jedinice koje bi neprijatelj mogao da koristi kao rezerve bile daleko od mesta probora (ovo se naročito ticalo severnog boka, jer su neprijateljske jedinice uglavnom bile koncentrisane blizu Staljingrada ili u samom gradu). I, treće, postojanjem ranije specijalno pripremljenih pogodnih mostobrana na južnoj obali Dona i u rejonu međujezerskih prolaza.

Mi smo naveli druga razmišljanja koja su davala osnovu za takav plan.

Postavljajući pitanja za prelazak u protivofanzivu bili smo ponekad i dosadni. Dva puta smo se obraćali Vrhovnoj komandi i o tom govorili sa drugovima Žukovim i Vasiljevskim. Treba nas pravilno razumeti. Staljingradska

bitka trajala je već skoro tri meseca. Za vreme tih teških dana odbrane živeli smo s mišlju kako da se obračunamo za sve varvarstvo kojim su se fašisti rugali sovjetskom gradu i njegovim stanovnicima. Svim silama smo težili da približimo čas početka udara po neprijatelju. Misao o predstojećem nastupanju nije nas ni načas napuštala. Ipak, to ne znači da nismo uzimali u obzir događaje koji su se odvijali na frontu.

Vojni savet fronta je, prema onome što je napred izneto, dao određeni doprinos o planu uništavanja nemačkofašističke vojske kod Staljingrada. Izgleda da su bila data i mišljenja vojnih saveta drugih frontova koji su operisali na staljingradskom pravcu. Nesumnjivo da je u celini plan uništenja nemačkofašističkih trupa kod Staljingrada bio rezultat velikog stvaralačkog rada vojnih saveta frontova, Vrhovne komande i Generalštaba. Pošto ga je Vrhovna komanda odobrila, on je postao za nas zakon.

Prvih dana oktobra iz Generalštaba je stigao general-pukovnik Vasiljevski. On je saopštio Vojnom savetu fronta da je Vrhovna komanda usvojila plan napadne operacije da je početak određen za oko 10. novembar. Osim toga, upoznao nas je sa sastavom snaga i sredstava, koji su određeni frontu za protivofanzivu. Posle smo izmenjali mišljenja o pitanjima buduće operacije.

Sećam se da nam je posle ručka Aleksandar Vasiljević (za ručkom nam je ispričao moskovske novosti) rekao da prestonica živi za Staljingrad i da je uverena u brzu pobedu. Još jedanput sam sa Nikitom Sergejevičem razmotrio detalje date odluke. Oko 8 časova uveče, pošto sam naredio načelniku štaba generalu Varenikovu¹ da on obavlja tekuće poslove, zatvorio sam se u svoju zemunicu

¹ General-major I. S. Varenikov postavljen je za načelnika štaba Staljingradskog fronta umesto generala Zaharova koji je naimenovan za zamenika komandanta fronta. I. S. Varenikov — štabni oficir visoke kulture, širokog vidokruga, posedovao je veliku radnu sposobnost. On je raspolagao osnovnom više stranom teoretskom primenom sa solidnim iskustvom u praktičnom radu.

da konačno razradim tu odluku i da je stavim na hartiju. Iako smo već poodavno i dosta svestrano proučavali problem protivofanzive, ostao sam nad njim oko 12 časova. Pošto je plan za protivofanzivu trupa fronta bio, prirodno, najstroža tajna, nisam ni za čisto tehnička pitanja nikoga pozivao. Čim sam još jednom proverio odnos snaga po etapama boja i po danima nastupanja, uzimajući u obzir neprijateljske rezerve i mogućnosti njihovog dejstva protiv nas, ja sam ponovo odredio i još jednom procenio pravac glavnog udara, sastav udarnih grupacija 57. i 51. armije, pokretne grupe, i na karti obeležio osnovne etape operacija. Još sam, prirodno, proverio sve podatke koje mi je dao drug Vasiljevski o opštoj zamisli protivofanzive sva tri fronta i isto tako o snagama koje će naknadno biti dodeljene Staljingradskom frontu.

Najsloženija je bila analiza svih pitanja operativnog i taktičkog karaktera, a naročito u pogledu izbora pravaca glavnih udara, kako bi jedinice, dejstvujući na tim pravcima, bile postavljene u najpovoljnije položaje u odnosu na neprijatelja. Noć je prošla neopaženo. Tek u 8 časova ujutro sledećeg dana rad je bio završen. Odluka o protivofanzivi jedinica Staljingradskog fronta bila je iscrtana na karti i u formi konspekta napisana na hartiji (skica 16).

Po završetku rada opet sam sreo N. S. Hruščova. On se detaljno upoznao sa svim projektima odluke i, posle diskusije o detaljima, rekao je:

— Odluka je dobra. Obećava nam siguran uspeh. Treba je samo sada odlučno sprovesti u život.

Odlučili smo da pozovemo rukovodeći sastav fronta, kako bismo im postavili zadatke za pripremu protivofanzive. Odmah su bili pozvani: A. M. Vasiljevski, kao predstnik Vrhovne komande, načelnik štaba fronta general I. S. Varenikov, moj zamenik general G. F. Zaharov, komandant vazduhoplovnih snaga fronta general T. T. Hrjukin, komandant artiljerije fronta general V. N. Matvejev, komandant oklopnih i mehanizovanih jedinica general N. A. Novikov.

Iako sam bio veoma umoran (nisam spavao celu prešlu noć), izložio sam našu odluku sa velikim poletom. Činilo mi se da mi sama misao protivofanzive daje snagu.

Naročito sam obratio pažnju na potrebu probaja neprijateljske odbrane na širokom frontu s proračunom da bi već na kraju prvog dana napada nastao znatan otvor u neprijateljskoj odbrani na južnom boku, širok najmanje 50 km fronta; u tom slučaju neprijatelj ne bi mogao da dovuče rezerve za lokalizovanje prodora. Ovako veliko »parče« fronta bilo je moguće iseći samo koncentričnim udarima mehanizovanih korpusa na dva pravca, s tim što bi se ti udari na dubini 20—30 km slivali u jedan moćan udar u pravcu Kalača.

Posle završenog sastanka oprostili smo se sa drugom Vasiljevskim koji je odlazio u Moskvu i koji je morao da prenese našu konačnu odluku Vrhovnoj komandi. Pokušavam da zaspim ali bez uspeha. U mislima ostvarujem plan razbijanja neprijatelja po etapama, rađaju se nova pitanja od čijih odluka zavisi celokupan uspeh.

Posle prihvatanja konačne odluke i sve do početka protivofanzive, sva naša pažnja bila je koncentrisana na ostvarenje čitavog niza neodložnih pripremnih mera. Najvažnije je bilo pregrupisavanje jedinica i očuvanje tajnosti čitave pripreme za protivofanzivu.

Pregrupisavanje jedinica radi stvaranja udarnih grupacija odvijalo se tih dana naročito intenzivno, ali strogo u skladu sa planom štaba fronta. Dostači će se samo velikih prebacivanja po unutrašnjem pregrupisavanju. Tako su, iz 64. armije prebačene 169. i 36. gardijska pešadijska divizija u 57. armiju, a 126. pešadijska divizija u 51. armiju. Iz 57. armije 15. gardijska pešadijska divizija, je prešla takođe, u 51. armiju. U sastav 57. armije ušle su i 3 moto-pešadijske brigade i 5 samostalnih tenkovskih bataljona. Sve ove snage došle su iz rezerve Vrhovne komande. Od njih je formiran 13. mehanizovani korpus. U sastav 51. armije bili su uključeni 4. mehanizovani i 4. konjički korpus.

Drugi naš važan zadatak bilo je pitanje maskiranja, skrivenosti koncentracija naših snaga i dezorientacije neprijatelja. Svemu tome trebalo je dati maksimum pažnje. Koncentracija jedinica izvođena je samo noću.² Danju je prikazivana potpuna »beživotnost« rejona u kojem se u toku dana zaustavila vojska. U nekim rejonima kretale su se jedinice i tehnika, ali takvim pravcima od rejona koncentracije da bi se protivnik obmanuo.

U stvarnim rejonima koncentracije, a tako isto i na dnevnim zastancima, bilo je zabranjeno svako kretanje. U toku pokreta i koncentracije jedinica štab fronta je formirao komande duž linija kretanja jedinica, u rejonima koncentracije i na rečnim prelazima. One su imale široka ovlašćenja u pogledu kontrole redosleda kretanja, discipline i naročito maskiranja.

Ešeloni sa popunom koji su dolazili jednokolosečnom prugom usled neprekidnog bombardovanja morali su se istovarivati na velikoj udaljenosti od odredišta i jedinice su morale da maršuju peške 300—400 km, ali složenost transportovanja nije bila samo u tome. Na putu je bila još jedna prepreka — Volga, koja se nalazila pod budnom kontrolom neprijatelja. Sredstava za prebacivanje nije bilo dovoljno čak ni za 62. i 64. armiju. Prelaz na desnu obalu većih kontingenata jedinica predstavljal je naknadne velike teškoće. Jesenje opadanje vode više od 3 metra primoralo nas je da iznova radimo navoze za pristajanje. Kretanje leda koje je iza toga otpočelo još više je otežalo prebacivanje jedinica.

Sva ta neposredna priprema operacije izvodila se u toku trajnih upornih borbi s neprijateljem u Staljingradu.

Istini za volju treba reći da su druga dva fronta, koja su pripremila protivofanzivu, Donski i Jugozapadni, imala u odnosu na nas mnogo pogodnije uslove, jer neprijatelj protiv njih nije preduzimao veće borbene akcije, a njihove

² Treba imati u vidu da zemljiste u rejonima koncentracije nije imalo prirodnih zaklona, koji bi mogli za vreme dana sakriti pokret ljudskih masa i tehnike.

komunikacije za koncentraciju trupa i materijalno obezbeđenje bile su neuporedivo pogodnije nego naše. Pa ipak, uprkos svim teškoćama, Staljingradski front nije zaostajao od drugih.

U početku pripreme za protivofanzivu komanda fronta je rukovodila sa predašnjeg komandnog mesta kako se ne bi oslabila pomoć armijama koje su se branile u gradu. Međutim, u to vreme bilo je često potrebno odlaziti u jedinice, koje su se koncentrisale u onim rejonima, odakle se pripremala protivofanziva.

Duže vreme komandanti armija ništa nisu znali o protivofanzivi, ali su se, prirodno, dosećali da se spremaju nešto važno. Tek početkom novembra pozvani na komandno mesto, generali Tolbuhić i Trufanov, komandanti 57. i 51. armije, dobili su usmenu zapovest o pripremama za protivofanzivu. Do 10. novembra oni su morali da završe sve pripreme za operaciju i da razrade na terenu pitanja organizacije sadejstva sa komandantima korpusa i divizija, a takođe i sa artiljerijskim i vazduhoplovnim komandanima. Što se tiče postavljanja zadataka za protivofanzivu drugu Šumilovu to sam lično uradio na komandnom mestu 64. armije nešto kasnije, ali na vreme da može da se pripremi (u to vreme još su trajala dejstva protivudara u rejonu Kuporosnog). Usput treba primetiti da je o predstojećoj protivofanzivi znao ograničeni krug komandanata; obično su bili obaveštavani o predstojećoj operaciji toliko ranije, pre početka dejstva, koliko je bilo potrebno da izvrše potrebne pripreme. (Konkretno bilo je određeno 8 dana za planiranje i pripremu protivofanzive).

9. novembra k nama na front je stigao zamenik vrhovnog komandanta, drug Žukov, sa zadatkom da proveri našu spremnost za protivofanzivu. Za 10. novembar zakazan je sastanak sa komandantima armija, korpusa i divizija. Savetovanju koje je održano u jednoj kućici u zaseoku Tatjanka, koji je pritisnut uz Volgu i skriven u udubljenje strme obale istoimene reke u rejonu komandnog mesta 57. armije, prisustvovali su drug Hruščov, Žukov, ja, moji zamenici Zaharov i Popov, komandant

oklopnih jedinica fronta Novikov, komandant artiljerije fronta Matvejev, komandanti armija Tolbuhin i Trufanov, komandanti mehanizovanih korpusa Voljski, Tanascišin, komandant 4. konjičkog korpusa Šapkin, članovi vojnih saveta 51. i 57. armije Halezov i Martinenko, načelnici rodova vojske i službi fronta i komandanti divizija koje su ulazile u sklop udarnih grupa.

Na savetovanju, koje je vodio Vojni savet fronta, saslušane su odluke komandanata armija, komandanata samostalnih korpusa i nekih komandanata divizija. Une-sene su mnoge ispravke u odluke i one su odobrene. Drug Žukov koji je govorio na kraju, pozitivno je ocenio odluke i pripreme Staljingradskog fronta i podvukao da će suštinu tih odluka izložiti Vrhovnoj komandi.

Na kraju savetovanja odobren je plan sadejstva frontova, a naročito Staljingradskog i Jugozapadnog, koji su napadali jedan drugome ususret i morali da se spoje i zatvore obruč okruženja oko neprijatelja.

Starešine su se razišle dobro raspoložene, svaki u svoju jedinicu. Sledećeg dana ujutro drug Žukov je krenuo u Vrhovnu komandu.

12. novembra komandno mesto fronta preseljeno je iz Krasnoga Sada u Rajgorod, gde je, uostalom, u cilju maskiranja organizovano kao pomoćno komandno mesto. Na njemu su bili operativna grupa, drug Hruščov i ja.

Sve sledeće dane posle savetovanja isključivo smo posvetili pripremi jedinica određenih za napad na glavnom pravcu. Lično sam proverio taktičku pripremu većine udarnih bataljona u mnogim od njih sam proveo vežbe na zemljištu. Pri proveravanju borbenih priprema obraćala se pažnja i na moralno stanje; zavisno od situacije prikupljao sam čete, bataljone, razgovarao sa vojnicima; u mehanizovanim korpusima i 126. pešadijskoj diviziji sproveo sam savetovanje sa čitavim komandnim sastavom. Takav isti rad, u drugim jedinicama, sa njemu svojstvenom energijom, izveo je drug N. S. Hruščov. Na dva dana do protivofanzive u 64, 51. i 57. armiji sprovedena su save-

tovanja sa komandantima divizija i pukova, koji su bili detaljno upoznati sa predstojećim zadacima.

Naročitu pažnju posvetili smo brzim jedinicama koje su imale odlučujuću ulogu u izvršenju okruženja neprijatelja. Samo ostvarenjem brzog i dubokog udara moglo se očekivati da će one u određeno vreme stići u rejon Kalača, gde je trebalo uspostaviti vezu sa pokretnim jedinicama Jugozapadnog fronta i zatvoriti obruč okruženja. Sve ove jedinice bile su u osnovi novoformirane i došle su iz rezerve Vrhovne komande i njihov lični sastav nije još u potpunosti bio »staljingradski« prekaljen.

Uzgred bih želeo da napomenem o poređenju staljin gradske bitke sa bitkom Sedana 1871. godine i takozvanim »čudom na Marni« iz I svetskog rata. Slična poređenja bila su dosta rasprostranjena u inostranoj štampi u toku rata i naravno ne mogu izdržati kritiku. Oni apsolutno imaju površan karakter, jer ne polaze iz srži bitke. Između tih raznovrsnih borbi moguće je naći srodnost u detaljima, ali je potpuno jasno da je Staljingrad kvalitetno nov pojam. Još nikada u istoriji ratova nije bila upotrebljena istovremeno i na srazmerno malom prostoru tolika ogromna tehnika. Već na početku protivofanzive kod Staljingrada (tj. 19. novembra) sa obe strane bilo je više od 1.500 tenkova, 2.450 aviona i više od 25.000 topova i minobacača.

Napregnuti rad komande fronta i armija u periodu priprema za protivofanzivu dao je svoje rezultate: borbeni dejstva jedinica, koje su otpočele protivofanzivu razvijala su se veoma uspešno.

Veoma je važno istaći i to da neprijatelj nije primetio našu pripremu. To nije bila samo prosta vojnička obmana. Nije bilo u pitanju samo taktičko iznenađenje u dejstvima neke samostalne jedinice koja se mogla lako sakriti. Ovde je bila reč o strategiskom iznenađenju. Na predviđenim delovima fronta za proboj neprijateljske odbrane koncentrisane su velike snage iz rezerve Vrhovne komande, a izvršena je i unutrašnja pregrupacija snaga frontova. Pri-

prema za ofanzivu tri fronta ostala je neotkrivena. Neviđena sramota u istoriji ratova za jednu ratujuću armiju!

Glavna slabost nemačke komande bila je u pogrešnoj proceni snaga sovjetskog naroda, njegove armije i u precenjivanju sopstvenih snaga. Nemačka komanda je ozbiljno smatrala da Sovjetska armija u 1942. god. nije bila u stanju da izvede veće ofanzivne operacije. Gebelsova propaganda je čak tvrdila da se Sovjetska armija nalazi uoči potpunog kraha. To je, naravno, slabilo budnost i komandi i jedinica neprijatelja, iako se on u nizu operacija, naročito u odbrambenoj fazi bitke kod Staljingrada, morao uveriti u suprotno.

Naši vojni kadrovi pokazali su se zrelijim i sposobnijim. Naše mere, usmerene na dezinformaciju neprijatelja, imale su svoj uticaj: naterali smo neprijatelja da misli o nama onako kako nam je u to vreme bilo potrebno. Sada treba otvoreno priznati da je nemačka obaveštajna služba svih vidova, uključujući tu i izviđanje kopnenih trupa kod Staljingrada, radila loše. Komanda 6. i 4. oklopne armije, zaneta bojevima u gradu, izgubila je uvid na front u celini. Ona je rđavo poznavala naše jedinice, a uopšte nije poznavala naše komandne kadrove. Karakteristično je to da se u knjigama nemačkih generala i istoričara, koje su štampane 10 i više godina posle završetka rata, skoro uopšte ne spominju sovjetski komandanti, a ako se negde i pomenu, onda takve napomene svedoče o potpunoj neobaveštenosti naših neprijatelja o ovom pitanju.

Glava XIV

20 NOVEMBAR 1942. GODINE

Dani neposredno pred protivofanzivu bili su tmurni, veoma oblačni i magloviti. To nam je pomoglo da završimo koncentraciju trupa u polaznim rejonima.

Tri dana pred početak protivofanzive, komanda fronta je dobila obavest o odluci Vrhovne komande da početak dejstva Staljingradskog fronta bude 24 časa kasnije od dva druga fronta. Bilo je to delimično zadovoljenje naše molbe. Mi smo, kao što je poznato, tražili dva dana.

Radi se o tome da je početak protivofanzive u različito vreme mogao da nam donese veće odlučujuće uspehe uz manji utrošak snaga i sredstava. Usled toga neprijatelj bi stekao utisak da je prođor na severu jedina i glavna opasnost. Zato bi i sve rezerve, a pre svega oklopne jedinice, bile upućene tamo (pošto su neprijateljske rezerve uopšte bile malobrojne i nalazile se neposredno kod Staljingrada), pa bi staljingradski pravac bio znatno oslabljen; veoma je moguće da bi hitlerovska komanda povukla i sve jedinice sa nenapadnutih delova fronta. Sve te jedinice, povučene sa uređenih položaja, otpočele bi koncentraciju da bi likvidirale naš uspeh na severu. I baš u tom trenutku, za njih potpuno neočekivanom, počeo bi naš udar i s juga. U tom slučaju, postojala bi sigurna garancija za brzo i veoma duboko prodiranje u neprijateljsku pozadinu i izbijanje do Kalača i u rejon Gumraka uz minimalan gubitak vremena, ljudskih i materijalnih sred-

stava. Vrhovna komanda je donela odluku kojom je utvrđeno različito vreme početka dejstva protivofanzive samo za jedan, umesto predložena dva dana.

Osnov našeg predloga nisu bila nagađanja i pretpostavke, već dosta tačni proračuni. Evo ih. Sasvim je razumljivo da je neprijatelj mogao tek na kraju prvog dana da oceni situaciju u vezi s našim udarom na severu. Noć bi upotrebio za sastavljanje plana za preduzimanje protivmere. Ujutru bi počelo prebacivanje rezervi i drugih snaga, uglavnom iz rejona Staljingrada, a to je približno na udaljenju od 100 do 150 km. Tek ujutru trećeg dana, tj. 21. novembra, te snage bi se počele približavati našim nadirućim snagama. A baš u to vreme, na jugu, u neposrednoj blizini Staljingrada bio bi nanesen novi, za neprijatelja potpuno neočekivani napad, u rejonu gde uopšte ne bi ostalo ni rezervi, ni drugih jedinica koje bi mogle, bez posledica za druge delove fronta, biti upućene da zaustave naš prodor i zakrpe stvorenu brešu. 57. armija i levo krilo 64. armije dobili bi punu slobodu dejstva. Ja sam i danas ubeden u to da je Staljingradski front prešao u napad dva dana kasnije, tj. 21. novembra, nemačke jedinice kod Staljingrada bi bile poražene mnogo ranije, možda još do kraja novembra 1942. god.

Rano ujutru 19. novembra došao mi je Nikita Sergejevič a uskoro su stigli i generali Popov (zamenik komandanta fronta), Varenikov (načelnik štaba), Hrjukin (komandant vazduhoplovnih snaga), Matvejev (načelnik artiljerije), Novikov (komandant oklopnih jedinica). Mi smo odredili gde će svaki od nas biti u momentu početka protivofanzive. Drugovi Hruščov i Popov otišli su u 51. armiju, a ja sa komandantom artiljerije i oklopnih jedinica, drugovima Matvejevim i Novikovim — u 57. armiju. Mene je pratio i oficir za prenošenje naređenja kapetan F. V. Orlov.¹

¹ Kapetan Orlov je u dužem periodu staljingradske bitke odlično izvršavao teške obaveze oficira za prenošenje naređenja pri komandi fronta. Drug Orlov, kada je to dozvoljavala situacija, de-

Složenost predstojeće operacije zahtevala je aktivno i operativno rukovođenje jedinicama. Uznemiravala me je bolešljivost komandanta 57. armije general-potpukovnika Tolbuhina, pa sam sebi postavio zadatak da mu pomognem u rukovođenju jedinicama.

Drugi cilj našeg dolaska u tu armiju sastojao se u pružanju pomoći komandantu 13. mehanizovanog korpusa, pukovniku T. I. Tanasčišinu. To je vrlo hrabar vojni komandant. Njegov korpus bio je tek formiran, i mnoga pitanja su zahtevala doradu i učešće komande fronta. Stvar je bila u tome što je Volgom počelo jače kretanje leda, a veći deo auto-transporta korpusa ostao je na levoj obali Volge, ali su prebačena kola imala polovinu potrebnog goriva. Upoznavši se s tim i nekim drugim problemima, poručio sam drugu Novikovu da do jutra 20. novembra snabde korpus kamionima i gorivom, makar ih uzeo iz drugih jedinica.

Postojao je još jedan cilj mog boravka u 57. armiji, a to je usklađivanje sadejstva 64. i 57. armije, artiljerijskih sredstava ojačanja, koja su najpre imala da dejstvuju na frontu 57. armije a zatim na frontu 64. armije. Kada su sva pitanja sadejstva, koja sam odredio, bila rešena, vratio sam se uveče 19. novembra na pomoćno komandno mesto fronta u Rajgorod.

Tamo sam iz Vrhovne komande dobio dobre vesti o operacijama Jugozapadnog fronta. Završili smo i poslednje pripreme. Jedinice su zauzele polazne položaje za napad; artiljerija je posela vatrene položaje. Da bi se sačuvali naši planovi u tajnosti, artiljerija je vršila korekturu vatre pojedinim oruđima blagovremeno u različito vreme. Mehanizovane jedinice, brižljivo maskirane, nalazile su se u očekujućim rejonima, a po padu mрака isturane su na polazne položaje na takvo rastojanje od neprijatelja da se ne bi čuo šum motora.

taljnije je objašnjavao moja naređenja potčinjenima. Posle rata on mi je pomogao u obnavljanju sećanja pojedinih detalja iz života u borbama kod Staljingrada, a uzeo je učešće, takođe i u razradi nekih materijala iznesenih u ovoj knjizi.

Treba ukratko reći šta je predviđala i kakav je poređak imala udarna grupacija Staljingradskog fronta, predviđena za protivofanzivu. Prema našem planu protivofanzive trebalo je front da izvede dva udara. Prvi (»desni«), jači napad nanosili su unutrašnjim krilima 64. i 57. armija, drugi (»levi«) nanosila je 51. armija (skica 17).

64. armija je sredstvima ojačanja (komandant general M. S. Šumilov) nanosila udar svojim levim krilom. U tom cilju na polaznim položajima, primaknuta desnom krilu 57. armije, bila je koncentrisana u borbama proslavljenja 38. pešadijska divizija pod komandom heroja Sovjetskog Saveza, general-majora Ganija Bakirovića Safiulina. Desno je posela polazne položaje 204. pešadijska divizija pukovnika A. V. Skvorcova, koji je u napadnim borbama pokazao velike organizatorske sposobnosti i izrazitu hrabrost, a u vezi s tim je i dobio čin general-majora i proglašen za heroja Sovjetskog Saveza. U sastavu udarne grupe nalazila se, takođe, i 157. pešadijska divizija, pod komandom heroja Sovjetskog Saveza pukovnika A. V. Kirsanova, koji se u prethodnim borbama pokazao kao hrabar komandant jake volje.

U drugom ešelonu pozadi levog krila udarne grupe 64. armije koncentrisala se 154. samostalna pomorska pešadijska brigada pukovnika A. M. Smiruova.

57. armija (komandant general-major F. I. Tolbuhin, član Vojnog saveta I. M. Martinenko, načelnik štaba armije pukovnik N. J. Prihiđko) nanosila je udar svojim desnim krilom i zauzela polazni položaj na liniji Ivanovka — Dubovi Ovrag.

U prvom ešelonu armije bile su: na desnom krilu prekaljena u borbama 36. pešadijska divizija. Njen komandant, pukovnik M. I. Denisenko, koji je za uspešno komandovanje i lični heroizam dobio čin general-majora i proglašen za heroja Sovjetskog Saveza. Pored nje (ulevo) posela je polazne položaje 169. pešadijska divizija pod komandom pukovnika J. F. Jerjomenka (moj prezimenjak). Bio je to hrabar rukovodilac, jake volje, koji je sa sigurnošću vodio svoje jedinice u borbi. Ubrzo je dobio čin

general-majora. Još više ulevo posela je polazne položaje za napad 422. pešadijska divizija potpukovnika I. K. Morozova, koji se odlikovao velikom energijom, inicijativom i smelošću.

Levo krilo udarne grupe 57. armije s juga i jugozapada obezbedivala je 143. samostalna pomorska brigada, kojom je komandovao pukovnik Ivan Grigorijević Ruskih. Ovaj izvanredno hrabar komandant odlikovao se izvesnom užurbanošću. Svoje obaveze, kao komandant brigade dobro je obavljao.

Drugi ešelon 57. armije — 13. mehanizovani korpus vodio je iskusni tenkista pukovnik T. I. Tanasčišin. Njegova smelost i zalaganje poznato je svim Staljingrađanima. Iako malo neuravnoteženog karaktera, na njega se, kao komandanta, moglo osloniti u najtežim trenucima borbe. Drugi ešelon, kao što je poznato, bio je predviđen za razvijanje uspeha posle proboga neprijateljske odbrane radi izbijanja u bližu i dalju pozadinu neprijatelja, kako bi u sadejstvu sa 4. mehanizovanim korpusom 51. armije zatvorio obruč okruženja u rejoni grada Kalača.

Drugu (levu) udarnu grupu sačinjavala je 51. armija sa sredstvima ojačanja. Komandant armije general-major V. F. Trufanov — izvrstan vojni rukovodilac, dobro teoretski pripremljen, imao je neophodno praktično iskustvo. Član Vojnog saveta armije bio je general-major A. E. Halezov, a načelnik štaba armije general-major A. M. Kuznjecov.

U prvom ešelonu udarne grupe 51. armije na delu fronta jezero Sarpa — jezero Caca, polazne položaje su posele: 15. gardijska pešadijska divizija pod komandom general-majora E. I. Vasiljenka; dalje na delu od jezera Caca do jezera Barmancak bila je 126. pešadijska divizija iskusnog komandanta pukovnika D. S. Kuropatenka; južnije se nalazila 302. pešadijska divizija pukovnika E. F. Makarčuka, o čijim smo komandantskim vrlinama napred govorili. U drugom ešelonu prikupljen je bio 4. konjički korpus general-majora T. T. Šapkina, koji je bio ovapanjenje najboljih osobina donskih kozaka, odakle je on bio

poreklom. Pored njega je koncentrisan 4. mehanizovani korpus general-majora V. T. Voljskog.

Takvo je bilo postrojavanje i sastav udarne grupacije Staljingradskog fronta. Naredni događaji nepobitno su dokazali da je ona bila dorasla zadacima koji su joj bili postavljeni.

Ne može se a da se ne istakne onaj veliki, raznovrstan rad na kojem su radili u pripremi jedinica za protivofanzivu vojni saveti armija, komande korpusa i divizija, partijsko-politički aparat i svi komunisti jedinica predviđenih za izvršenje istorijskog zadatka okruženja i uništaja neprijatelja kod Staljingrada.

Načelnici političkog odeljenja armija — general-major N. T. Zjablicin (57. armija), pukovnik I. V. Voronkov (51. armija), pokazali su visoku mnogostranu aktivnost u moralnoj pripremi jedinica, političkom obezbeđenju svih preduzetih mera za predstojeću protivofanzivu.

Politički rad na pripremi jedinica za protivofanzivu u onim uslovima odvijao se u veoma složenoj situaciji. Ne treba zaboraviti da se zbog tajnosti do poslednjeg dana nije smelo borcima konkretno govoriti o predstojećim pripremnim merama. Pa ipak rad je bio istrajan i uporan i razvijao se, pre svega, u pravcu vaspitavanja novoprdošlih boraca na tradicijama Staljingrađana. Veliki značaj imalo je, takođe, upoznavanje naših boraca, komandira i komandanata sa zakletvom koju su staljingradski borci dali uoči 25-godišnjice velike oktobarske socijalističke revolucije.

Raspoloženje heroja-Staljingrađana je bilo borbeno. Oni su osećali da se Partija i čitav narod stalno brine o njima. Takva briga im je davala čvrstu uverenost u našu sugurnu pobjedu.

Samo trajanje odbrane Staljingrada i heroizam, koji se pri tome ispoljio, još su više učvrstili njihovu uverenost. Svuda je vladalo mišljenje da će baš ovde, u zidinama Staljingrada, doći do odlučujuće pobeđe.

To je umnogome objašnjavalo činjenicu što su naše jedinice, iako često nepotpunjene ljudstvom i oružjem, po-

kazale takvu visoku borbenu sposobnost i nezadrživu težnju za napadom.

Ispred udarne grupe Staljingradskog fronta branili su se delovi nemačke 29. motorizovane divizije iz 4. oklopne armije i rumunski 6. armijski korpus iz rumunske 4. armije (skica 17). Konkretno, oni su bili ovako raspoređeni. Pred levim krilom 64. armije na delu Jehi-Andrejevka bila je 29. motorizovana divizija; pred desnim krilom 57. armije na delu Andrejevka — Kuljturni, 20. rumunska pešadijska divizija; ispred centra i levog krila te armije, na delu Kuljturni — Dubovi Ovrag delovi rumunske 2. pešadijske divizije. Ispred 51. armije, njenim desnim krilom i centrom na delu jezero Sarpa — Semkin delovi 18. i rumunske 4. pešadijske divizije; ispred levog krila 51. armije na liniji Hanata — Menderesta delovi rumunskog 6. armijskog korpusa, računajući i njegove konjičke divizije.

Zemljište u zoni nastupanja je stepsko, unekoliko je brežuljkasto, mestimično ispresecano dosta dubokim jarugama. Male reke i potoci teku prema jugu. Na liniji Krasnoarmejsk — Tundutovo uzdiže se lanac manjih visova čijim je grebenom išao prednji kraj neprijateljske odbrane.

Za maskiranje zemljište ne pruža velike mogućnosti. U tom pogledu su jedino pogodni prolazi između jezera Sarpa, Caca i Barmancak, gde raste visoka močvarna trava i trska.

19. novembra Vojni savet fronta izdao je jedinicama sledeću zapovest:

»Drugovi crvenoarmeјci, komandiri, komandanti i politički radnici!

Kucnuo je čas strašnog i pravednog obračuna sa podlim neprijateljem — nemačkofašističkim okupatorom.

Nemačkofašistički zavojevači verolomno su napali našu mirnu zemlju, razaraju je i vredaju naš veliki narod.

Tu smo skoro proslavili 25-godišnjicu velikog oktobra. Oktobarska socijalistička revolucija uzela je vlast iz ruku spahija i kapitalista i dala je radnicima i seljacima, slo-

bodu i potpunu ravnopravnost ugnjetenim narodima Rusije i izvanredno je unapredila našu zemlju.

Živeli smo mirnim životom. Upornim radom sagradili smo preduzeća i fabrike, kolhoze i sovhoze, škole i univerzitete.

Svi smo već počeli da uživamo plodove našeg velikog rada. Neprijatelj je narušio naš miran život, on hoće da pokori našu zemlju, a od naših ljudi da stvori robove nemačkih barona i veleposednika.

Hitler i njegova banda obmanuli su nemački narod, opljačkali evropske zemlje i strmoglavili se na našu otadžbinu. Uspeli su da dođu do Staljingrada.

Kod zidina volške tvrđave zaustavili smo ga. Kao rezultat dejstva naših jedinica neprijatelj je u bojevima kod Staljingrada pretrpeo ogromne gubitke.

Borci, komandiri i komandanti Staljingradskog fronta pokazali su primere junaštva, otpornosti i herojstva.

Sada nam je dopala čast da počnemo moćan napad na neprijatelja.

Za krv naših žena i dece uništenih fašističkim ljudozderima, za prolivenu krv naših boraca, komandira i komandanata, dužni smo da prolijemo potoke neprijateljske crne krvi.

U napad, drugovi!

Polazeći u borbu svaki od nas zna da mi oslobođamo našu svetu zemlju, svoje gradove i sela, svoj narod od nemačkih podlaca, koji su zauzeli deo naše zemlje i ugnjavaju slobodovoljubive sovjetske ljude.

Za vreme rata mi smo se sa vama prekalili u borbi i stekli velika ratna iskustva. Nama su radi pojačanja fronta pristigle nove jedinice. Mi imamo sve uslove za to da do nogu potučemo neprijatelja i mi ćemo to sigurno učiniti.

Odlazeći u borbu, mi znamo da idemo da oslobođamo našu braću i sestre koji se muče u fašističkom zarobljeništvu. Drugovi, u našim rukama je sudbina otadžbine, sudbina našeg velikog sovjetskog naroda. Od nas svih, od

naše upornosti i znanja zavisi hoće li svaki sovjetski čovek živeti u svojoj slobodnoj zemlji ili će kao rob savijati leđa pred baronom.

Očistimo našu zemlju od hitlerovskih porobljivača i osvetimo se za sva zverstva koja je neprijatelj učinio i čini u našoj zemlji.

Velika čast nam je sada pripala — idemo u uništavajući boj na prokletog neprijatelja.

Koliko će radosna biti našem narodu svaka vest o našem nastupanju, o našem prodiranju napred, o oslobođanju naše rodne grude.

Mi smo umeli da odbranimo volšku tvrđavu—Staljingrad, mi ćemo umeti da uništimo i odbacimo neprijatelja daleko od Volge.

NAREĐUJEM:

Da trupe Staljingradskog fronta pređu u odlučni napad na zakletog neprijatelja — nemačkofaističkog okupatora, da ga razbiju i da časno ispune svoj dug prema otadžbini.

Smrt nemačkim okupatorima!«

Noć uoči 20. novembra. Sporo i napregnuto odmiče vreme. Ne mogu da zaspim. Uzbuđen sam. Takvo uzbuđenje pred borbu poznato je svakom vojniku. I komandant fronta ne može da izbegne tu uzrujanost pred ofanzivu (ali, istina, on to ne sme pokazivati pred okolinom). Vojnom rukovodiocu je Partija i narod poverila sudbine mnogo hiljada ljudi. Mora se izvojevati pobeda sa što manje ljudskih žrtava i krvi svojih sugrađana, braće — istomišljenika. Zar se može bez uzbuđenja izvršavati takav zadatak.

Jutro 20. novembar, 6 časova. Na istoku jedva primetno bledi nebo. Bližila se zora. Zemlja je obavijena lakom maglom. Setio sam se jutra pred toropecku operaciju 9. januara 1942. god. Između tog jutra i današnjeg činilo mi se da je postojalo nešto zajedničko, a tačnije sličnost je bila posledica mog raspoloženja. Toropecka ope-

racija se završila uspešno. Bio sam ubeđen da će staljin-gradska proći još bolje. Baš u časovima takvih razmišljanja došao je načelnik štaba fronta drug Varenikov. Zapitao me je sa osmehom: »Pa kakvo je raspoloženje, druže komandante?« »Odlično«, odgovorio sam. Zatim je načelnik štaba kratko referisao da su armije spremne i da čekaju naš signal. Njega je kao i mene, zabrinjavala magla. U taj čas je zazvonilo zvonce visokofrekventnog telefona iz Moskve.

— Vrhovna komanda je zabrinuta da li ćete početi na vreme? pitao je načelnik operativne uprave Generalštaba.

— Sada je magla. Ako se razide, počećemo na vreme. Sve je spremno, odgovorio sam.

Nadali smo se da ćemo početi na vreme, u 8 časova, računajući da magla neće biti suviše gusta. Načelnik štaba preneo je komandantima armije da će signal početka artiljerijske pripreme biti dat u predviđeno vreme.

U 7 časova ujutru telefonirao mi je Nikita Sergejevič i s velikom radošću, uzbuden, čestitao mi dan protivofanzive i poželeo uspeha. Ja sam mu uzvratio čestitku i, takođe, zaželeo uspeh. Posle toga mi smo otišli u jedinice.

U 7.30 časova bio sam već na istaknutoj osmatračnici 57. armije, na koti 114,3, odakle se, ako je dobra vidljivost, otkriva veličanstvena preglednost velikog dela fronta, u svakom slučaju čitavog dela pravca glavnog udara. Na žalost, gusta magla je otežala vidljivost, koja nije prelazila više od 200 m. Artiljeri su bili uznemireni. Morali smo odgoditi početak artiljerijske pripreme za jedan sat, pa za još jedan. Vrhovna komanda je izražavala uznemirenost i zahtevala je da se »što pre počne«. Morali smo, ne baš taktično da objašnjavamo generalštapcima da komandant ne sedi u kabinetu nego da se nalazi na bojnom polju i da bolje zna kada treba početi.

Već je 9 časova. Svi ljudi sa nestrpljenjem očekuju signal. Pripijena uz zemlju pešadija je bila spremna za skok na neprijatelja. Artiljeri, čija je posluga bila spremna, napunili su topove i držali u rukama konopac

od obarača. Iz pozadine se čuo šum tenkovskih motora, to su tenkisti zagrejavali svoje mašine.

Evo, magla se počela dizati i nestajati. Vidljivost je postajala normalna. U 9.30 časova dat je signal da artiljerijska priprema počne u 10 časova. Tako je početak protivofanzive Staljingradskog fronta, zbog magle, pomenen za dva časa. Prve su počele »kaćuše«, a za njima su objavile svoj gromoglasan rad artiljerija i minobacači. Teško je rečima opisati ona osećanja koja te obuzimaju dok slušaš gromoglasni hor artiljerijske kanonade pred početkom napada, ali ono što je u njima osnovno — postaješ gord na moć svoje zemlje i veruješ u pobedu. Još juče smo govorili čvrsto stisnutih zuba »ni koraka nazad« — a danas nam je otadžbina naredila da idemo napred. Dogodilo se ono, o čemu su tako dugo maštali Staljingrađani. Ofanziva! Činilo nam se da nema ništa radosnije za one koji su okusili gorčinu povlačenja i krvave muke mnogih meseci odbrane. U mislima jedan za drugim prolaze oni koji su dali svoje svetle živote da bi približili dan dugoočekivane ofanzive.

Nekoliko minuta pre početka napada pešadije i tenkova, izvršili smo vatreni napad iz minobacača, automata i pušaka. Neposredno pred sam napad dejstvovali su moćni gardijski minobacači M-30. To je bio signal za juriš. I, evo, iz rovova su se digli beskrajni streljački strojevi naših vojnika; razleže se moćno, dugačko »ura«, čuje se bruhanje tenkovskih motora.

Napad je otpočeo! 51. i 57. armija počele su nešto ranije. 64. armija, koja je sačekala prebacivanje i dolazak teške artiljerije i minobacača sa položaja 57. armije (posle artiljerijske pripreme) počela je napad dva časa kasnije od 57. armije. Radi se o tome što je opšta gustina artiljerije u nas bila nedovoljna i zbog toga smo to morali nadoknaditi pomoću manevra pokretom. Morali smo prvo izvršiti artiljerijsku pripremu na pravcu proboga 57. armije, a zatim 64. armije. Uzimajući u obzir taj manevr, artiljerijska gustina je ostvarena do 60 oruđa na 1 km fronta proboga. Uspeh ofanzive je bio opšti. Iako utvrđen

prednji kraj neprijateljske odbrane probila je 51. armija u 11 časova, 57. armija u 13 časova, na levom krilu 57. armije — na odseku 143. pomorske brigade — u 11 časova, i 64. armija u 15 časova.

U samom početku ofanzive na frontu proboga 57. armije na delu 143. pomorske brigade desio se jedan poučan slučaj. Počelo je od nepravilno shvaćenih signala. Pri obradi pitanja sadejstva bilo je utvrđeno da će udar teških gardijskih minobacača biti signal, i to: prvi udar — za početak artiljerijske pripreme, drugi udar (na kraju artiljerijske pripreme) — za početak napada tenkova i pešadije. Reklo bi se, sasvim jednostavan sistem koji su svi razumeli. Ali, u praksi nije bilo tako. Prateći tok artiljerijske pripreme, prešao sam durbinom s desna na levo čitav front proboga. I, o strahote! Na levom krilu pošto su teške »kaćuše«, praveći »crvenorepatim kometama« dugu, zaorale dugim vatrenim pojasevima borbene poretke neprijatelja, pešadija je prešla u napad i brzim tempom se uputila ka prvoj neprijateljskoj liniji rovova. Od iznenadenja oblio me je hladan znoj. U čemu je stvar? Kad je već počeo napad, nemoguće ga je zaustaviti. Ispostavilo se da je komandant 143. pomorske brigade, pukovnik Ivan Grigorijević Ruskih, pobrkao signale i umesto da je digao brigadu u napad posle drugog udara teških »kaćuša«, on je sa brigadom prešao u napad posle prvog. Šta da se radi? Bilo je jasno da je na tom delu fronta artiljerijska priprema propala. Dobro je da se to nije sve desilo na glavnom pravcu udara nego na njegovom krilu. Odlučio sam da se obustavi artiljerijska priprema na tom delu fronta i da se pređe na podršku napada pešadije, što je odmah i učinjeno (sa mnom su bili komandanti artiljerije fronta i armija). Napad je tekao dobro. Kroz 20 minuta brigada je osvojila i drugu liniju neprijateljskih rovova i počelo je da je nestaje sa vidika. Razmišljam o podršci hrabroj 143. brigadi drugim sredstvima. Pored mene je bio komandant 13. mehanizovanog korpusa. Naredio sam mu da uvede u borbu čelnu oklopnu brigadu korpusa. On je pokušao da me veoma taktično podseti da je prema armijskom planu borbe,

koji sam ja odobrio, utvrđeno da se 13. korpus uvodi u borbu sa linije koja se nalazi tri kilometra u dubini neprijateljske odbrane a ne na onom delu gde sada dejstvuje 143. brigada; po vremenu to je planirano kroz 2 sata i 30 minuta posle početka napada pešadije.

— Tako je, druže Tanasčišin, plan je takav, ali situacija zahteva korekturu plana. Odmah uvedite brigadu! — rekao sam tonom koji ne trpi progovora.

Brigada je krenula u dva pravca. Kroz 20 minuta, ne nailazeći na neprijateljski otpor, ona je, takođe, nestala s vidika. Za njom je pošla druga brigada. Još nije bila završena artiljerijska priprema, a dve brigade su ušle u probaj. Odmah za njima krenuo je i čitav 13. mehanizovani korpus. Korpus je mnogo uticao na uspeh nastupanja svojim brzim prodiranjem u dubinu neprijateljske odbrane. Tako ponekad u ratu čak i nepredviđena slučajnost, ako se ne zbuniš i ne držiš se šablona, može ne samo da ne pogorša situaciju, već, naprotiv, da je učvrsti.

Kao rezultat žestokih borbi, krilne divizije 64. armije i divizije prvog ešelona 57. armije probile su neprijateljsku odbranu i izbile na liniju kota 112,5 i 110,8. Neprijatelj je ovde za nekoliko sati izgubio oko 1.000 ljudi i skoro svu artiljeriju.

Udarna grupacija 51. armije, pošto je razbila pred sobom rumunske snage (18. i 2. diviziju), izbila je na liniju sovhoza Privološki — Koš — Vasiljev. I na delu između jezera Caca i Barmancak front je bio probijen.

Prvog dana ofanzive, mehanizovani korpsi uvedeni u probaj izbili su na liniju i to: 13. korpus — u rejonu salaša Blinikov, a 4. — u rejon Plodovito. 13. korpus je u rejonu Blinikov-Nariman naišao na jak neprijateljski otpor i vodio žestoke borbe sve do večeri 22. novembra. Za to vreme 4. korpus pošto je uništio delove rumunske 18. i 20. divizije, koja je odstupala pod našim udarima još za videla je 21. novembra (drugog dana ofanzive) izbio u rejon Zeti i... nepotrebno se tamo zadržao. Pošto sam osetio u tom zadržavanju nesigurnost komandanta kor-

pusa druga Voljskog poslao sam mu rano ujutru 22. novembra avionom naređenje, u kojem sam kategorički zahtevao da ubrza pokret i da najkasnije u 12 sati toga dana izbije na liniju Krivomuzginska — Karpovka. Naredenje je bilo izvršeno tačno. U 12 sati 22 novembra korpus je izbio na liniju Marinovka — Sovjetski. Neprijatelj je bezuspešno pokušavao da odbaci korpus sa položaja na reci Karpovka da bi oslobodio put za povlačenje svoje glavne grupacije.

Kada su krajem dana u rejonu Sovjetski (bivša Krivomuzginska) izbili 4. korpus i 13. korpus koji mu je sadjstvovao na liniju Rakotino — Varvarovka, jedinice Staljingardskog fronta izvršile su deo svog zadatka za okruženje neprijateljskih jedinica kod Staljingrada. Najvažnije komunikacije koje su povezivale neprijatelja sa njegovom pozadinom (Koteljnikovo — Staljingrad i Kalač — Staljingrad) bile su presećene. Jedinice fronta u to vreme zauzimale su sledeće položaje (o mehanizovanim korpusima je već rečeno): 57. armija, pošto je izbila u rejon Gavrilovka na liniji reke Červljena, povila je levo krilo i okrenula frontom na sever; 51. armija je brzo napredovala za 4. mehanizovanim korpusom; 4. konjički korpus i ostale jedinice fronta, završavajući razbijanje rumunske 4. i 1. pešadijske diviziie, izbile su na liniju reke Aksaj da bi obezbedile operaciju s juga i jugozapada i proširile proboj.

Pitanja čvrstog, neprekidnog, aktivnog i konkretnog rukovođenja jedinicama u toku protivofanzive imaju veoma važnu ulogu.

Ako se pojave elementi stihije u rukovođenju jedinicama u toku protivofanzive, to može dovesti do veoma teških posledica i čak do propasti operacija.

Manevarski karakter borbenih dejstava, zasićenost armija mehanizovanim jedinicama i tenkovima, složenost operacije po zamisli, velika dubina udara, teškoća organizacije sadejstva koja je iz toga proisticala obavezivale su komandante frontova i armija u periodu protivofanzive da stalno budu u toku borbene situacije, da

ni za trenutak ne prekidaju ličnu vezu sa trupama i štabovima jedinica, koji su ostvarivali protivofanzivu, s tim da bi, uzimajući u obzir realno nastalu situaciju, nastojali na potpunom i tačnom izvršenju zadatka u duhu opštег plana operacije.

Maksimum komandantske volje i istrajnosti, maksimum operativne elastičnosti i umešnosti shvatanja stvarne situacije bili su oni faktori od kojih je zavisio uspeh u rukovođenju jedinicama.

Stalna potreba najtešnjeg kontakta s jedinicama i potčinjenim štabovima bilo je povezano i upućivanjem predstavnika viših štabova u niže.

I sam sam protivnik sitne kontrole i težnje da uvek postoje slični »opunomoćenici« u trupi, ali kada se radilo o izvršenju odlučujućeg zadatka operativno-strategijskih razmera moralo se pribeci privremenom uvođenju i takve vrste kontrole veze. U štabove armija i korpusa, čije su trupe izvodile protivofanzivu, pa čak i u neke divizije na pravcu glavnog udara bili su poslati predstavnici štaba fronta, uglavnom radi kontrole i dopunske veze. Oni se neposredno nisu uopšte mešali u delokrug rada komandanta ili štaba, ali su pri pojavi nekih nepravilnosti u rukovođenju i osobito organizacije sadejstva odmah signalizirali komandi fronta. Tako je uz pomoć predstavnika komande fronta, na primer kod 4. mehanizovanog korpusa, ispravljeno stanje neopravdanog zadržavanja u prodiranju, o čemu sam već ranije govorio.

Za vreme razvijanja protivofanzive (vreme prvih dana nije bilo pogodno) korišćeni su za vezu i informacije avioni za izviđanje koji su neprestano pratili dejstva naših i neprijateljskih jedinica.

Šteta što u to vreme još nije bilo helikoptera. Oni bi nam bili dobro došli.

Posle mog referisanja frontu o dejstvu trupa za 22. novembar a uveče istoga dana pozvao me telefonom J. V. Staljin. Pitao me je da li je istina da smo zauzeli stanicu Krivomuzginska. Potvrdio sam.

— Vrlo dobro! Sutra treba da se spojite sa Jugozapadnim frontom, čije su trupe izbile u Kalač.

Vojničkim »razumem« primio sam na izvršenje na-ređenje vrhovnog komandanta.

Sutradan 23. novembra, jedinice oba fronta, nastavljajući brzu ofanzivu, spojile su se između Sovjetskog (Krivomuzginskog) i Kalača. Prvi su se sreli 4. mehani-zovani korpus pod komandom generala Voljskog (Staljin-gradski front) i 4. oklopni korpus pod komandom generala Kravčenka (Jugozapadni front). Istovremeno u taj rejon stigao je i 26. oklopni korpus generala Rodina. Nepri-jateljske 22 divizije naše su se pritisnute u dosta tesnom obruču; operativno okruženje je bilo završeno. Treba pod-vući, da su jedinice navedenih korpusa postigle spajanje u toku žestokih borbi odbijajući pri tome mnogobrojne neprijateljske protivnapade. Neprijateljska komanda, da bi sprečila našu zamisao i ne dozvoli spajanje jedinica Staljingradskog i Jugozapadnog fronta, hitno je poslala u rejon Kalač — Sovjetski 24. i 16. oklopnu diviziju, koje su 23. novembra više puta preduzimale protivnapade.

Glas da je neprijatelj opkoljen obišao je kao munja sve jedinice frontova. Našoj radosti nije bilo kraja.

Kao rezultat napadne operacije, jedinice našeg fronta su razbile rumunski 6. armijski korpus; 1, 2, 18. i 20. pe-sadijska divizija neprijatelja prestale su da postoje; 29. motorizovana divizija pretrpela je teške gubitke; trupe fronta zarobile su više od 10.000 neprijateljskih vojnika i oficira, zaplenili mnogobrojne trofeje, od čega i skladište oružja i municije na stanici Abganerovo.

U uvodnom članku »Pravda« je 23. novembra 1942. god. pisala: »Sovjetski narod je sa osećanjem velike ra-dosti saznao o uspešnoj protivofanzivi naših jedinica u rejonu Staljingrada. Sovjetske jedinice, pošto su probile neprijateljske odbrambene linije, za tri dana žestokih borbi prodrle su 60—70 km. Zauzeti su Kalač, koji se nalazi zapadno od Staljingrada na istočnoj obali Dona, stanica Krivomuzginska (Sovjetski) i stanica i grad Abga-

nerovo. Obe železničke pruge istočno od Dona, preko kojih je neprijatelj snabdevao svoje trupe — prekinute su.

Nemačkofašistički osvajači pretrpeli su ozbiljan poraz. Naše trupe potpuno su uništile 6 pešadijskih i jednu oklopnu diviziju neprijatelja, naneti su veliki gubici 7 pešadijskim, 2 oklopnim i 2 motorizovanim divizijama. Na bojnom polju pronađeno je više od 14.000 leševa vojnika i oficira — zarobljeno je više od 19.000 ljudi i zaplenjeno je mnogo trofeja...

Skoro tri meseca u rejonu Staljingrada vode se borbe još neviđene u svetskoj istoriji ratova. Besmrtna je slava branilaca Staljingrada. Čitav svet, pritajivši dah, sledi gigantsku borbu na obalama Volge... U dimu i plamenu bitaka kalila se volja sovjetskih vojnika, komandira i komandanata... I oni su istrajali. Oni su dočekali svetao i radostan čas osvete, uspešne ofanzive naših jedinica u rejonu Staljingrada.«

Uspehu naših operacija doprinela je iznenadnost našeg udara, drska dejstva jedinica prvog ešelona, pravovremeno uvođenje u proboj pokretnih jedinica, dobro organizovano sadejstvo između armija i frontova i sigurno rukovođenje jedinicama. Tajnost priprema operacija, dobro maskiranje jedinica, pozadine i štabova onemogućili su neprijatelju da prozre naše planove ne samo početne (u početku ostvarenja udara), nego i kasnije, za vreme protivofanzive. Tako, na primer, 57. armija prvo je napadala u južnom i jugozapadnom pravcu, gde je dejstvovao i 13. mehanizovani korpus; a zatim je u toku napada ostvaren nagli zaokret na zapad, a još kasnije na severozapad, pa na sever, a pri izbijanju na liniju reke Červljena trupe su dejstvovalе frontom na severoistok. Skoro isti takav složeni manevr izvela je i udarna grupacija 51. armije. Najpre je razvijala napad strogo u zapadnom pravcu. Neprijatelju se činilo da je cilj našeg udara na Koteljnikovo, ali sa izbijanjem naših pokretnih delova na liniju železničke pruge u rejonu Abganerova, oni su oštro skrenuli na sever i severozapad u pravcu Karpovke. Time, prvog dana ofanzive, neprijatelj nije

shvatio našu zamisao, o čemu smo već napred govorili. Naše pokretne jedinice ostavljajući iza sebe skršenu odbranu neprijatelja na frontu širine 50—70 km izbile su u operativni prostor. Neprijatelj nije imao mogućnosti (vreme za pregrupaciju je već bilo izgubljeno) da zaustavi prodor pokretnih grupa u tim uslovima, a tim pre ni da zatvori »vrata« napravljenog proboga. Deo rezervi neprijatelj je prebacivao noću uoči našeg napada u Peskovatki preko Dona, a drugi deo mogućih rezervi isturen je ususret nastupajućih snaga Jugozapadnog fronta. Međutim, kada je ujutru 20. novembra osetila opasnost s juga, nemačka komanda je počela organizovati vraćanje rezervi natrag. Vreme koje je neprijatelj utrošio na besciljno prebacivanje rezervi mi smo naravno iskoristili.

Izneću još jedan interesantan detalj koji se dogodio 20. novembra. Toga dana tri puta sam referisao vrhovnom komandantu o toku operacije. Na kraju poslednjeg izveštaja o situaciji, obavestio sam J. V. Staljina da su do podne (20. novembra) jedinice fronta imale oko 7.000 zarobljenika. On je posumnjao u ovu cifru i pitao me da li sam lično proverio broj zarobljenih. Na moj odgovor da nema još mogućnosti da proverim, ali da sam video kako se dugačke kolone zarobljenika kreću prema našoj pozadini, J. V. Staljin je naredio da mu se dostavi zvanično tačan broj zarobljenih. Izražavanje takvih sumnji ne predstavlja ništa čudno, jer do staljingradske protivofanzive imali smo sasvim neznatan broj zarobljenika, što je prirodno za odbranu a naročito za povlačenje, kada i ne može biti mnogo zarobljenih. Naređeno je da se još jedan put prebroje zarobljenici. U stvari, posle ponovnog prebrojavanja, ispostavilo se da ih je više od 10.000, o čemu je i bila izveštena Vrhovna komanda.

I još jedan detalj. Kako dotle nismo imali veće kontingente zarobljenika, to nismo imali prakse za preuzimanje većih grupa zarobljenika. I, eto kada su se neprijateljski vojnici, usled moćnog i brzog udara naših trupa, počeli u masama predavati naši pozadinski organi nisu bili

dovoljno spremni za to. Morali smo odmah to ispraviti, organizovane su komande za čuvanje, prehrambena mesta, itd.

Ako se ovde zadržimo samo na operativnim, organizacijskim i drugim krupnim pitanjima, čitalac neće uvek moći da shvati suštinu naših uspeha i sadržaj pobeda. Gde se odlučuje uspeh boja, od čega je on zavisio? U prvom redu od čoveka (borca) koji je neposredno vodio borbu koji dejstvuje u tenku, sa minobacačem, topom, u vodu, četi, bataljonu, puku. Uspeh u borbi odlučuju baš ti ljudi koji u sastavu manjih, kompaktnih ali čvrsto povezanih jedinica, vode blisku borbu i svakog trenutka, bez straha, gledaju smrti u oči. Ako oni imaju uspeha, imaće uspeha i divizija i armija, ako one nemaju uspeha, sve će stati. Zato se i moram dotači nekih taktičkih dejstava pojedinih jedinica, bez čijeg uspeha ne bi bilo ni uspeha fronta.

Tako, komandni sastav 4. mehanizovanog korpusa je u novembarskim borbama pokazao svoju operativnu i taktičku zrelost. U borbama za stanicu Tinguta primerno su sadejstvovali 2. motorizovani pešadijski bataljon i 21. tenkovski puk. Tenkovi su iz pokreta napadali neprijatelja koji je držao stanicu dok je bataljon izvršio obilazak neprijatelja s krila. Neočekivana sasređena vatrica tenkova iz pokreta i udar pešadije izazvali su pometnju u neprijateljskim redovima. Kao rezultat borbe predao se čitav rumunski puk sa naoružanjem, zaplenjena su mnoga skladišta municije, sredstva veze, odeće i hrane. U rejonu farme br. 3 je 21. tenkovski puk, 21. novembra, uz vešt sadejstvo sa motopešadijskim jedinicama, razbio, razorio i zarobio pešadijski puk rumunske 2. pešadijske divizije.

Ratne epizode iz perioda borbi staljingradske protivofanzive pune su junaka, herojstva i smelosti naših boraca.

Za uspešna borbena dejstva, velike zasluge pripadaju proslavljenim tenkistima. Naša artiljerija nije uvek mogla da potpuno uništi neprijateljsku odbranu, jako zasićenu protivoklopni sredstvima, ali zato tenkisti nisu propuš-

tali ni jedan slučaj kada su mogli da unište neprijateljska oruđa. Poručnici Golovahin i Menjajlo su uništili po neko-liko oruđa. Posade poručnika Trepkina i potporučnika Borovika pošto su se probile sa svojim tenkovima napred uništile su 3 neprijateljska oruđa. Za vreme borbi naši tenkovi su ponekad činili kratke zastanke, pošto bi pret-hodno našli dobar zaklon. Poručnik Juščenko je postavio svoj tenk iza polusrušenog neprijateljskog bunkera i otvo-rio vatru na hitlerovce. Sa tri metka uništilo je preko 20 vojnika i jedno oruđe neprijatelja. Pešadija je za to vreme, koristeći pomoć tenkista, brzo zauzela uzvišicu na pravcu nastupanja i učvrstila se na pogodnom položaju. Nekoliko tenkista je, na čelu sa starijim vodnikom I klase Šepilovim, iskočilo u pogodnom momentu iz tenkova i zarobilo neko-liko desetina neprijateljskih vojnika.

Tenkovski desant, kao način sadejstva pešadije i ten-kova, u tim borbama je pružao naročito efikasne rezultate. Navešću reči jednog od učesnika takvog desanta, vojnika Grigorija Čuprunova (priču je zabeležio moj adutant posle nagrađivanja vojnika):

»Na tenku nas je bilo troje, Mordvin — vodnik I kl. Andrej Asorin, Tatarin vojnik Sajfudinov i ja, sva trojica automatičari. Naš tenk je išao na čelu i uskoro je stigao do neprijateljskih rovova. Neprijatelj je počeo da se povlači, a onda su tenkovi pošli da preseknu odstupnicu, uniš-tavajući ga vatrom i gusenicama. Mi u desantu smo dobili zadatak da se tu učvrstimo dok ne stigne naša pešadija. Rasuli smo se poljem čisteći ga od fašista sakrivenih na raznim mestima. Primetio sam u blizini žbun koji mi se učinio sumnjiv, ali nisam pokazivao da ga vidim i produžio sam i dalje da pretražujem rovove. Žbun pak nisam ispuštao iz vida, a on se, prokletnik, počeo da miče. Moje drugove, Sajfudinova i Asorina, koji su otišli napred, pra-tio sam pogledom. Prišao sam žbunu sa strane i bacio se na njega. Sakriveni automatičar je pucao, pa me je jedan metak okrznuo, ali sam fašistu, ukopanog i sa velikom količinom municije, uspeo da savladam. Asorin i Sajfudi-nov su, takođe, pronašli i onesposobili nekoliko takvih

skrivenih neprijateljskih vatrenih tačaka. Mi znamo da smo time mnogo pomogli našim drugovima — pešacima, kojima bi maskirani fašisti naneli velike gubitke».

Evo još jednog primera sadejstva pešadije i tenkova.

Na položaju bataljona druga Aleksejenka skoro uopšte nije bilo puteva. Svuda oko bio je pesak i male doline odrasle niskim, uvelim žbunjem. Stepa je bila mrtva. Ali je odjednom ona oživela: to je komandant poveo svoje borce u napad. Pošto je dobro proučio predstojeću borbu, on je odmah presekao sve puteve kojima je neprijatelju stizala municija i kojim bi on mogao da se spoji sa svojim jedinicama. Napadnute hitlerovce, bežeći na sve strane, svuda je dočekivala vatra naših strelaca i minobacačlja. Neprijateljska komanda je sa zakašnjenjem saznala za ovaj događaj, ali je ipak послала pojačanje. Kad su se borci iz voda potporučnika Romanova, pošto su upali u neprijateljsku odbranu, počeli brzo ukopavati na pogodnom položaju, na vod je pošla u protivnapad neprijateljska četa. Romanov je naredio: »Ne otkrivati se!« Tek kada se streljački stroj neprijatelja približio na 25—30 m, razlegao se složan plotun a zatim su poletele granate. Manje od polovine te čete spaslo se bekstvom. Onda su u protivnapad pošli nemački tenkovi. Ukupno 15 mašina. Iz zauzetih neprijateljskih rovova naši pešaci su zasipali čelična čudovišta granatama, bocama sa zapaljivom tečnošću, a otvorili su vatru i protivoklopnići. U pomoć pešadiji došli su i tenkovi. Kapetan Novikov je oštetošio tačnim pogotkom jedan teški neprijateljski tenk, vezao ga za remorker i odvukao u svoju jedinicu. Potporučnik Čihunov i stariji vodnik I klase Belousov su zapalili dva tenka. Podržani tenkovima, pešaci su još smelije upotrebili svoje protivoklopno oružje i onesposobili su još 6 neprijateljskih tenkova. Prodirući napred, bataljon Aleksejenka je stekao oko 100 zarobljenika i mnogo trofeja.

Pešadija je, takođe, uspešno sadejstvovala i sa artiljerijom i minobacačima. Tako na primer, ujutru, trećeg dana protivofanzive, koristeći maglu, major Maljevski privukao je svoje strelce veoma blizu neprijateljskih

položaja. S njima su do prednjeg kraja prišli i minobacači. Artiljeri su zauzeli uzvišicu, da bi mogli ostvariti neposrednu vatru.

Krećući se pozadi artiljerijske vatre, čete su napale neprijatelja sa tri strane. Težište neprijateljske odbrane bila je bezimena uzvišica kuda je komandant bataljona i uputio svoje glavne snage.

Pošto je ovladao uzvišicom, bataljon je stekao mogućnost da dalje razvija svoje uspešno dejstvo. Sa uzvišice su sada tukli hitlerovce naši mitraljezi. U toku kretanja levo krilo napadača je stiglo do malog naseljenog mesta, ali je tu bilo zaustavljeni vatrom minobacača. Major je zatražio pomoć od artiljerije i neprijateljski minobacači su brzo neutralisani.

Probijajući se manjim grupama u pozadinu neprijatelja, naši automatičari i izviđači su tamo sejali paniku. Fašisti su počeli da se ubrzano povlače. Pešadija je pojačala pritisak na krilima, a artiljerija je prenela vatru u dubinu neprijateljske odbrane. Krajem dana, bataljon je zauzeo naselje i utvrdio se u njemu.

Pored velike hrabrosti i samopožrtvovanja, u pešaka koji su izvodili napad nalazimo i mnogo snalažljivosti i dosetljivosti. Hitlerovci su na položaju gde je napadala četa poručnika Tarasenka pretvorili jednu uzvišicu u otpornu tačku. Uzvišica je izgledala nepristupačna, sve prilaze kontrolisao je neprijatelj. Istovremeno ona je ometala dalje prodiranje puka. Komandir čete je odlučio da izvede kombinovani napad sa nekoliko strana. Specijalno određeni izviđači su osmatranjem ustanovili raspored neprijateljskih vatrene tačaka i pronađen je put do njih (kako sa naše strane, tako i sa neprijateljske).

Tri grupe automatičara noću su se tajno privukle uzvišici. Na znak komandira čete otvorili su vatru mitraljezi i minobacači koji su zato isturenii na nove vatrene položaje. Prva zrna su srušila šupu gde je bila grupa hitlerovaca. Vatrene tačke neprijatelja na uzvišici takođe, su bile neutralisane.

Kada je jedna grupa automatičara poslala signale da je dospela u neprijateljsku pozadinu, minobacači su preneli vatru na saobraćajnice da bi sprečili prilaženje rezervi neprijatelja. Istovremeno je druga grupa automatičara, pošto je prodrla u otpornu tačku, vodila borbu sa preostalim hitlerovcima. Treća grupa, koja se, takođe, našla u neprijateljskoj pozadini, držala je pod vatrom prilaze ka uzvišici sa neprijateljske strane.

Pošto je očistila uzvišicu četa je ostatak noći upotrebila za utvrđivanje na dostonutoj liniji. Iako je u zoru neprijatelj preuzeo nekoliko protivnapada, svi su bili odbijeni, uz velike njegove gubitke. Uzvišica je postala odličan položaj i dobra osmatračnica naše artiljerije koja je nastavila da podržava dalji napad naših jedinica.

Požrtvovano i istrajno se borio vođ automatičara poručnika Podkovina, probijajući se na desnom krilu. Pošto su odlično iskoristili veoma ispresecano zemljište, izbili su u neposrednu blizinu neprijatelja. Zatim, pošto su ostavili manje snage za zaštitu sa fronta, oni su obilazili posednute od neprijatelja delove zemljišta, okružili ih i uništili njegove manje grupe.

Sredinom dana, svaki je vojnik već znao, govoreći suvorovski, svoj manevar, a to je: kratko i brzo pretrčavanje, jaka vatra iz automatskog oružja radi podrške drugova i opet napred, ne dozvoljavajući neprijatelju ni trenutka odmora. Prilaze jednoj uzvišici neprijatelj je naročito uporno branio, a pokušaj da se ona zaobiđe nije uspeo. Fašisti su prešli u protivnapad a pri tome ih je bilo dva puta više od naših. Moralo se leći. Komandir voda je naredio da se ne otvara vatra. Kada je neprijatelj prišao na oko 80 m, odjeknuo je plotun iz automata a zatim su poletele granate. Protivnapad je odbijen.

Kad je neprijatelj preuzeo još jedan protivnapad, automatičari su, pošto su promenili položaj, udarili na njega s boka. Neprijatelj je uputio protiv voda desetak tenkova. Automatičari su ih pustili da priđu na 15—20 metara, otvorili su jaku vatu a pod gusenice su poletele

granate. Dva tenka su bila oštećena, ostali su usporili kretanje. Ali, tada je stupila u dejstvo naša artiljerija.

Mora se sa mnogo zahvalnosti govoriti o našoj junačkoj artiljeriji koja je zaslужено stekla slavu »boga rata« kod Staljingrada. Navešću ono što je ispričao komandant artiljerijskog voda, potporučnik Padjina. Evo šta on kaže:

»Nalazeći se u odbrani, bili smo spremni za napad. Uoči napada još jednom smo proverili oruđa. Privezali smo sa strana lafeta topa dugačke trake izrađene od cerade. Zašto to? Ponekad konji nisu mogli da izvuku top uzbrdo i tada su artiljeri mogli da im pomognu. U napadu je dolazilo često i do toga da su topovi izlazili na nove vatrene položaje i bez pomoći konja.

Već uoči napada, vod je zauzeo polazne položaje u borbenom poretku pešadije. Bili smo toliko daleko od neprijatelja, da smo mogli direktnim pogocima gađati njegove bunkere i zaklone.

Posle plotuna gardijskih minobacača (»kaćuša«) koje su nagovestile početak artiljerijske pripreme, stupila su u dejstvo i naša oruđa. Posle 45 minuta, otpočeo je napad, pešadija i tenkovi su pošli napred. Artiljeri su vatrom podržavali napad; izviđači, pošto su se nalazili napred sa pešadijom, pronalazili su i ukazivali nove ciljeve (veza s njima je održavana preko telefona). Već su bila uništena 3 mitraljeska gnezda i jedan bunker.

Na desnom krilu je napad zaustavljen. Mi nismo mogli, sa naših položaja, da uništimo mitraljesko gnezdo odakle su fašisti zadržavali kretanje naših pešaka. Preći na nove vatrene položaje takođe se moglo, jer je neprijatelj mogao izbaciti iz stroja svu poslugu. Pomogao nam je komandir pešadijske čete. Borci ove čete su snagom svoje puščano-mitraljeske vatre prikovali neprijatelja za zemlju. Koristeći se time, mi smo isturili jedan top napred i udesno. Sa dva direktna pogotka neprijateljski blindaž sa posadom izbačen je iz stroja. Naša pešadija je jurnula sa tri strane na uzvišicu, gde se napad završio borbom prsa u prsa. U daljem prodiranju četa je naišla

na vatru mitraljeza i automata koju su hitlerovci otvorili iz nekakve porušene stražare. Naredio sam brzu paljbu, što je odmah učinjeno i to u brzom tempu. Eksplozije naših zrna su omele hitlerovce da precizno gađaju trupe koje su napadale. Četa je skokom napred opkolila stražaru. Neprijatelj je bio uništen, samo su pojedinci uspeli da se spasu bekstvom.

Brzina napredovanja se povećavala. Mi smo se kretali sa pešadijom. U trenutku dok je jedan top menjao položaj, a drugi otvarao vatru na neprijatelja koji je odstupao, začuo se glas izviđača »Tenkovi s desna!« Naši topovi su samo uspeli da se smeste, pošto, su se nalazili na padinama uzvišice, jedan u polusrušeni bunker, a drugi u levak koji je eksplozija napravila. Na nekoliko metara od nas, protivoklopnići su zauzeli napuštene neprijateljske rovove. Fašisti su računali na brzinu i neočekivanost tenkovskog napada, kojim su očigledno hteli da povrate izgubljene položaje. Međutim, u tome nisu uspeli. Neposrednim gađanjem sa daljine od 500 do 600 m, otvorili vatru po fašističkom oklopu. Odmah su bila oštećena dva tenka. Jedan, pošto je skrenuo ulevo, dospeo je u zonu vatre protivoklopnika. Fašisti su počeli da se povlače a mi smo tada pogodili još jedan tenk. Fašisti su tek tada otkrili naše položaje i otvorili artiljerijsku vatru na uzvišicu, ali smo mi, uz pomoć pešaka, prebacili topove na drugu stranu uzvišice. Tada je stupila u dejstvo i naša dalekometna artiljerija. Četa je nastavila napad. Hitlerovski tenkovi se više nisu pojavljivali.

Podržavajući vatrom i pokretom pešadijsku četu, 12 sati posle početka napada prešli smo preko 10 km. Rezultat nije bio loš: uništeno je nekoliko mitraljeskih gnezda, razrušen veliki broj blindaža i odbijen neprijateljski tenkovski protivnapad.«

Iako je prvih dana protivofanzive vreme bilo vrlo loše (stalne magle i niski oblaci), naše vazduhoplovne snage su ipak mnogo pomogle jedinicama u napadu. Od 26. novembra vreme se popravilo i avijacija je postala znatno

aktivnija. Jurišna avijacija je podržavala tenkove i pešadiju, napadajući borbeni poredak neprijatelja. Bombarderska avijacija je bombardovala druge ešelone, neprijateljske rezerve i pozadinu, a lovačka avijacija je neprestano štitila kopnene snage i pratila takođe jurišnu i bombardersku avijaciju. Tako, na primer, već 26. novembra, udarima iz vazduha uništeno je 80 tenkova, preko 120 automobila i veliki broj neprijateljske žive sile. Naši piloti su pokazivali pravo majstorstvo na svakom koraku. Pilot-lovac kapetan Solomatin, štiteći naše jurišne avione koji su dejstvovali po neprijateljskim tenkovima, primebio je dva »meseršmita« kako napadaju naš bombarder. Solomatin je brzim manevrom presekao put jednom »meseršmitu« i oborio ga mitraljeskim rafalom. Kada je drugi »meseršmit« video da se Solomatin uputio prema njemu, dao se u bekstvo.

Pričalo se i o ovakovom događaju: dva sovjetska lovca, vraćajući se sa borbenog zadatka, naišli su iznad grada na 12 dvomotornih bombardera »dornije-217« i 6 »meseršmita«. Neprijateljski avioni su leteli prema jednom od naših aerodroma.

Kapetan Zažajev je dao signal starijem vodiku I klase Bubenkovu »za mnom« i ustremio se na neprijatelja. Neprijateljska formacija je brzo bila poremećena. Bubenkov je odvojio u stranu jednog neprijateljskog lovca i rafalom ga oborio. Zažajev je zapalio drugi »meseršmit«. Ostali neprijateljski avioni su, videći ovo, brzo promenili pravac. Tako su dva sovjetska asa pobedila 18 neprijateljskih aviona, ne dopustivši im da stignu do našeg aerodroma.

Pitomac lenjinskog komsomola, potporučnik Aleksandar Prudnikov, ponovio je legendarni podvig kapetana I klase Gastela. On se obrušio na neprijateljsku kolonu automobila i dospeo pod snažnu vatru protivavionske artiljerije. Jedno vreme avion je bio nepovređen. Prudnikov je uspeo da izvede tri naleta i da uništi veći broj ljudstva i tehnike. Ali je jedna neprijateljska granata

pogodila rezervoar aviona. Prudnikov je sigurnom rukom upravio svoj avion u plamenu na gomilu neprijateljskih automobila i oruđa. Razlegla se snažna eksplozija koja je raznela na sve strane ostatke neprijateljske tehnike. Ponsiti soko naše otadžbine sam se svetio neprijatelju za svoju preranu smrt.

O besprimernoj hrabrosti, požrtvovanosti i velikoj inicijativi boraca Staljingradskog fronta prvih dana protivofanzive moglo bi se govoriti bez kraja.

Vojnik Popov je, u sastavu voda koji je napadao neprijatelja, sa granatom u ruci hitro jurnuo na neprijatelja. Na 20 koraka od njega bežala su tri neprijateljska vojnika. Odjednom oni su nestali, sakrivši se u rov. Popov je bacio granatu, dvojica su ostala u rovu mrtva, a treći je, pucajući, iskočio. Popova je u levu ruku pogodio metak. On je desnom bacio granatu i odmah pao na zemlju. Razgovor sa bolničarom koji je pritrčao bio je kratak: »Daj da te previjem i odmah u bolnicu!« »Ne«, odgovorio je Popov, »neću u bolnicu, nego u onu kuću. Moram je zauzeti«.

I on nastavlja da trči, prestiže druge, puca, baca granate, leže i puzi. Još dva puta je pogoden. Od četvrtog pogotka gubi za izvesno vreme svest. Čim se osvestio upita bolničara nagnutog nad njim: »Gde smo?« »U kući koju je trebalo zauzeti«.

»E, sada može u bolnicu, nosite me«, rekao je Popov glasom čoveka koji je završio neodložan posao.

Bilo je mnogo slučajeva kada je našim borcima odvažnost i doseljivost omogućavala da tuku neprijatelja njegovim sopstvenim oružjem. Tako je borac Gorbačev, bivši artiljerac, u sastavu odeljenja koje je iznenada zauzelo neprijateljski artiljerijski položaj, izbacio 24 granate na faštiste u bekstvu iz njegovog sopstvenog topa.

Nemoguće je zaboraviti podvig bolničarke Natalije Kočujevske (sekretara komsomolskog biroa sanitetskog bataljona). Ona je bila zajedno sa četom u borbi. Četa se uporno probijala napred: zauzela je jednu otpornu tačku, pa drugu, treću. Neprijateljski meci su obarali naše

borce. Često se čulo: »Pomozi, sestro!« Posle 12-časovne borbe već se nakupilo oko 20 ranjenika. Zajedno sa oružjem iznela ih je sa poprišta bitke ta na izgled krhkog devetnaestogodišnjeg devojka. »Sprovedite ranjenike u bolnicu« — naredio je komandir. Na putu za sanitetski bataljon, komsomolka je primetila grupu hitlerovskih automatičara, koji su ostali u našoj pozadini. Nataša je prenela sve ranjenike iza kola u sklonište, a sama se sklonila uz njih, naoružana puškom i granatama. Fašisti su opkolili sklonište. Preciznim pogocima devojka je ubila dva hitlerovca, ali su i nju smrtno ranili. Prikupivši poslednju snagu, ona je stavila upaljače u nekoliko granata i upalila ih u trenutku kada je desetina fašista prišla sasvim do nje. Hitlerovci su ostali mrtvi ili ranjeni. Poginula je i komsomolka Natalija Kučujevska. Ranjenike su dopremili u bolnicu vojnici koji su pristigli iz druge čete.

Navešću i primer herojstva boraca Jugozapadnog fronta. Komandir čete, poručnik Bražnikov (373. gardijski pešadijski puk 47. gardijske pešadijske divizije 5. oklopne armije), borio se odvažno u borbi za salaš Boljšoj. Iako ranjen, on je 19. novembra 1942. godine, vodio svoju četu protiv neprijatelja, koji se uporno branio. Četa je bila zasuta jakom vatrom i počela je da se povlači. Bražnikov je u nesvesti ostao da leži na bojnom polju. Kad je posle nekoliko minuta došao sebi, podigao se i poveo svoje borce u nezadrživi napad rečima: »Napred, za otadžbinu!« Vojnici poneseni primerom komandira su smelo jurišali za njim i zauzeli salaš.

Komandir čete 622. pešadijskog puka, komunist Aventisov za vreme proboga neprijateljske odbrane našao se u teškom trenutku među borcima i poveo ih je na juriš. Pošto je probila neprijateljsku odbranu, četa je uništila oko 50 hitlerovaca, 2 protivtenkovska topa i zaplenila 12 mitraljeza.

Hrabro su se borili i tenkisti 8. gardijske oklopne brigade. Četa tenkova KV pod komandom kapetana Šabonkina je 20. novembra očistila južni deo salaša Blinovski, posle čega je ukrcala na tenkove desant automatičara

i smelim napadom uništila neprijateljsku bateriju u salašu Karasevo, zaplenivši 2 nemačka tenka.

Iz navedenih primera se vidi da naša ofanziva kod Staljingrada nije bila, kako je nekad opisuju, trijumfalан pohod naše vojske. Neprijatelj je, odstupajući, pružao žestok otpor. Obično pod zaštitom jačih snaga, koje su vodile pokretne borbe s našim udarnim grupacijama, neprijatelj je na svaki način težio da zadrži naše nadiранje. Čas na jednom, čas na drugom položaju, hitlerovci su preduzimali žestoke protivnapade grupama pešadije uz pomoć tenkova. Tek posle našeg ponovljenog snažnog napada neprijatelj bi se dalje povlačio.

Prvih dana protivofanzive imao sam prilike da često budem u jedinicama i prolazim kroz mesta posle naše pobeđe. Volška stepa pokrivena prvim tankim slojem snega, imala je neobičan izgled. Svuda tragovi žestokih borbi, rušilačkih udara koje su čas ovde čas tamo nanele fašistima sovjetske trupe. Eto na padini jedne užvišice su vatreni položaji artiljerije: cevi topova teškog kalibra upravljeni na istok; pored njih nekoliko kola, natovarenih municijom koju nisu uspeli da istovare; neprijatelj potpuno iznenaden ostavio je oko pložaja gomilu leševa, koji su se kao crne tačke izdvajale na snegu. Volška stepa je postala veliko groblje hitlerovaca i njihovih pomagača sa gomilama uništene i polomljene tehničke. Putem sam nailazio na izgorele kosture tenkova, oštećene automobile, komoru sa nekakvim materijalom. Stotine konjinskih trupova. Pored nekih leže i mrtvi jahači; stepom još jure osedlani konji rumunskih konjičkih jedinica.

... Mala železnička stanica. U njoj stoje dugačke kompozicije teretnih vagona, izgleda da su natovareni. Ostavio ih je neprijatelj. Na sledećoj stаници, bliže ka istoku, već rade odeljenja za prikupljanje trofeja. Prikupili su na jednom mestu preko 2.000 automobila, stotine topova, čitava brda municije i pešadijskog oružja.

U povratku nam ususret dolaze beskrajne kolone zarođenika koje odlaze na istok.

Staljingradski front je u napadnoj operaciji izvršio postavljeni zadatak. Odbrana neprijatelja je bila presečena sa dva snažna i duboka udara. Njegove snage, koje su ostale između ta dva naša odseka probaja, bile su većim delom uništene ili zarobljene.

Brzim razvojem ofanzive došlo je do spajanja Staljingradskog fronta sa trupama Jugozapadnog fronta. Čelični obruč okruženja bio je zatvoren. Tako je Staljingradski front, koji je podneo svu moć neprekidnih ofanzivnih neprijateljskih udara, našao u sebi snage ne samo da istraje i da nanese neprijatelju ogromne gubitke u periodu odbrambene faze bitke, nego i da probije front neprijatelja i da uništi njegove snage u periodu protivofanzive, koje su protivstajale frontu.

I jedinice dva susedna fronta su, takođe, obavila veliki posao. Udarna grupa Jugozapadnog fronta pod komandom komandanta fronta generala N. F. Vatutina, člana Vojnog saveta general-potpukovnika A. S. Želtova, načelnika štaba fronta general-majora G. D. Steljmaha, u sastavu 5. oklopne armije generala P. L. Romanenka i 21. armije pod komandom generala I. M. Čistjakova, već prvog dana protivofanzive probila je taktičku dubinu neprijateljske odbrane u zoni rumunske 3. armije. Oklopni korpsi, ubačeni u borbu u podne sa ciljem da završe proboj, izvršili su zadatak iz pokreta. Oni su se probili u dubinu neprijateljskog rasporeda oko 30—35 km. Prvi oklopni korpus 5. oklopne armije, posle borbe sa 22. neprijateljskom oklopnom divizijom u rejonu Medvežjeg, izbio je predveče 22. novembra na reku Liska i poslao prednji odred na Surovikino. 26. oklopni korpus slomivši otpor neprijatelja kod Perelazovskog, strelovito se probio na jugoistok i u zoru 22. novembra izbio je na Don kod Kalača, zauzevši pri tome upotrebljivi prelaz na reci. Istovremeno je 4. oklopni korpus 21. armije, pošto je razbio 14. neprijateljsku diviziju, izbio 21. novembra na Don severno od Kalača i sutradan je prešao na levu obalu reke.

Snage fronta su po delovima uništavale neprijateljska pojačanja. Četiri rumunske divizije su bile potpuno uništene a 4 su pretrpele znatne gubitke.

Tako su 23. novembra jedinice 26. i 4. oklopnog korpusa, pošto su zauzele Kalač, uspostavile vezu u rejonu Sovjetskog (Krivomuzginska) sa 4. mehanizovanim korpušom Staljingradskog fronta, o čemu smo ranije govorili. Zapadno od 5. oklopne armije dejstvovala je 1. gardijska armija generala D. D. Leljušenka, u pravcu Bokovska — Oblivska. Jugozapadni front je izvršio svoj zadatak i izlaskom na Don na delu Kalač — Boljšenabatovski, presećeni su putevi za povlačenje neprijatelja na jugozapad i zapad. U sadejstvu sa Staljingradskim frontom zatvoren je obruč okruženja oko neprijatelja.

Na Donskom frontu (komandant general-potpukovnik K. K. Rokosovski član Vojnog saveta general-major K. F. Telegin, načelnik štaba fronta general-major M. S. Malinin) situacija nije bila tako srećna za nas. Ni posle trodnevnih žestokih borbi udarna grupa 24. armije (komandant general-potpukovnik I. V. Galanin) nije uspela da probije neprijateljsku odbranu i da razdvoji zadonsku i staljingradsku grupaciju neprijatelja. On je zadržao prelaze kod mesta Vertjači i Peskovatke. Tako da tih dana snage Donskog fronta nisu uspele da potpuno okruže neprijatelja u velikoj okuci Doma.

65. armija (komandant general-potpukovnik P. I. Batov) Donskog fronta uspela je da probije neprijateljsku odbranu na delu Klecka — Bližnja Perekopka i da nanese neprijatelju značajne gubitke. Ta armija je štitila levo krilo udarne grupe Jugozapadnog fronta od udara sa istoka. Ujedno je time ugrožen bok i pozadina neprijateljske zadonske grupacije. Takvi su bili rezultati prvih dana protivofanzive kada je uspostavljen ne samo unutrašnji već i spoljni front okruženja.

Iako je uspeh naše protivofanzive bio očigledan, a njene posledice duboke, Hitler i njegov štab su još dugo pokušavali da sakriju od nemačkog naroda katastrofu koja se približavala. Međutim, u daljem, situacija je naterala

hitlerovski štab da prizna, istina u vrlo opreznoj formi činjenicu da je nemački front kod Staljingrada probijen, ali su se ogromni gubici nemačke armije i dalje krili.

Gebelsova propagandna služba fabriкова je svakojake lažne podatke o gubicima sovjetskih trupa kod Staljingrada. Jednom, u početku naše protivofanzive, bilo je saopšteno da je za dva dana nemačka vojska razbila više od 10 sovjetskih divizija. Pri tome su navedene takve označke jedinica koje uopšte nisu postojale. Drugom prilikom je Gebels izveo običan blef-trik. Naveliko se pričalo o pronalasku nekog novog, vrlo efikasnog oružja: tenka-bacača plamena čiji plamen prelazi preko petospratne kuće i električnog mitraljeza, koji je izbacivao 3.000 metaka u minuti. Ali ove laži nisu više izazivale utisak kao nekad.

Sasvim drugačije su mislili o našoj protivofanzivi oni koji su na sopstvenoj koži osetili snagu naših udara. Jedan od zarobljenika neprijateljskih štapskih oficira je rekao: »Nalet sovjetskih trupa je bio tako silovit, da je naša pešadijska divizija potpuno razbijena još prvog dana sovjetske ofanzive. Veći deo ljudstva se predao, drugi su poginuli, a samo je nekolicina uspela da se spase. Komandant divizije je pobegao među prvima, a komandant našeg puka je poludeo kada je shvatio da je puk razbijen.«

Sovjetska protivofanziva je mnoge nagnala da se zamisle i promene svoje planove. Poznato je da su neki krugovи u Turskoj obećali Hitleru da će Turska stupiti u rat protiv SSSR posle pada Staljingrada, ali ih je bitka kod Staljingrada zadržala da ne učine taj korak. Hitlerove nade da će Turska stupiti u rat bile su sahranjene. Turska štampa je počela da objektivnije ocenjuje događaje kod Staljingrada. Tako je list »Eni Sabah« u uvodnom članku podvukao da je »od sada nemoguće nikakvim rasuđivanjem sakriti činjenicu da su se Nemci potpuno prevarili u svojim prepostavkama i računima u pogledu Rusije«. List »Vatan« je pisao, da su »Rusi postigli strategijske uspehe i doveli nemačku vojsku u tešku situaciju...«

Značaj staljingradske ofanzive uskoro su shvatili i naši saveznici. Većina uticajnih engleskih i američkih listova već je 24. novembra pravilno ocenila protivofanzivu kod velike okuke Dona. Engleski list »Star« je pisao: »Novembar — to je mesec u kome su mnoge Hitlerove nade uzdrmane. Staljingrad se digao kao prividenje, i ako se džak, u kojem se izgleda našla ogromna hitlerovska vojska kod Staljingrada, zatvori, tada će se Nemačka naći pred vojničkim porazom.«

List »Tajms« je pisao da »moćna sovjetska protivofanziva u rejonu Vladikavkaza je već nagoveštavala krupne događaje. I stvarno za ovim udarom usledio je uskoro drugi, još jači. Tri dana žestokih bojeva oko Staljingrada su jasno pokazali ko je od ova dva suparnika spretan da bolje podnese fizičko i moralno naprezanje četvoromesečne opsade. U očima sveta, nemačka vojska neće više imati nikakvog prestiža, jer je njen poraz kod Staljingrada očigledan za sve.«

Sličnu je ocenu o staljingradskim događajima dala i američka štampa. Evo odlomka iz lista »Njujork Herald Tribjun«: »Za poslednje dve nedelje pažnja Amerikanaca se zadržava uglavnom na događajima u severnoj Africi i na jugu Tihog okeana. Međutim, nedavna saopštenja Sovinformbiroa podsetila su nas da već godinu i po dana Crvena armija nosi glavno breme u borbi sa nemačkim armijama i na taj način omogućuje mobilizaciju i razvijanje anglo-američke moći...«

List »Njujork Tajms« je pisao: »Sovjetska pobeda dokazuje da Hitleru preti ozbiljna opasnost ako on sada pokuša da prebaci vojsku sa istočnog fronta. Hitlerove rezerve su veoma nategnute. Jasno je da će on uskoro morati da pređe u odbranu, ali će i ona ubrzo postati neizvodljiva, jer su saveznici Hitlera lojalni prema njemu samo zato što ga se boje.«

Prema pisanju izveštača Longa iz agencije Asošieted Presa, sovjetska ofanziva u rejonu Staljingrada izmenila je situaciju na čitavom istočnom frontu. Prema njegovom

mišljenju, ofanziva jasno pokazuje da Sovjetski Savez preuzima inicijativu u svoje ruke i ugrožava sve nemačke jedinice u staljingradskom rejonu, dok Amerikanci i Englezi ugrožavaju Sile osovine u Sredozemlju.

Tako su pisali naši saveznici u to vreme. Razumljivo je da su istovremeno sa udarom naših trupa u rejonu Staljingrada otpočele borbe i u zapadnoj Evropi, rat bi se, verovatno, završio u toku sledeće, 1943. godine. Međutim, iz mnogih razloga, a pre svega zato što je monopolističkim krugovima SAD bilo u interesu da rat traje što duže, nije došlo do toga. Čovečanstvo je zato još dve i po godine bilo osuđeno na užase ratnog krvoprolaća.

Uz ovaj članak, koji je bio objavljen u "Svetučoj zvezdi" u decembru 1942. godine, uključujem i nekoliko drugih članaka o istom tematu, a to su: "Zašto je SSSR ušao u rat?", "Zašto je SSSR ušao u rat? (društveno-politički pogled)", "Zašto je SSSR ušao u rat? (ekonomski pogled)", "Zašto je SSSR ušao u rat? (militarni pogled)" i "Zašto je SSSR ušao u rat? (strateški pogled)".

Glava XV

STEŽEMO OBRUČ OKRUŽENJA

Poslednjih dana novembra (24—30) borbe su se vodile sa glavnim ciljem, s jedne strane, stegnuti obruč oko opkoljenog neprijatelja i ubrzati njegovo uništenje, a s druge, obrazovati čvrst spoljni front radi obezbeđenja ove operacije.

Spoljni front, obrazovan od naših jedinica, bio je u početku 30 km od obruča okruženja. Na nekoliko mesta on se prekidal. Zato je bilo od velike važnosti što pre sastaviti prekinuta mesta.

Na unutrašnjem frontu, za stezanje obruča okruženja, dejstvovalе su jedinice Donskog i Staljingradskog fronta. Donski front je dobio iz sastava Jugozapadnog fronta 21. armiju, 4. i 26. oklopni korpus, koji su dejstvovali na unutrašnjem frontu. Na spoljnjem obruču dejstvovalе su snage Jugozapadnog fronta i 51. armija našeg fronta. Njihov zadatak je bio da obrazuju čvrst spoljni front.

Krajem dana 23. novembra trupe tri fronta su zauzimale sledeći položaj. Staljingradski front, pošto je zauzeo Sovjetski, odbacio je neprijatelja na liniju Rakotino—Marinovka. Armije Jugozapadnog fronta i 65. armija Donskog fronta došle su do linije Kalač — Nazmiščenski — Mostovski — Boljšenabatovski — Golubaja — Bližnja Pererekopka. Na krilu Donskog fronta koje je vezivalo neprijatelja i u zoni 62. armije borbe su vođene na ranijim položajima.

Ujutro, 24. novembra udarne grupe Staljingradskog fronta su nastavile napad, obuhvatajući neprijatelja sa jugozapada. Međutim, uspeh je bio manji nego ranije, jer je neprijatelj shvatio ozbiljnost situacije i preduzeo žestoke protivnapade na front 57. armije. U protivnapad su bačene snage od po 2 do 3 pešadijska puka podržana sa 50—60 tenkova. Ipak ti pokušaji bili su uzaludni. Žestoke borbe su se razvile na liniji reka Karpovka i Červljena i u južnim delovima naselja Kuporosno.

Neprijatelj je uspeo da vrati nazad oklopne divizije koje su bile pošle već na sever. Da je Staljingradski front otpočeo napad dan kasnije, postigao bi mnogo više uspeha, jer bi tada neprijateljske oklopne jedinice bile angažovane u borbama na severu i teško da bi se mogle izvući sa pravca dejstva Jugozapadnog fronta, a ako bi Nemci i uspeli da ih izvuku, divizije bi kasnile najmanje 24 sata, što bi sigurno ubrzalo razbijanje čitave staljingradske grupacije neprijatelja.

I 62. armija koja je, takođe, prešla u napad 24. novembra uspela je da do kraja meseca otme neprijatelju mnoge kvartove u severnom delu grada.

Žestoke borbe poslednje nedelje (24—30) novembra vođene su i na frontu 64. armije, koja je za to vreme napredovala svojim levim krilom 18 km kroz jako utvrđenu neprijateljsku odbranu. Udarna grupa armije izbila je levinim krilom u rejon Cibenka i razvila se frontom na sever.

51. armija, koja se borila na spoljnem obruču okruženja, pomakla ga je i nastavila borbu na položajima reke Aksaj.

Istovremeno je kod Donskog fronta 21. armija, sadejstvujući snagama Staljingradskog fronta, zauzela liniju Platonovski — Ilarionovski i počela borbe za oslobođenje Sokarevke i Peskovatke. 65. armija je nastavila sa opkoljavanjem zadonske grupe neprijatelja, a susedna s njom (prema istoku) 24. armija nanosila je svoj udar po neprijatelju na delu fronta Vertjači — Peskovatka, s namerom da preseče puteve povlačenja iz okuke Dona na jugoistok. Neprijatelj je svim tim armijama pružao snažan otpor i

uporedo s tim povlačio je svoje jedinice na levu obalu Dona. 24. armija nije uspela da zauzme Vertjači i Peskovatku i u to vreme dalje od Nižnje Gnilovskog nije otišla. 65. armija je 27. novembra izbila na liniju Lučenski — Nižnje Gerasimov; 30. novembra obe armije su zauzele Peskovatku i Vertjači i stigle na liniju Marinovka — Dimitrijevka.

66. armija Donskog fronta (komandant od 14. oktobra 1942. god. general-potpukovnik A. S. Žadov) našla se, usled uspešnih neprijateljskih protivmera, u teškom položaju. Neprijatelj koji se brzo povukao skratio je svoj front i uspeo je da stvori čvrstu odbranu na novim položajima. Usled toga 66. armija je samo uspela da se spoji sa grupom Gorohova u rejonu Rinoka, ali tada još nije uspela da se probije do glavnih snaga 62. armije, kako se predviđalo.

Uprkos sve jačem otporu neprijatelja, njegova teritorija se smanjila više nego duplo i 30. novembra je imala 1.500 kvadratnih kilometara. Ova teritorija mogla se gădati iz dalekometne artiljerije uzduž i popreko.

Drugi decembar je bio određen za ofanzivu dva fronta (Donskog i Staljingradskog), radi rasecanja opkoljenih. Međutim, do tog vremena nije se uspelo da privuče teška artiljerija i pozadina. Ofanziva je počela 4. decembra. Pet dana su trajale žestoke borbe na odsecima oba fronta. Međutim, neki veći rezultati ovog puta nisu bili postignuti. Neprijatelj je već uspeo da organizuje odbranu na novim pogodnim položajima i, delimično koristeći naše pojaseve odbrane, stvorio je siguran sistem vatrenje. Najvažnije je ipak bilo to što je neprijatelj otkrio naš pravac glavnog udara. Da bi preduhitrla uspeh na tom pravcu, nemacka fašistička komanda je prebacila sa drugih pravaca najjače i najsigurnije jedinice: 113. pešadijsku, 3. i 29. motorizovanu diviziju sa velikim brojem tenkova. Treba pri tome imati u vidu da veći deo naše artiljerije nije ni bio privučen pre početka napada. Naši vojnici su bili veoma zamorenii u prethodnim desetodnevnim borbama. Veoma važno je, takođe, i to što, u momentu opkoljavanja, komande naših frontova nisu znale stvarni broj opkoljenih neprija-

teljskih jedinica. U podacima naših obaveštajaca broj je znatno umanjen. Kao što je kasnije postalo poznato stvarni broj nemačkofašističkih jedinica bio je 330.000 ljudi iz 22 divizije i razne specijalne jedinice rezervi Vrhovne komande.

Naša ofanziva je bila prekinuta. Postalo je jasno da neće biti moguće tako brzo izvršiti zadatak rasecanja i uništavanja okružene grupacije. Trebalо je ojačati nastupajuće trupe svežim snagama. Međutim, uskoro su se događaji razvili tako da se izvršenje takvog zadatka moralo odložiti za nešto kasnije. Hitlerovska Vrhovna komanda je preduzela pokušaje da razbije obruč okruženja spolja.

U tom periodu mi smo imali poteškoća sa snabdevanjem municijom, gorivom i namirnicama. Led na Volgi je postao nesavladiva prepreka kako za skele, tako i za čamce. Morali smo zavesti najstrožu ekonomiju nad svim našim osnovnim sredstvima.

Međutim, i trupe neprijatelja, opkoljene kod Staljin-grada, imale su teškoće u snabdevanju. Rezerve su mu bile ograničene i već trećeg ili četvrtog dana posle okruženja počelo je snabdevanje svih potreba vazdušnim putem. Prvobitni proračuni neprijatelja izgleda da su se bazirali na tome da će materijal uglavnom namirnice moći dobiti i danju i noću. Noću je teret po pravilu jednostavno bacan na određena mesta, a danju je snabdevanje teklo pomoću sletanja aviona. Pošto su rastojanja bila daleka, a uz to su vazdušni pravei i kopnene trase bile nedovoljno obeležene, često je roba namenjena opkoljenima padala u naše ruke, tako da se uskoro neprijatelj ograničio samo na snabdevanje iz vazduha danju. Sve letove transportnih aviona štitili su lovci koji su ih pratili do zone sletanja. Avioni su dolazili pravcima iz Donbasa, Rostova i Saljska. Te vazdušne linije koje su dolazile s juga i jugozapada prelazile su preko rejona Staljingradskog fronta.

Prvih dana takvog načina snabdevanja dosta velik broj neprijateljskih aviona je neometano dospevao do opkoljenih, jer mi još nismo imali iskustva za borbu protiv ovakvog načina dejstva. Naši lovci su kasnili, pošto se oba-

veštavanje zasnivalo na vazdušnom osmatranju i dok bi signali stigli do odgovarajućih lovačkih jedinica, neprijateljski avioni su stizali na cilj i sletali. Ovo, naravno, nije moglo a da nas ne uzinemirava. Preduzeli smo odlučne mere za jačanje protivvazdušne blokade. Uspostavljena je tesna veza između naše lovačke avijacije i protivavionske artiljerije.

Ne sećam se tačno datuma; ali znam da me je početkom decembra pozvao visokofrekventnim telefonom vrhovni komandant i upitao: »Kako ste organizovali vazdušnu blokadu?« Referisao sam. Pošto je pažljivo saslušao moj raport, J. V. Staljin je rekao da je potrebno još jednom razmotriti čitavu organizaciju vazdušne blokade i preduzeti mere da ni jedan neprijateljski avion ne dospe do opkoljenih.

Posle ovoga još jednom je svestrano pretreseno pitanje jačanja vazdušne blokade i preduzete su sledeće mere:

a) Na pravcu Koteljnikovo — Cimljanska upućeno je nekoliko izviđača-osmatrača sa radio-stanicama, sa zadatkom da čim čuju zvuk motora transportnih aviona odmah šalju ugovoreni signal,

b) da ne bi naši avioni kasnili, prebazirali smo 235. lovačku diviziju (komandant divizije potpukovnik I. D. Podgorni) na poljske aerodrome i letelišta u rejonu južno od Staljingrada. Tu je smešteno istaknuto komandno mesto fronta. Avio-pukovi su povezani međusobno a takođe i sa komandom fronta, telefonom i radio-vezom,

v) pojačali smo protivavionsku artiljeriju na glavnim pravcima leta neprijateljskih aviona.

Ovaj sistem organizacije vazdušne blokade odmah je dao pozitivne rezultate.

11. decembar. Tmuran dan, sećam ga se, kao da je bio juče. Nad zemljom gusti oblaci, visine 300—400 metara. Uoči tog dana kasno uveče obavestili su me da je odgovarajuće naređenje izvršeno i da su lovački pukovi 235. divizije na poljskim aerodromima i letelištima da je veza s njima uspostavljena, a osmatrači sa radio-stanicama su na mestu. Oko 10 časova ujutru osmatrač je javio da se

iza oblaka čuje snažna buka aviona. Neprijateljski avioni lete ka Staljingradu. Odmah je izdata komanda da se dignu sva tri avio-puka. Još naši lovci nisu uspeli ni da se prikupe u zoni očekivanja, kad je odjednom na 20—30 km od Gumraka — aerodroma za sletanje, vazdušna kolona neprijateljskih aviona izašla iz oblaka i pojavila se na vidiku. Kolona je brojala 16 »junkersa-52«, koje su pratili četiri lovca. Naši lovački pukovi, čim su primetili neprijateljsku kolonu, prešli su u presretanje. Odmah je započela vazdušna borba. Postroj kolone neprijatelja je poremećen. Na našu teritoriju su padali jedni za drugim oboreni avioni Ju-52. Iz oborenih aviona zarobljeno je 16 pilota. Naredio sam da ih dovedu na komandno mesto fronta.

Odmah je o ovom izvanrednom uspehu vazdušne blokade obavešten vrhovni komandant. On nam se zahvalio i zamolio nas da se u njegovo ime zahvalimo svim pilotima koji su učestvovali u toj borbi. Na kraju razgovora naredio mi je da lično razgovaram sa zarobljenim pilotima i da im predložim da se vrate Paulusu da mu izlože suštinu stvari i naš predlog, da komandant Staljingradskog fronta predlaže da otpočnu pregovori o predaji, jer će od danas njihovo snabdevanje putem aviona biti potpuno onemogućeno s naše strane.

Čim su doveli prvu grupu pilota, naredio sam da se postavi sto i počeo sam s njima razgovor. Na različita pitanja, piloti su manje ili više odgovarali tačno. Na kraju našeg razgovora, saopštio sam zarobljenim pilotima naše uslove, rekavši sledeće:

»Prebacicemo vas u »kotao« Paulusu. Kad stignete, kažite da su svi vaši avioni oboreni a vi zarobljeni i da ste razgovarali sa komandantom Staljingradskog fronta Jerjomencom, koji je svima koji se nalaze u »kotlu« obećao da će sačuvati život ako se predaju«. Piloti su, čuvši taj predlog, tražili nekoliko minuta za razmišljanje. Među njima je nastalo burno prepiranje. Deo je bio za to da se prihvati predlog, ali je većina imala drugo mišljenje i uskoro su i drugi prešli na njihovu stranu. Najzad je jedan od zarobljenih oficira zamolio da dozvoli da postavi pi-

tanje. Dozvolio sam mu. On je rekao: »Gospodine generale, kako biste se vi poneli da vam dođe ruski oficir iz nemačkog zarobljeništva i da vam predloži da vaša vojska kapitulira? Šta bi mu na to vi odgovorili?« Odgovorio sam: »Poslao bih ga na sud«. »A nas, će, gospodine generale, samo za jednu reč o kapitulaciji ne na sud nego odmah na streljanje. I zato, ako dopustite, nećemo ići Paulusu. Ostaćemo u zarobljeništvu ma kako ovo gorko bilo za nas«.

Naš razgovor time je bio završen. Zarobljeni piloti su upućeni u zarobljenički logor. Obavestio sam Vrhovnu komandu o detaljima i ishodu razgovora.

Od toga dana mi smo sistematski uništavali skoro sve transportne avione neprijatelja koji su upućivani radi dotura potreba opkoljenoj armiji. Naša vazdušna blokada nanela je ogromne gubitke neprijatelju. Avijacija Staljinogradskog fronta oborila je preko 400 njegovih transportnih aviona.

Tako su fašisti izgubili kod Staljingrada skoro svu transportnu avijaciju i čitav njen letački kadar.

Položaj opkoljenih postajao je sve teži. Hitler je pokušavao na sve moguće načine da podrži moral svojih vojnika, koji su dospeli u »kotao«. O tome konkretno svedoči zaplenjeni radiogram iz fašističke komande kojim se traži hitno dostavljanje imena onih koji su zaslužili odlikovanje i viši čin. A za to vreme dnevno sledovanje hitlerovaca se sve više smanjivalo i smanjivalo. U početku su dobijali 300 gr hleba, a zatim se spustilo na 100 grama (druge namirnice vojnici uopšte nisu dobijali).

Nije bilo lako vođama fašističke Nemačke da se odreknu snova o osvajanju našeg juga, a pre svega Kavkaza. Bez staljingradskog rejona, taj plan je propadao. Zauzimanje Kavkaza nije bila krajnja granica slavoljubivih planova Hitlera i nemačkih monopolista. Jug naše zemlje, prema njihovim najvećim planovima, trebalo je da posluži kao vojnostrategijska odskočna daska za prodiranje na Srednji istok, a zatim i u Indiju, radi nanošenja smrtonosnog udara Velikoj Britaniji iz njene duboke kolonijalne pozadine. S druge strane, ovlađivanje ogromnim ekonom-

skim rezervama u tom delu Azije trebalo je da sadejstvuje ostvarenju celokupnog kompleksa megalomanskih planova nemačkog nacional-socijalizma o dominaciji svetom.

Poraz kod Staljingrada bio je za Nemce rušilački udarac za sve njihove zamašne planove. Uporedo s tim taj poraz je zapretio da će upropastiti ograničene planove neprijatelja na skoroj pobedi nad našom zemljom i učinio je samu mogućnost takve pobeđe sasvim problematičnom.

Hitlerova vojska je ponovo gubila strategijsku inicijativu i to pod lošijim uslovima u upoređenju sa zimom 1941/42. godine. Važno je i to da smo u neposrednom izvođenju staljingradske protivofanzive, angažovali relativno ograničene snage, bez stvaranja opšte nadmoćnosti nad neprijateljem u rejonu gde se ona ostvarivala. U tom pogledu pravilan izbor mesta proboga obezbedio nam je odlučujuću prevagu na račun uštete snaga na drugim pravcima. Tu smo se mi pridržavali suvorovskog nasleđa »pobedjavati ne brojem, nego znanjem«.

Usput da kažemo nešto o jednoj »nazovi — teoriji« nemačkih pobeđenih generala, a podržanoj od njihovih pokrovitelja u SAD. Negirati sada da su nemački generali pobeđeni, nemoguće je, jer niko neće poverovati u to. A oni, eto, tvrde da su pobeđeni samo zato što su Rusi bili nadmoćniji i u snagama. Oni izvrću poznati suvorovski aforizam i viču da su pobeđeni ne znanjem (veštinom) nego brojem (količinom). Uzalud se trudite, gospodo! Ako je ko ratovao količinom i ne samo, naravno, brojem vojnika prevarenih Gebelsovim lažima nego i brojem tenkova i aviona, topova i koncentracionih logora, to su baš sami hitlerovci. Trebalo je da samo neznatno opadne njihova nadmoćnost u tehniči, pa su hvaljeni hitlerovski »stratezi« počeli da tapkaju umestu ili su se povlačili.

Neprijateljska odbrana je probijena tamo gde je bila najslabija, gde su bile jedinice ne baš poznate po čvrstini, gde neprijatelj nije imao dovoljno rezervi. Od velikog je značaja bilo i to što su proboj izvršila tri fronta, svaki u nekoliko pravaca (ukupno na sedam pravaca). To je prirodno omelo neprijatelja da izvede bilo kakav širi manevr

jer su i same rezerve bile međusobno izolovane, a često i ispresecane. Delimično je bio narušen sistem neprijateljskog komandovanja trupama.

Probijanje neprijateljske odbrane ostvareno je praktično sasređenim udarima pešadijskih jedinica, podržanih artiljerijom i tenkovima, koje su činile prvi ešelon udarnih grupa. Dalje razvijanje taktičkog proboga u operativni, potpuno opkoljavanje i obrazovanje unutrašnjeg fronta okruženja, dato je u zadatak oklopnim i mehanizovanim jedinicama, koje su dejstvovalе u drugom operativnom ešelonu armija. Ovakvo postrojavanje udarnih grupa na glavnom pravcu napada, kojim su maksimalno iskorišćene borbene osobine svih jedinica, kao što je poznato primenjivano je i kasnije u daljim operacijama velikog otadžbinskog rata.

Visok tempo proboga neprijateljske odbrane koji je bio osnova zamisli staljingradske ofanzive osigurao je ne samo uništenje neprijateljskih snaga koje su se branile na bokovima pre dolaska rezervi, nego i opkoljavanje velike neprijateljske grupacije.

Tempo našeg prodiranja kod dva fronta (Staljingradskog i Jugozapadnog) prosečno je iznosio 30—35 km na dan. Pokretne jedinice Staljingradskog fronta, kao na primer, 4. mehanizovani korpus za dva dana pod borbom napredovao je preko 100 km.

Rad Komunističke partije u masama bio je od odlučujućeg značaja za uspeh protivofanzive. Taj rad je obezbeđio moćan politički polet trupa i jako ofanzivno raspoloženje sovjetskih boraca učesnika nezaboravnih događaja. Poslednje pripreme za ofanzivu pale su baš u dane proslave godišnjice oktobra, kada se navršilo četvrt veka proleterske revolucije u našoj zemlji. Hiljade političkih radnika je neumorno radilo u jedinicama. Sećam se, od početka novembra, pa do početka ofanzive, za sve vreme Nikita Sergejevič nije bio na komandnom mestu fronta, već je provodio vreme u većim i manjim jedinicama. Trebalo je proveriti raspored komunista i komsomolaca i na najdogovornijim mestima postaviti proverene i nepokolebljive

drugove. U jedinicama su organizovani mitinzi, komandanti i politički radnici su razgovarali sa svakim borcem ponaosob, da bi što bolje pripremili borce za izvršenje predstojećeg zadatka.

Karakteristična osobina rada Nikite Sergejevića je uvek bila briga za ljude, neposredna veza s njima. On je svuda odavao priznanje odlučujućoj ulozi običnog čoveka, kao delića naroda koji stvara istoriju. Treba se od njega učiti onom poštovanju sa kojim se on odnosio prema svakom vojniku i oficiru. On je brzo upoznavao čoveka i otkrivao njegove glavne pozitivne osobine. Ljudi su mu otkrivali svu svoju dušu, sve svoje skrivene misli.

Prvi dani naše protivofanzive. Vreme je bilo hladno, temperatura ispod minus 10 stepeni. Prvi, još plitak sneg, prekrio je polja. Nikita Sergejević je tada stalno bio u jedinicama. Sećam se kad je došao u rejon 15. gardijske pešadijske divizije. Noću je nastupanje malo zamrlo. Jedan od pukova divizije se smestio u rejonu malog salaša, da bi se sredio i ljudstvo večeralo. U nekoliko polusrušenih kuća salaša naravno nisu mogli svi da stanu. Oko kućica su nikle vatre, pored kojih su se grejali i sušili obuću vojnici kao i obično, iznoseći svoje utiske iz proteklog dana teških bojeva i marševa.

Jednoj takvoj grupi prišao je Nikita Sergejević. Čuvši razgovor, shvatio je da je njihovo borbeno raspoloženje nešto opalo. Iz razgovora je saznao da je puk danas dobio samo doručak, večere nema, a suvi obrok je bio iskorišćen. Zatajila je, znači, pozadina.

— Potrudiću se da vam pomognem, drugovi, rekao im je Nikita Sergejević i odmah se uputio da potraži komandanta divizije. Noću, za vreme nastupanja, to kao što je poznato nije bilo tako jednostavno, ali ipak Nikita Sergejević nije odatle otišao dok nije pronašao komandanta divizije i nije se uverio da će namirnice još sutra ujutru stići u puk.

Za vreme staljingradske ofanzive izdat je ukaz Prezidijuma Vrhovnog Sovjeta SSSR kojim se davalo pravo komandantima frontova, armija, korpusa, divizija, brigada

i pukova da mogu da daju odlikovanja u ordenju i medaljama istaknutim borcima. Ovo pravo je uveliko korišćeno u svim frontovima, pa i u Staljingradskom. Prvih dana ofanzive komandant fronta je dodelio na bojnom polju nekoliko stotina ordena i medalja. Heroizam je tih dana stvarno bio masovan.

Razvilo se široko informisanje o podvizima odlikovanih. Vođena je i usmena i štampana propaganda. Praktikovana su pisma zahvalnosti i takozvani »biltenci prve linije« koji su pisali kako o borbenim podvizima jedinica, tako i o podvizima pojedinaca.

Odluka vlade o ustanovljenju medalja za odbranu Lenjingrada, Sevastopolja, Odese i Staljingrada objavljena 22. decembra 1942. godine imala je veliki značaj. »Pravda« je tada pisala: »Medalja na grudima branilaca tih gradova biće uspomena na herojske dane kada je, pritajenog daha, cela zemlja pratila junačku borbu, kada se čitav svet divio i ushićivao istrajnosti i neustrašivosti sovjetskih boraca, njihovoј potpunoј odanosti otadžbini.

Neka je večna slava herojima Lenjingrada, Odese, Sevastopolja i Staljingrada!«

Dalje je u »Pravdi« podvučeno: »Uspešno napredovanje Crvene armije uslovljeno je izuzetnom čvrstinom branilaca Staljingrada i nepokolebljivim junaštвom i odvažnošću koju nisu uspeli da slome ni nadmoćne neprijateljske snage ni njegova tehnika, ni bes njegovih aviona koji su u oblacima nadletali Staljingrad.«

A tek kako je ogroman vaspitni uticaj na stvaranje visokog borbenog elana imala prepiska između fronta i pozadine! Već prvih dana ofanzive, na adresu fronta je stiglo preko 160.000 pisama, a front je poslao 40.000 pisama. Trudbenici pozadine i fronta (smatram da su sovjetski borci potpuno zaslužili takav naziv) izmenjali su radosti svojih pobeda, svoje nade i uzajamne želje za uspeh. Na front su stizala pisma ne samo od rodbine i prijatelja (tih dana njih je bilo naročito mnogo) nego i od nepoznatih ljudi, a takođe i od kolektiva, preduzeća, uprava kolhoza, naučnika i umetnika.

Trudbenici sela Kamenskog, arhangelske oblasti su pisali:

»Vesti o vašim herojskim podvizima u rejonu Staljin-grada ispunile su naša srca radošću i gordošću za našu voljenu Crvenu armiju. Spremni smo da izdržimo sve tegobe samo da vam damo sve što je potrebno za pobedu.«

U ime radnika i službenika za pronalaženje baškirskih izvora nafte, drugovi Losnikov, Kulikov i Čelogajev su pisali: »Vašim uspesima na frontu, vi nam, branioci Staljingrada, ulivate nove snage za rad. Obećavamo vam da ćemo raditi još bolje!«

Rudari okna »Kirova«, Čeremhovskog bazena su obećavali: »Obavezujemo se da ćemo svakodnevno kopati dopunskih 350 tona uglja. Od svega srca vam, ljubljeni Staljingrađani, želimo uspeha u borbi.«

Staljingrađanima je pisao i sekretar Habarovskog oblasnog komiteta partije Borkov:

»Herojskim radom i boljševičkim delima takmiče se trudbenici našeg kraja sa herojima velike staljingradske epopeje.

Mi smo s vama, dragi drugovi! Još jače udrite zverske horde nemačkofašističkih osvajača. Očistimo našu svetu sovjetsku zemlju od hitlerovske gamadi.«

Pesnik Maksim Rilski je poslao pismo sa ovakvim naslovom: »Neka vam je slava i hvala! Ja sam pesnik, čovek, čije je glavno oružje-pero. Danas želim da se pero pretvorи u ognjeni mač koji seče fašističku tminu, želim da reč pesnika bude delo boraca. Ja znam da će moja sabraća u ove dane slavnog nastupanja Crvene armije utrostručiti, udesetostručiti svoje snage... Sve za победу! to je lozinka trudbenika Sovjetskog Saveza, to je lozinka sovjetskih pisaca.«

Trudbenici Gruzije su poslali pismo koje su potpisali akademici: N. Mushelišvil, Kechoveli, pisci Dadiani, Abašidze i mnogi drugi. Oni su pisali: »Junački heroji Staljingrada! S vama je čitav sovjetski narod. Razbijajte neštendimice, odbacujte i uništavajte neprijateljske horde! Samo napred!«

Devojke iz moskovske fabrike obuće »Pariska komuna« su javljale da su svojoj komsomolsko-mladinskoj brigadi dali ime zaštitnika Staljingrada i da brigada časno opravdava svoje ime, svakodnevno izbacujući preko plana 60 pari vojne odeće. Pismo su devojke ovako završile:

»Naša najveća i najtoplja želja je da vas posle uništenja nemačkih osvajača zagrimo, i da vam čvrsto drugarski stegnemo vaše ruke.«

Staljingrađanima je pisao i predsednik Akademije nauka SSSR, Komarov:

»Dragi naši sinovi! Pokazali ste čitavom svetu kako umete da rušite hitlerovske horde... Sudbina otadžbine, njena čast i nezavisnost je u vašim rukama!«

Izviđač drug Zlobin dobio je pismo u stihovima od svoje crke učenice Nine. Pismo je zatim štampano u frontovskim novinama. Iskreni i prosti detinji stihovi završavali su se ovom strofom:

»Da unište fašiste i isteraju dželate
Otadžbina je pozvala sve očeve i sinove!
Do srećnog viđenja, tatice rođeni!
Čekamo te s pobedom, vrati se kući!«

Pismo predsednika prezidijuma SSSR Mihajla Ivanovića Kalinjina »junacima Staljingrada« bilo je jedno od najupečatljivijih u moru pisama koja su stigla vojnicima — Staljingrađanima:

»Borbu kod Staljingrada prati čitav svet — pisao je M. I. Kalinjin. Vaši uspesi su visoko podigli mišljenje svetskih vojnih autoriteta o borbenoj moći Crvene armije, o hrabrosti njenih boraca i veštini njenih komandanata.

Ali najvažnije je to da je naša ofanziva na staljingradskom frontu donela najveću radost narodima Sovjetskog Saveza. Svako saopštenje o pobedama na frontu svi naši ljudi od dece do odraslih doživljavaju sa osećanjem ogromnog oduševljenja. S dubokim priznanjem, oni vam šalju srdačne želje za još veće uspehe u nanošenju novih uništavajućih udara nemačkofašističkim trupama.«

Staljingrađani su odgovarali sa puno borbenog entuzijazma. Obećavali su svojim dragim sugrađanima da će časno izvršiti svoj veliki dug pred otadžbinom i narodom.

Evo odlomka iz pisma jednog borca, bivšeg staljinogradskog radnika Medvedeva, njegovoj ženi:

»Draga ženo, mila deco moja Saša, Valja i Aljka! Radujem se da ste živi i zdravi, kako mi je poručio Vanja Petrov koji je sada u našem puku i koji vas je video kako odlazite u kolhoz »Krasni Zavolžec«. Teško mi je da opišem kako je počela naša nesreća, kako se zapalio naš navoz i ja sam kroz dim video da nad Krasnom Slobodom kruže strvinari. Dotrčao sam sa prelaza a naše dvorište prazno... na zidu prema Volgi pročitao sam šta si napisala ugljem: Zbogom, Nikolaj. Odlazim sa decom, kuda, ni sama ne znam... Pročitao sam te tvoje reči, pogledao kako gori naš Staljingrad i pošao sam, oprosti mi rođena, ne da tražim tebe, već komandanta narodne odbrane... otada je i počeo moj život ratnika...«

Dalje je Nikolaj Medvedev pisao da je postao inžinjerac i da će se vratiti svojoj kući čim neprijatelj bude konačno razbijen.

Vojnik Abdurahman Samatbatijev je pisao svojoj ženi (almaatinska oblast, panfilovski rejon, kolhoz »Avat«):

»Draga moja ženo Hasijat i sine Abajdala! Pišem vam sa fronta. Mi napredujemo. Ponosim se da se borim rame uz rame sa herojskim braniocima Staljingrada. Mi idemo napred, mi gonimo neprijatelja. Zajedno sa mnom bore se moji prijatelji: Rus-automatičar Mihail Davidov, Kazашanin-strelac Džafsarabaj Šabinerov, Letonac artiljerac Andrej Klava, Kirgiz-mitraljezac Atakanov... Svako veče prebrojavamo koliko smo kilometara toga dana napredovali... Svaki naš korak napred približava dan oslobođenja...«

Draga Hasijat, pišeš u svom poslednjem pismu da si postala stahanovka. To je veoma dobro. Treba svi u kolhuzu da rade što bolje. Mole me da ti to napišem moji prijatelji. Čuvaj sina, Hasijat, on će živeti u srećno doba posle pobede nad neprijateljem.«

Pošto bi porodici napisao najvažnije vesti o sebi, pošto bi obavestio o svojim uspesima i radostima sa fronta svoje najbliže, borac je laka srca išao u borbu.

Među borcima raznih nacionalnosti vladalo je veliko bratsko prijateljstvo. U trupama fronta je bilo predstavnika svih naroda naše velike zemlje i borci svih nacionalnosti borili su se kao pravi patrioti svoje socijalističke domovine. Među odlikovanim Ordenom crvene zastave naredbom № 60 N — komandanta fronta bili su: Rus — vodnik I klase Semen Filipovič Sazonov, Ukrajinac-major Grigorij Petrovič Savčuk, Gruzin — vojni inženjer III ranga Andrej Georgijević Azadzamija.

U sastavu fronta borila su se dva legendarna Ščorsova puka — Bogunski i Taraščanski. Pod staljingradskim zidinama oni su uveličali svoju prošlu slavu. Podvizi boraca Bogunskog i Taraščanskog puka su nadahnjivali za borbu kako vojnike-Ukrajince, tako i sve borce fronta.

Ukrajinski pesnik Nikola Bažan je u svojoj poslanici »Sinovima Ukraine — borcima Staljingrada« pisao:

»Čitav svet čuje huku sovjetskih oruđa kod Staljingrada. Čitav svet vidi blesak sovjetskih bajoneta na osnežnim stepama Volge i Dona. Grmljavina i plamen veličanstvene bitke se dižu iznad zemlje objavljujući čovečanstvu da se približava kraj njegovog najljućeg neprijatelja — hitlerizma.

I naša majka Ukraine, izmučena nemačkim dželatima, čuje grmljavinu i vidi taj plamen. Kroz linije fronta dopire do vaših očeva, žena, braće i sestara radosna vest o podvizima crvenih boraca kod Staljingrada ...

Zaplamteće ponovo ugašene od suza oči vaših sedih majki, a ruke vaše potlačene braće lačaju se oružja i naranstaju odredi orlova Ukraine — odvažnih partizana ... U žestokoj borbi na obalama Volge kuje se sloboda Ukraine!«

Dokaz najtešnje veze između boraca — Staljingrada sa njihovom rođenom Komunističkom partijom, dokaz sinovljeve ljubavi prema njoj, bila je težnja vojnika i oficira da pre odlučujućih borbi postanu komunisti, o

čemu sam već govorio u odeljku o odbrambenom periodu. Sada u dane ofanzive nove hiljade boraca pohrlile su u Partiju. Oni su hteli da pobede ili da umru pošto bi postali članovi velike zajednice istomišljenika komunista, koju je stvorio i odgajio besmrtni Lenjin.

Već prvih dana ofanzive, u jednom od pukova fronta, predato je 200 molbi za prijem u Partiju. Molbe su podneli najbolji borci u jedinicama. Među njima je bio i učesnik odbrane Caricina vodnik I klase Povaljajev, izviđač Bagirov, komandir voda poručnik Šcerbanj, nišandžija Korbanov, vojnik Tokarjuk. Sve su to bili borci koji su već mnogo puta pokazali u borbama junaštvo i odvažnost.

Partijske komisije rešavale su molbe za prijem u Partiju na licu mesta u skloništima, u rovovima, pešadijskih jedinica, na artiljerijskim vatrenim položajima. Molbe vojnika za prijem u redove Komunističke partije, po pravilu su razmatrane odmah pošto su predate.

Novi članovi Partije su išli u borbu, u juriš na neprijateljska utvrđenja sa partijskim knjižicama u težnji da novim podvizima dokažu da su dostojni visokog zvanja komuniste.

Kandidat Partije vodnik I klase drug Vasiljev, koji se hrabro borio u periodu odbrane Staljingrada, odlikovan je sa dva ordena. U ofanzivnim borbama, on se takođe hrabro borio. U jednoj borbi drug Vasiljev je omogućio uspeh svoje jedinice pri odbijanju neprijateljskog protivnapada. Primljen je u članstvo Partije.

Snajper Georgij Krasicki (za 18 dana borbi uništio je više od 50 hitlerovaca), pošto je primljen za kandidata u Partiju, već sledećeg dana posle prijema, izvršio je podvig. Kasno uveče dopuzio je do neprijateljskog skloništa i legao pored njega. Oko skloništa su šetala dva stražara. Preciznim pogocima iz puške snajper je uništio stražu i odmah je jurnuo u sklonište. Na ulazu je kundakom oborio hitlerovskog oficira. U skloništu više nikoga nije bilo. Pošto je pokupio dokumenta snajper se vratio u svoju jedinicu. Iz zaplenjenih dokumenata smo saznali mnoge dragocene podatke.

Tako su borci — Staljingrađani opravdavali poverenje koje im je ukazala Komunistička partija primivši ih u svoje redove.

Podvizi mladih komunista prouzrokovali su samo-požrtvovanu borbu hiljade novih patriota. Borbena dela najistaknutijih boraca postajala su brzo svojina celokupnog ljudstva ove ili one veće ili manje jedinice. Takođe, uspešne borbe pojedinih većih ili manjih jedinica bile su ponos čitavog ljudstva fronta. Tako je, na primer, krajem jednog od prvih dana napadnih bojeva ceo front znao o borbama jednog puka čiji su borci za jedan dan uništili 18 bunkera i skloništa, 9 protivoklopnih oruđa, 42 mitraljeza, 300 vojnika i oficira i imali oko 1.000 zarobljenika. Istoga dana uveče borci tog puka su saznali da su njihovi smeli, samoinicijativni i vešti drugovi iz puka, njih 242, odlikovani medaljama i ordenjem.

Nemoguće je nabrojati, makar i površno, sve što su učinili staljingradski komunisti za sigurno obezbeđenje uspeha naše ofanzive.

Potrebno je pažljivo proučiti i uopštiti metode i forme političkog rada u jedinicama koji je primenjen u uslovima staljingradske ofanzive. Neophodno je da se ta dragocena iskustva iskoriste ne samo kao istorijski činjenični materijal. Većim delom mogao bi se on upotrebiti i za praktičan rad u vojsci. Nesreća je što o tome još ništa nije napisano. Bivši članovi Političke uprave Staljingradskog fronta (načelnik drug P. I. Doronin i drugi) mogli bi mnogo u tome pogledu da učine. Rad partijske organizacije i političkih organa Staljingradskog fronta zaslužuje da ga sovjetski narod i njegova armija upoznaju.

Glava XVI

UNIŠTENJE GRUPACIJE HOT-MANŠTAJN

Početkom decembra situacija na frontovima oko Staljingrada bila je sledeća (skica 18). Unutrašnji front obruča okruženja prolazio je linijom Rinok — k. 122,9 — k. 126,7 — Marinovka — Rakotino — Cibenko — Jelki — Kuporosno. U severnom delu grada linija fronta je išla četvrtima koje su se protezale duž obale Volge. Spoljni, pak, front obruča okruženja, obrazovan od jedinica Staljingradskog i Jugozapadnog fronta, išao je od Rubežinskog — rekama Krivaja i Čir, zatim Donom do zaseoka Verhnje Kurmojarska, a od ovog pravcem Verhnje Jabločni-Gremjača — Darganov — Nurga. Između opkoljenih nemačkih divizija i našeg spoljnog fronta protezao se pojas širok na najužem mestu oko 40 km.

Činjenica da su opkoljene neprijateljske snage početkom decembra skoro potpuno izgubile transportnu vezu sa spoljnim svetom osim vazdušnu, nije nateerala hitlerovsku Vrhovnu komandu ni komandu opkoljene vojske da trezveno procene nastalu situaciju i realni odnos snaga. Oni su računali da će i dalje zadržati staljingradsku teritoriju, zauzetu od 6. armije i dela 4. oklopne armije (koje su kasnije objedinjene u jednu — 6. armiju), nadajući se da će veza s njima biti uspostavljena istovremenim udarima spolja i iznutra na neki deo našeg obruča. Čuvajući ovu teritoriju, Hitler je htio

da stvori mogućnost za dalje napredovanje ka jugu da bi na kraju ostvario svoje planove osvajanja Kavkaza. Često ovu Hitlerovu odluku ocenjuju kao kapric manijaka, ali to baš nije sasvim tako; treba imati u vidu da je razvoj događaja kod Staljingrada bez presedana u svetskoj istoriji ratova i zato fašistički firer nije verovao u svoj poraz kod zidina grada koji je već skoro 50% bio u njegovim rukama. I ne samo to. Hitlera je, koliko je poznato, podržavala većina nemačkih generala, mada se danas njegovi istomišljenici na sve načine ograju od toga i sve svaljuju na firera.

Treba primetiti da su i visoki autoriteti u vojnoj i političkoj delatnosti razmatrali događaje kod Staljinograda u to vreme kao neku gotovo natprirodnu pojavu. Tako je, na primer, Winston Čerčil u svom govoru preko radija 29. novembra 1942. god. rekao:

»Uspesi u Africi, ma kako bili brzi i odlučujući, ne treba da nam odvuku pažnju od udara koje nanose Rusi na istočnom frontu i koji se graniče sa čudom. Ceo svet je ushićen saznanjem o gigantskoj snazi koju je sačuvala i upotrebila Rusija.«

Odmah posle našeg prodora, neprijateljska odbrana se na bokovima počela raspadati. Iznenada napadnute trupe neprijatelja su često toliko brzo bežale, da je on čak gubio dodir sa našim jedinicama koje su nastupale. Plašći se da će povlačenje, koje se na nekim odsecima pretvorilo u panično bekstvo, dovesti do gubitka najpogodnijih položaja za odbranu, hitlerovci su počeli da grozničavo izgrađuju odbranu na reci Čir (leva pritoka Dona); oni su prepostavljali da će se naši udari posle zauzimanja Kalača odvijati baš u tom pravcu. Neprijatelj nije imao slobodnih rezervi u tom rejonu i morao je da skupi za odbranu jedinice, komande, itd., koje su mu se prve našle pri ruci (tu su se našle razbijene jedinice rumunske 3. armije, 48. oklopног korpusa — formiranog ponovo nešto pre naše protivofanzive koji je bio odmah razbijen, a takođe i razne školske i pozadinske jedinice 6. armije, koje nisu dospele u naš obruč).

Dozvoliće sebi da ovde navedem izvode iz već mnoga puta citirane knjige Dera, tim pre jer je on bio neposredni učesnik opisanih događaja kao načelnik 2. nemačkog štaba veze pri rumunskoj 4. armiji. U njegovim svedočanstvima nesumnjivo nalazimo u tom pogledu znatan deo istine.

Izviđački podaci Jugozapadnog fronta usled niza činilaca, ubrajajući i stvarno objektivne, nisu mogli dati potpunu sliku situacije na tom delu fronta. Prema tim podacima ovde se nalazila jedna čitava grupa takozvana tormosinska grupacija. Tim malobrojnim snagama, čiji je zadatak bio da stabilizuju položaje pred sopstvenim frontom, pripisivali su se od samog početka drugi ciljevi i to protivudar radi oslobođenja opkoljenih.

Niže citirani odlomak iz knjige Dera jasno pokazuje koliko su daleko od istine slična tvrđenja.

»Organizacija odbrane na reci Čir do početka nastupanja radi deblokade opkoljene vojske (od 24. novembra do 11. decembra 1942. god.)

Bila je to naša sreća što su Rusi, posle izvođenja operacija protiv 6. armije, napravili pauzu da bi učvrstili obruč okruženja. Nemačka komanda (grupa armija »B«) tada je mogla da prekine povlačenje i da rasporedi na reci Čir rumunsku 3. armiju čiji je dobar deo već bio prebačen preko reke Čir, u njenom gornjem toku, na zapad. Kostur tog odbrambenog položaja sačinjavale su nemačke borbene grupe koje su formirane delimično i inicijativom komandanata jedinica a delimično naredbom grupe armije »B«, počev od 19. novembra. Grupe su formirane brzo uključujući sve do poslednjeg vojnika: iz kombinovanih četa, štabova, posadnih trupa, pozadinskih jedinica, grupe pridošlica sa odsustva, građevinskih jedinica, kopnenih snaga vazduhoplovstva, železničara, tj. iz svih jedinica različitih vojnih pošta koje su se nalazile u pozadinskom rejону 6. armije. Većinom su to bili ljudi koji po bojevoj spremnosti, opremljenosti i naoružanju nisu bili spremni

za borbu kao pešadija u tada nastaloj vanredno teškoj situaciji...

Staloženim i sa velikim taktom komandantu rumunske 3. armije pošlo je za rukom da uzme komandu u svoje ruke. Pod njegovom komandom (na čelu njegovog štaba postavljen je s nemačke strane generalštabni pukovnik Venk), organizovana je odbrana na liniji: stanica Čir, mostobran u tom rejonu — stanica Dmitrijevka — Surovikino — Oblivska — Varlamov. U početku je bilo rečeno da se ona organizuje severno od puta Morozovsk — Staljingrad, kojim je snabdevana armija, ali je taj plan ostvaren samo delimično.

Štabu rumunske 3. armije bili su potčinjeni štabovi borbenih grupa:

»Grupe Štumfelda« (komandant artiljerije 108. divizije); grupa se nalazila na desnom krilu i dopirala do Oblivske (zaključno);

»Grupe Španga« (komandant pozadinskog rejona fronta); grupa se nalazila na levom krilu do Varlamova.

Dalje ka severu naše jedinice su uspele da učvrste položaje i ponovo zauzmu liniju koja je išla rekom Čir. 17. armijski korpus, koji je došao u rejon Nižnji Astahov, 24. novembra odbacio je neprijatelja zapadno od r. Čir, u njenom gornjem toku, na istok, zauzeo je mostobran u rejonu Borovska, prodro je dolinom reke Krivaja na sever i zauzeo Dubovski. U toku sledećih dana korpus je poseo odbranu na rekama Čir i Krivaja. Od Dubovskog linija fronta se vraćala na severozapad, gde se u rejonu Tokin, 40 km severozapadno od Bokovske, protezao slabo obezbeđen spoj sa 8. italijanskom armijom na Donu. 26. novembra ostaci 48. oklopног korpusa, koji su uspeli da se probiju iz obruča u rejonu Černiševska, uključili su se u odbranu na reci Čir i poseli položaje sa obe strane naselja Čir između rumunske 3. armije i 17. armijskog korpusa.

Posle 30. novembra, kada je iz pozadine stigla i »Grupa Štahel« (8. avio-korpus), koja je posela zonu između »Grupe Štumfelda« i »Grupe Španga« u rejonu stanica Sekretev — Karaičev, moglo se smatrati da je situacija

kod velike okuke Dona bila stabilizovana. Između zapadnog krila armijske grupe Hota kod ušća Akšaja, severno od Potemkinske i mostobrana Verhnje Čirska, odbranu je na zapadnoj obali Dona držala »Grupa Adama«, koja je imala malo snaga (kasnije »Grupa Abrahama«), a kojoj je bila poverena takođe i odbrana mostobrana.

Neprijatelj je 26. novembra obnovio svoje napade na krilima 6. armije. Njegovi prvi a zatim neprekidni napadi su imali za cilj osvajanje mostobrana na Donu, koji je krajem meseca, usled dejstva neprijatelja, mnogo smanjen. Istovremeno je vršio izviđanje borbom na frontu rumunskе 3. armije i na nekoliko mesta je prešao u nastupanje. 29. novembra je probio našu odbranu istočno od Surovikina i izbio na južnu obalu reke Čir i zauzeo Ostrovski.

Da bi se likvidirao neprijateljski mostobran, koji je usled toga nastao i sledećih dana proširen, severno od Sisojkina koncentrisana je ojačana 336. pešadijska divizija, koja je 7. decembra trebalo da izvede protivudar.

Napad te divizije je 7. decembra naišao na daleko nadmoćnijeg neprijatelja koji je nastupao sa tog mostobrana prema jugu i, kako izgleda, imao za cilj da likvidira nemački mostobran u rejonu Verhnje Čirska, dejstvujući sa visova u rejonu Nižnje Solonovski. 336. pešadijska divizija je morala da pređe u odbranu. Uspela je da zaustavi neprijatelja neposredno severno od Solonovskog. Posle teških borbi na kraju krajeva uspeli smo, uvodeći u boj privučenu u taj rejon 11. oklopnu diviziju, da razbijemo uklinjenog neprijatelja, pri čemu su obe strane pretrpele velike gubitke. Naše grupe su ponovo ovladale dominirajućim visovima južno od reke Čir.

Jedinice koje su držale mostobran u rejonu Verhnje Čirska, izložene u to vreme napadima nadmoćnijih snaga neprijatelja, bile su potpuno sabijene skoro do samog mosta (gde su formirale kružnu odbranu) i odrezane od fronta na reci Čir.

Rusi su preneli pravac glavnog udara u rejon zapadno od Surovikina i posle zauzeća Čuviljoskog ponovo pogoršali situaciju koja je popravljena tek onda kad je napuš-

teno mesto Surovikino. Njegova odbrana je gutala mnogo snaga. 12. decembra Nemci su čvrsto držali uzvišice južno od reke Čir.

Na celom frontu na reci Čir mi smo odoleli pritisku nekoliko puta jačeg neprijatelja, iako nismo imali dovoljno ljudi ni tehnike. To je bilo od ogromne važnosti za deblokirajuće nastupanje od 12. decembra armijske grupe Hot, istočno od Dona. Ipak nije se moglo ni pomisliti da snage koje su se nalazile na mostobranu Verhne Čirska mogu da uzmuhu bilo kakvo učešće u operaciji.¹

Iz navedenog odlomka jasno proizilazi, iako Der umanjuje snagu svojih trupa na tom delu fronta, da je u početku odbrana formirana na reci Čir samo radi učvršćivanja na pogodnom položaju. Zatim je neprijatelj preuzeo ovde izvesnu akciju, pošto je privukao rezerve a najpre 336. pešadijsku diviziju, jer je očigledno shvatio da pasivnom odbranom neće zadržati položaje. Ali, kako se pokušaj završio sasvim neznatnim uspehom (zauzeli su Ričkovski, forsirali su na uskom delu Don i na levoj obali formirali mali mostobran), neprijatelj je ovde prekinuo svoju aktivnost.

Ovo je, međutim, potvrdilo obaveštajne podatke Jugozapadnog fronta o stvaranju neprijateljske tormosinske grupacije. Netačni obaveštajni podaci doveli su u zabludu ne samo Generalštab nego i vrhovnog komandanta. U vezi s tim otpočelo je hitno privlačenje snaga za borbu sa tormosinskom grupacijom, čime su oslabljeni drugi delovi našeg fronta.

Der se u tom delu trudi da opravda Nemce a ponegde i Rumune. To odmah pada u oči. On tvrdi da su 336. pešadijska i 11. oklopna divizija razbile naše snage kod Nižnje Solenovskog, a u stvari su te »razbijene« jedinice nanele zatim udar odbrani Nemaca i Rumuna na r. Čir.

Der, preuveličavajući snage, umanjuje snage hitlerovaca. Očigledno, isto tako, precenjuje važnost čirskog

¹ Г. Дёpp, *Поход на Сталинград*, Военииздат, 1957, str. 81—83.

odbrambenog fronta uopšte, a posebno za deblokiranje okruženih. Međutim, tendencioznost Dera ipak nam ne smeta da shvatimo da u početku bilo kakva napadna dejstva uopšte nisu spadala u zadatke jedinica koje su se izdužile severoistočnije od Tormosina na dosta uskom pojasu.

Nekoliko reči o tome kako je došlo do greške u obaveštajnim podacima Jugozapadnog fronta.

Der kaže, i nema osnova da mu ne verujemo, da je na početku odbrambeni front na Čiru sastavljan od raznih jedinica i delova jedinica koje su nekada bile u sastavu velikih jedinica. Obaveštajci Jugozapadnog fronta su ostatke tih jedinica smatrali baš tim velikim jedinicama. Tako se kod njih desilo da se na relativno ograničenom prostoru koncentriše oko 10 većih neprijateljskih jedinica. A, u stvari, bilo ih je, kada bi se sve sabralo, brojno jedva 2 divizije na frontu dugom do 30 km i to sastavljene iz različitih jedinica koje nisu mogle da se »uklope« u kratkom roku.

Istina, kasnije, u periodu posle 24. novembra, neprijatelj je pokušavao da tu oformi određenu rezervu za nanošenje eventualnog pomoćnog udara, ali su hitlerovci bili prinuđeni da snage, namenjene za to, upotrebe na drugim pravcima, naročito u vezi sa dejstvima Jugozapadnog fronta.

Istovremeno, pored utvrđivanja odbrane na reci Čir, u rejonu Koteljnikova, teklo je formiranje stvarno snažne udarne grupacije, koja je u početku imala potpuno kompletirane tenkovima 3 oklopne divizije.

Još od samog početka formiranja te grupacije, komanda Staljingradskog fronta je strahovala da će baš ona naneti glavni udar iz rejona Koteljnikova. Moglo se prepostaviti da ovde preduzete mere imaju dalekosežni značaj imajući u vidu i izbor rejona i brzinu i odlučnost njenе koncentracije, a i kvalitet jedinica koje su se privlačile. Komanda fronta je preduzela sve moguće mere koje su od nje zavisile kako ne bi došlo do iznenadnog napada.

Obratili smo se J. V. Staljinu s molbom da nam dodeli pomoć u tenkovskim jedinicama. Smatrali smo da treba naneti udar na Koteljnikovo, rejon u kome se koncentrisala glavna grupacija predviđena za oslobođenje opkoljenih hitlerovaca. Ali I. V. Staljin nam je obećao neznatnu pomoć, 3 tenkovska puka (oko 60 tenkova).

Predstavnik Vrhovne komande, drug Vasiljevski, predložio je da se učvrsti spoljni front okruženja na liniji Gromoslovka — Abganerovo — Ivanovka, jer je pretpostavljaо da će neprijatelj naneti udar radi razbijanja obruča iz rejona Tormosina.

Da smo mi formirali svoj spoljni front prema ovoj prepostavci, kao što su nam kasnije događaji to potvrdili, onda ne bi, pre svega, otkrili koncentraciju neprijatelja u rejonu Koteljnikova a to bi prouzrokovalo da bi nas neprijateljski udar odatle iznenadio, i, drugo, naš spoljni front bi se našao toliko blizu opkoljenih (oko 40 km) da bi neprijatelj iznenadnim udarom mogao da savlada našu odbranu za dan-dva.

Da bi dokazala tačnost svoje procene, komanda Stalingradskog fronta je odlučila da naneše udar neprijatelju, kako bi otkrila neprijateljske snage a, radi pomeranja našeg spoljnog fronta na veću dubinu, još dalje od opkoljene nemačke grupacije. Za napad su bile predviđene raspoložive snage 2 pešadijske divizije, koje su do tada dejstvovali na širokom frontu (istina dosta oslabljene u proteklim borbama), i 2 malobrojne konjičke diviziјe 4. konjičkog korpusa, podržane oklopnom brigadom. Nadali smo se da ćemo na taj način konačno dobiti pravu sliku situacije u rejonu Koteljnikova, jer ako neprijatelj tamo nije koncentrisao snage za glavni udar, kako je smatrao drug Vasiljevski, već samo odvlačeći našu pažnju od tormosinske grupacije, mi ćemo lako raspoloživim snagama (napred navedenim) zauzeti Koteljnikovo. Ako, pak, baš odatle neprijatelj namerava da izvede svoj glavni udar, kako smo to mi smatrali, tada će naša akcija biti veliko operativno izviđanje i otkriće nam pravu sliku neprijateljskih namera, a naš spoljni front, istovremeno,

pomerio bi se za 40—50 km dalje, što bi bilo vrlo važno u učvršćivanju obruča okruženja.

Napad na Koteljnikovo je počeo 28. novembra. Pešadijske divizije su operisale duž železničke pruge Koteljnikovo — Staljingrad i istočno od nje i potisnule su rumunske jedinice neprijatelja. Najupornija borba se razvila 8 km od Koteljnikova. Tako su se rumunske jedinice borile pod kontrolom Nemaca. Istovremeno je 4. konjički korpus — od dve malobrojne konjičke divizije: 61. pod komandom general-majora A. V. Stavenkova i 81. pod komandom pukovnika V. G. Baumštajna — smelo napao na Koteljnikovo sa severa i severozapada i uspeo da prodre u grad.

Neprijatelj je bio primoran da prihvati borbu da bi obezbedio uslove za dalju koncentraciju svojih trupa u rejonu Koteljnikova. U borbu je ubacio tenkove. Žestoka borba je trajala 1, 2. i 3. decembra. Ionako malobrojan, konjički korpus druga Šapkina je pretrpeo velike gubitke. Pod udarom 200 neprijateljskih tenkova (iz koncentrisanog 57. oklopног korpusa) naši su bili odbačeni od Koteljnikova, ali su svoj glavni zadatak izvršili. Namere hitlerovaca su otkrivene. Od zarobljenika iz ove operacije smo saznali da je iz Francuske ovamo stigla sveža i kompletna 6. oklopna divizija, koja se iskrcala na stanici Morozovska i stigla u Koteljnikovo. Otkrili smo, takođe, ešelon tenkova koji je dolazio iz rejona Saljska. Sve je ukazivalo na to da se ovde sprema moćna oklopna pesnica i da se obe železničke stanice u tom rejonu koriste za koncentraciju tih snaga. Svima je postalo potpuno jasno gde se koncentriše glavna neprijateljska grupacija. Potrebno je bilo važno to da smo podatke dobili pravovremeno i tako dobili u vremenu oko 10 dana, u toku kojeg smo koncentrisali rezerve za odbijanje udara, a kasnije i za potpuno uništavanje koteljnikovske neprijateljske grupacije.

O rezultatima našeg udara na Koteljnikovo odmah sam detaljno izvestio J. V. Staljina. Pošto smo na kraju izveštaja izneli zaključke o neprijateljskim planovima, zamolili smo da nam se dopreme rezerve kako bismo odbili

udar koji se pripremao iz rejona Koteljnikova. J. V. Staljin je obećao da će razmotriti i po mogućnosti nas ojačati. Obećanje da će nas »prema mogućnostima« ojačati shvatali smo tako kao da J. V. Staljin i dalje računa na udar iz rejona Tormosina.

Ovo pribojavanje je imalo osnova, jer opasnost od udara iz rejona Nižnje Čirskog nije bila sasvim isključena, ali je Stalingradskom frontu još više pretila druga, veoma ozbiljna opasnost.

Posle ovih razgovora konsultovali smo se sa Nikitom Sergejevičem i pošto smo saslušali načelnika štaba fronta druga Varenikova, načelnika obaveštajnog odeljenja, odlučili smo da preduzmemmo hitne mere za formiranje takve grupacije trupa, koja bi mogla da parira neprijateljski udar od Koteljnikova i koja bi sprečila udar snaga iz okruženja koje bi im pošle u susret. Šta smo konkretno učinili? Uz velike teškoće smo prebacili preko Volge 2 pešadijske divizije — 300. i 87, izvukli smo sa fronta 4. i 13. mehanizovani korpus, 4. mehanizovani korpus smo zamenili sa 300. streljačkom divizijom, a 13. mehanizovani korpus zamenilo je 5 bataljona utvrđenih rejona. 4. mehanizovani korpus se prvo sredio, a 13. je odmah prešao iz sastava 57. u 51. armiju, da bi je pojačao na glavnom pravcu udara, duž železničke pruge prema Koteljnikovu. Oba korpusa su bila malobrojna. U borbama su izgubila 50% tenkova i ljudstva. 87. pešadijska divizija se koncentrisala u rejonu Zeta — Krepja. Naše oklopne i artiljerijske rezerve: 235. oklopna brigada KV bacača plamena; 234. samostalni tenkovski puk (39 tenkova) i 20. lovačka protivoklopna artiljerijska brigada koncentrisane su u rejonu Vipasno. 4. mehanizovani korpus, 87. pešadijska brigada, 20. lovačka protivoklopna artiljerijska brigada, 205. oklopna brigada i 234. tenkovski puk činili su frontovsku grupu i bili su namenjeni da u sadejstvu sa desnim krilom 51. armije ne dozvole neprijatelju da razvije udar iz Koteljnikova radi deblokade opkoljenih. Komandantu 57. armije je naređeno da na pravcu verovatnog pravca udara neprijatelja postavi široku mrežu

minskih polja (što je i bilo pedantno izvršeno) da bi se sprečio napad jedinica iz okruženja koje će poći ususret snagama koje idu u deblokadu.

Pregrupacija naših snaga trajala je 10 dana.

Zaustavimo se, ukratko, na namerama, grupisanju i snagama neprijatelja u to vreme.

Odmah posle okruženja 6. i 4. oklopne armije, hitlerovska Vrhovna komanda je počela da preduzima mera za oslobođanje opkoljenih udarom spolja. General-pukovnik (kasnije feldmaršal) Manštajn je 28. novembra nimenovan za komandanta grupe armija »Don«. U ovu grupu su ušle sve jedinice koje su ranije činile grupu armija »B«, računajući tu i 6. (opkoljenu) armiju, a isto tako ponovo formiranu od bivše komande 4. oklopne armije armijsku grupu Hota. U sastavu grupe armija »Don« konkretno bile su: rumunska 4. armija, sastava 6. i 7. armijski korpus; borbene grupe 2. nemačkog štaba veze; 57. oklopni korpus; borbene grupe 2. nemačkog štaba veze; 57. oklopni korpus sastavljen od 6, 23. i 17. oklopne divizije, 16. i SS »Viking« motorizovane divizije (sve nabrojane divizije su bile istočno od Dona). Zapadno od Dona nalazila se 384. pešadijska divizija (»grupa Adama« a posle »Hablenca«); 48. oklopni korpus; rumunska 3. armija (»grupe Štahelja« i »Grupe Španga«); 17. armijski korpus sa rumunskim 1. i 2. armijskim korpusima, a takođe opkoljena 6. armija (4, 8, 11, 51. armijski i 14. oklopni korpus).

Ta mera hitlerovske Vrhovne komande imala je opravdani operativni smisao: koordinirale su se operacije jedinica koje su se nalazile izvan obruča sa opkoljenim.

Neposredno izvršenje proboga spolja povereno je armijskoj grupi Hota. Pripremama za udar, kao i samim borbama, rukovodio je vrlo konkretno i sistematski general Manštajn, jer su trupe Hota bile u grupe armija »Don«, Baš u onim jedinicama koje su bile predviđene za izvršenje glavnog zadatka.

Zadatak koji je postavila komanda grupe armija »Don« armijskoj grupi Hota, sastojao se u sledećem: »Nastupajući istočno od r. Dona na sever, probiti se do 6.

armije». 6. armiji je bilo naređeno: »Pripremiti se za proboj na jug kada armijska grupa Hota izbije na uzvišicu istočno od Jeziko Krepinskog«.²

Time je koteljnikovska neprijateljska grupacija trebalo da se kreće duž železničke pruge Koteljnikovo — Staljingrad i da se spoji jugozapadno od Tundutova sa opkoljenima. Pri tome, 57. oklopni korpus je trebalo da nastupa od Koteljnikova na severoistok, duž železničke pruge, sa zadatkom da uništi naše snage koje se nalaze između železničke pruge i Dona, da forsira reku Aksaj i da uspostavi krugljakovski mostobran i položaje zapadno od njega. Rumunska 4. armija sa 7. armijskim korpusom trebalo je da obezbedi odbaranu istočnog boka predašnjeg odbrambenog fronta neprijatelja. Da bi se zaštitilo desno krilo 57. oklopnog korpusa rumunska 4. armija je od rumunske 5. i 4. konjičke divizije formirala konjički korpus pod komandom generala Popeskua. Njegov zadatak je bio da prvo zauzme mesta Darganov i Šarnutovski, a zatim da sledi oklopni korpus stepenom desno kroz Žutovo II, prema reci Aksaj. Rumunski 6. armijski korpus je trebalo da do početka napada zadrži položaje sa obe strane Pimen — Černog a zatim, nastupajući pozadi oklopnog korpusa, da »očisti« rejon severozapadno od Koteljnikova. U daljem je 6. korpus trebalo da obezbeđuje zapadni blok u rejonu donjeg toka reke Aksaj.

Rejon gde se nanosio udar po oboruču okruženja dobro je poznavala komanda armijske grupe Hota. Baš ovde je krajem avgusta, sada razbijena 4. oklopna armija pod komandom Hota nanosila udar na Rakotino tako da se armija spojila sa Paulusom istočno od Novo Rogačika. Neprijatelj je težio da ide najpogodnijim putem da bi se, prikrivajući se nizom brežuljaka koji su se protezali prema severoistoku od r. Aksaj, paralelno sa železničkom prugom Koteljnikovo — Staljingrad, probio istočno od gornjeg toka reke Miškova, preko brežuljaka koji tu presecaju železničku prugu na Rakotino.

² Г Дёpp, *Поход на Сталинград*, Воениздат, 1957, стр. 90.

Udarna grupacija Hota imala je u svom sastavu u početku³ dve kompletne oklopne divizije (6. i 23.) sa oko 500 tenkova i samohodnih topova. Pomoću ove tehnike neprijatelj je nameravao da u najkraćem roku zauzme položaje na reci Aksaj i razbije naše jedinice koje su se nalazile južno od reke između železničke pruge i Dona. U tom cilju trebalo je da 6. oklopna divizija izvrši prodor i stvori brešu u našem frontu i izbije na reku Aksaj, zapadno od železničke pruge.

23. oklopna divizija trebalo je da nastupa stepenom desno i da, prodirući istočno od linije železničke pruge preko Nebikova, izbije ka naselju Aksaj.

Da se vratimo na dejstva naših jedinica.

Dejstva jedinica Staljingradskog fronta sa jugozapada obezbeđivala je 51. armija. U prvim danima decembra armija je odbila nekoliko neprijateljskih napada kojima je ovaj pokušavao, istina ne naročito uporno, da razvije uspeh iz rejona Koteljnikovo posle našeg izviđanja i prešla u odbranu na širokom frontu protezanjem do 140 km. Odbrana armije se protezala linijom: Verhnje Kurmajarska — Gremjača — Darganov — Kanukovo — Obiljno — Nugra. Zadatak armije je u tom periodu bio da ne dozvoli da se neprijatelj probije na severoistok ka Staljinogradu i da zadrži položaje koje je posedala, što bi osiguravalo uništenje neprijateljske grupacije opkoljene kod Staljingrada.

U to vreme 51. armija je imala u svom sastavu svega tri pešadijske divizije — 302, 126. i 91. te 76. utvrđeni rejon, 4. konjički korpus, 13. i 254. oklopnu brigadu, jedan topovski artiljerijski puk (rezerve Vrhovne komande) 4 lovačka protivoklopna artiljerijska puka i jedan minobacački puk. Nekompletност jedinica dostizala je 50%.

Pred početak napada grupacije Hot-Manštajn odnos snaga između 51. armije i koteljnikovske neprijateljske grupacije bio je u korist neprijatelja. Odnos je bio 1 : 1, 2

³ Uskoro su stigle ovde 17. oklopna i 2 motorizovane divizije (16. i SS »Viking«).

u ljudstvu, 1 : 1,9 — u poljskoj i protivtenkovskoj artiljeriji, 1 : 5 u tenkovima u korist neprijatelja. Znači, pred frontom naše 51. armije neprijatelj je uspeo da prikupi pet puta više tenkova i duplo više artiljerije. Na glavnom pak pravcu udara odnos snaga je bio još veći u korist neprijatelja.

Međutim, Manštajn, u svojoj knjizi »Izgubljene pobeđe«, pokušava da dovede čitaoca u zabludu o odnosu snaga. Operišući pojmom jedinica, on na jednu stranu vase stavlja nemačke oklopne divizije, a na drugu naše oklopne i mehanizovane brigade koje su bile slabije od njih, po snazi približno za oko 5 do 6 puta!

Takva manipulacija odnosa snaga dovodi Manštajna do tvrdnje da su naše snage navodno bile nadmoćnije od nemačkofaističkih nekoliko puta, što u stvari, kao što smo videli iz prikazanog odnosa snaga, nije tačno.

Manštajn na sve moguće načine umanjuje svoje snage tvrdeći da su u udarnoj grupi Hota bile svega dve oklopne divizije i još možda jedna ili dve vazduhoplovne divizije. Ovu laž bivšeg feldmaršala otkrivaju i njegove kolege Tipelskirh i Butlar, koji izjavljuju u jedan glas da je Hot imao 4 oklopne, jednu pešadijsku i 3 vazduhoplovne divizije. Dokumentima je potvrđeno da je u Hotovoј grupaciji bila 23, 6. i 17. oklopna, 16. i SS »Viking« motorizovana divizija, rumunski 6. i 7. armijski korpus i 15. vazduhoplovna nemačka divizija.

Rano ujutru 12. decembra, posle snažne artiljerijske pripreme i masovnog naleta avijacije, neprijatelj je jakim snagama motorizovane pešadije i sa 200 tenkova iz rejona Pimen-Černi (blizu Koteljnikova) prešao u napad duž železničke pruge Koteljnikovo — Staljingrad u pravcu Gremjači — Nebikov (skica 19). Čim sam saznao da je neprijatelj prešao u napad velikim brojem tenkova, referisao sam J. V. Staljinu. Bio je uz nemiren ovim izveštajem i poručio mi je: »Držite se. Odmah šaljemo rezerve«. Sada su i u Vrhovnoj komandi shvatili odakle preti opasnost. Situacija je bila vrlo ozbiljna, a rezerve su mogle i da zakasne.

Neprijatelj je napao na spoju 302. pešadijske divizije i 4. konjičkog korpusa. Prvog dana on je probio taktičku dubinu naše odbrane i zauzeo mesta Gremjača i Nebikov. Bio je to početak velike operacije zamišljene od hitlerovske Vrhovne komande i sračunate na likvidaciju svih naših uspeha na staljingradskom pravcu. Operacijom ove grupacije su rukovodili stari militaristički generali Hot i Manštajn, koji su imali veliko iskustvo i bili su dosta sposobni komandanti.

Sutradan neprijatelj je nastavio sa nastupanjem. Njemu je pošlo za rukom da formira oklopni klin: na glavnom pravcu udara napadale su 2 oklopne divizije (6. i 23). Uz snažnu podršku bombarderske i lovačke avijacije front proboga je bio znatno proširen, a krajem dana hitlerovci su zauzeli naseljeno mesto Verhnje Kurmojarsku — Verhnje Jabločni — Košara II.

Zbog toga naša 302. pešadijska divizija povukla je svoje dosta oslabljene desnokrilne jedinice u severoistočnom pravcu i posela je odbranu na liniji: Birjukovski — sovhoz »Ternovi«, a 81. konjička divizija se povukla na sever. Da bismo zatvorili napravljeni probog, izvukli smo 13. mehanizovani korpus (u njemu je tada bilo 28 tenkova i 1.600 vojnika motopešadije) iz 57. armije i stavili ga pod komandu 51. armije. 41. oklopni puk tog korpusa upućen je u rejonu Žutovo za zaštitu železničke pruge.

13. mehanizovani korpus sa 302. i 126. pešadijskom divizijom dejstvovao je sa promenljivim uspehom. Ovde neprijatelj nije postigao ozbiljniji uspeh. U daljem, ovaj korpus, zajedno sa navedenim divizijama, dejstvujući na bokove neprijateljske udarne grupacije, koja je nastupala duž železničke pruge i zapadno od nje, uspeo je da je zaustavi.

U pravcu Verhnje Kumski — Gromoslavka, zapadno od železničke pruge, događaji su tekli drugačije. Ovde su neprijateljske oklopne divizije lako potisle 81. i 61. konjičku diviziju i 85. oklopnu brigadu sa njenih 15 tenkova. Stvarala se opasnost brzog neprijateljskog prodora u pozadinu 57. armije, koja je vodila borbe sa grupacijom

opkoljenom kod Staljingrada, a koja se, opet, pripremala za udar ususret spajanja sa grupacijom Hot-Manštajn.

Neophodno u toj situaciji bilo je po svaku cenu zaustaviti dalji prodor neprijatelja do dolaska operativnih rezervi Vrhovne komande.

Čim je otpočeo neprijateljski napad 12. decembra iz rejona Koteljnikova, formirana je mala operativna grupa na čelu sa mojim zamenikom general-potpukovnikom G. F. Zaharovim za rukovođenje koncentracijom trupa i što je najvažnije koordinacijom i usklađivanjem sadejtva u daljim borbenim dejstvima.

13. decembra su sve jedinice 4. mehanizovanog korpusa, pošto ih je smenila 300. pešadijska divizija, bile na maršu. Do tada je korpus već preko 20 dana i noći vodio neprekidnu borbu i izgubio preko 60% ljudi i materijala. Ostalo mu je 2.000 boraca i 42 tenka. Takođe, i 87. pešadijska divizija se već drugi dan kretala iza Volge i čelnim pukom stigla u rejon Kapkinskog. Tenkovske i artiljerijske rezerve su istovremeno prilazile u rejon Gromoslavke. U jedinicama su bili predstavnici štaba fronta, kuda smo ih poslali odmah posle donošenja odluke o formiranju grupacije za odbijanje napada iz pravca Koteljnikova. Njihov osnovni zadatak je bio da svim snagama utiču na ubrzanje tempa kretanja i koncentraciju trupa.

Ujutru 14. decembra ove jedinice, pošto su primile zadatok još u toku marša, smelo su se bacile ususret neprijatelju, nanoseći udar na Verhnje Kumski. Razvila se susretna borba vatrom mehanizovanih jedinica. 4. mehanizovani korpus je napao naselje iz dva pravca, iz jednog se probijao u mesto, a iz drugog ga je obuhvatao zdesna. 235. oklopna brigada, sa potčinjenim joj samostalnim oklopnim pukom, istovremeno je obuhvatala to mesto iz rejona Gromoslavke, sa istoka. 20. lovačka protivoklopna artiljerijska brigada sa prispelim čelnim 1378. pešadijskim pukom 87. pešadijske divizije (ostali delovi su se zadržali na prelazima preko Volge bili su u pokretu) razvila se uлево (istočnije) od 235. oklopne brigade u visini Verhnje Kumskog i zaustavila nastupanje neprijateljske grupacije

koja je nanosila udar istočno od Verhnje Kumskog. Kao rezultat našeg munjevitog protivudara, prednji delovi neprijatelja bili su poluoklopni i imali velike gubitke u živoj sili i tehnicu (40 tenkova i mnogo motopešadije). Pod pritiskom naših jedinica neprijatelj je napustio Verhnje Kumski i povukao se na reku Aksaj.

Naš prvi protivudar jedinica spoljnog fronta obruča okruženja — 4. mehanizovanog korpusa i 235. oklopne brigade, izведен 14—15. decembra 1942. god. u rejonu Verhnje Kumskog protiv oklopnih snaga koteljnikovske grupacije, dao je dobre rezultate. Bio je to karakterističan primer susretnog boja koji je nastao posle neprijateljskog probaja spoljnog fronta obruča radi oslobođenja njegove opkoljene grupacije.

15. decembra poslali smo u Vrhovnu komandu sledeći telegram: »Pošto su sve rezerve, usmerene na jugozapad i grupisane u rejonu Plodovito-Zeta-sovhoz »Krepj« utrošene, Staljingradski front sada nema više nikakvih rezervi. Istočno od linije Ivanovka — Aksaj nemamo uopšte ni jednog čoveka. Ako neprijatelj udari duž železničke pruge na Abganerovo i iz rejona Cibenko na Zetu, doveće naš front u veoma težak položaj, jer će izbiti na razvučenu i veoma napregnutu u svom radu pozadinu.

Preduzeli smo niz mera: iz 64. armije uzete su dve divizije, istina vrlo slabe, i prebačene u rejon Zeta — stanica Abganerovo da bi tamo formirale odbranu na spoljnoj liniji staljingradskog pojasa odbrane do dolaska rezervi. Napominjem pri tome da su 126. i 302. pešadijska divizija vodile tri dana teške borbe i da su bile vrlo malobrojne; sada se bore 4. i 13. mehanizovani korpus.

14. decembra se kod Verhnje Kumskog u susretnoj borbi na svakoj strani borilo približno po 90 tenkova. 4. mehanizovani korpus je izbacio iz stroja 40 neprijateljskih tenkova, a sam je izgubio 32 tenka.

Iste gubitke ima i 13. mehanizovani korpus. Situacija je vrlo ozbiljna. Molim da mi se dodeli jedan mehanizovani korpus u rejon Zete, a jedan oklopni korpus i 2 pešadijska korpusa u rejon Ljapičev-Buzinovka-sovhoz »Krepj«, koji

bi naneli udar sa linije Šabalinski — Gromoslavka na Kotelnikovo».

Naša molba je bila zadovoljena. U pomoć Staljingrađanima dolazila je 2. gardijska armija (komandant R. J. Malinovski, načelnik štaba S. S. Birjuzov) od 2 pešadijska korpusa i jednog mehanizovanog korpusa. Osim toga na istom pravcu planirano je da se koncentriše još jedan mehanizovani korpus.

Međutim, ovu pomoć nismo mogli očekivati ranije nego kroz 5—7 dana. Zato iako smo imali uspeha 14. decembra kod Verhnje Kumskog, situacija je i dalje bila veoma opasna. Samo za dva dana (12. i 13. decembra) neprijatelj je, pošto je probio naš spoljni obruč, napredovao 50 km.

Istina, na jednom od krila neprijateljskog probaja 13. mehanizovani korpus je upornim borbama zadržavao neprijatelja, angažujući njegove tenkove, ali je zato na drugom krilu probaja, gde se nalazio oslabljeni 4. konjički korpus (druga T. T. Šapkina) situacija bila kritična. Nije bilo moguće da se gubici korpusa popune, jer nismo imali ni konjičke niti bilo koje druge rezerve. Opasnost od deblakade je i dalje bila potpuno realna.

Da bi se pojačala odbrana na reci Aksaj naređeno je krajem dana 15. decembra da se 4. konjički korpus i ostale jedinice desnog krila 51. armije povuku i posednu za odbranu liniju Gorodsko — Peregruzni. Jedinice levog krila u to vreme su uspešno odbijale neprijateljske pokušaje probaja na tom delu našeg fronta.

16. decembra ujutru su naše jedinice, koje su postigle uspeh u borbi 14—15. decembra, krenule napred na jug od Verhnje Kumskog i duž linije južno i jugoistočno od njega, gde su organizovale protivoklopnu odbranu. Pošto su sredili glavne snage dveju oklopnih divizija, koje su napadale u prvom ešelonu, hitlerovci su u 10 sati istog dana opet prešli u napad na Verhnje Kumski. Razvila se, na gore navedenoj liniji, ogorčena tenkovsko-artiljerijska borba. Iako je neprijatelj u snagama bio mnogo nadmoćniji, načito u tenkovima, naši nepokolebljivi i hrabri vojnici 4. mehanizovanog korpusa, 235. oklopne brigade, 20. lovač-

ke protivoklopne artiljerijske brigade, 55. samostalnog tenkovskog puka, 1378. pešadijskog puka 87. pešadijske divizije nisu dozvolili neprijatelju da razvije uspeh. Šest dana na toj liniji nisu prestajale borbe. Verhnje Kumski je nekoliko puta prelazio iz ruke u ruku, Sve su se jedinice u toj neravnoj borbi borile herojski, a naročito se istakao 1378. pešadijski puk (komandant puka potpukovnik M. S. Diasamidze) i 55. samostalni tenkovski puk (komandant puka potpukovnik A. A. Aslanov).

U tim borbama se, takođe, istakla još i 235. oklopna brigada (komandant pukovnik D. M. Burdov) i 20. lovačka protivoklopna artiljerijska brigada (komandant major P. S. Želamski).

Sve te jedinice su vodile borbu do poslednjeg metka, do poslednjeg zrna, izdržale su šestodnevnu borbu i nisu ni koraka ustuknule pred neprijateljem. U borbama one su izgubile skoro sva materijalna sredstva koja su ili uništena ili pregažena. Ljudstvo 20. brigade se istaklo neizmernom hrabrošću. Po cenu ogromnih ljudskih i materijalnih gubitaka 20. brigada je zaustavila dalje napredovanje neprijatelja na svom delu položaja, nanela mu velike gubitke a da se nije povukla ni koraka nazad.

U rejonu Kruglikov—Žutovo veoma teške borbe su vodile dve brigade 13. mehanizovanog korpusa (komandant general Tanasčišin) i potpuno oslabljena 302. pešadijska divizija (komandant pukovnik Makarčuk) i 126. pešadijska divizija (komandant pukovnik Sičev). Protiv njih neprijatelj je bacio u napad svežu vazduhoplovnu diviziju i grupu pukovnika Panvica, podržanu tenkovima i rumunskim armijskim korpusom.

Pomenuće jednu epizodu iz ovih borbi.

U periodu tih teških borbi u rejonu Žutovo čvrsto se branio malobrojni odred automatičara od oko 50 ljudi iz 126. pešadijske divizije, podržan sa 2 tenka i jednim topom. Skoro nedelju dana ova šaka ljudi se borila poluopkoljena. Neprijatelj je više puta napadao grupicu motorizovanom pešadijom i tenkovima. Nekoliko puta je napadač upadao

na periferiju, ali je svaki put bio odbačen nazad. Tek noću, uoči 19. decembra, hitlerovci su uspeli da zauzmu naselje uz podršku 15 tenkova. Međutim, drskim protivnapadom naši automatičari su uspeli da opet zauzmu severni deo naselja, gde su i ostali do 25. decembra, kada su fašisti, koji su se učvrstili u južnom delu naselja, opkolili glavne snage divizije.

Velika zasluga naših snaga koje su se angažovale u neravnoj borbi sa grupacijom Hot-Manštajn je u tome što su one po ceni neverovatnih napora i žrtava dobili 8 dana dragocenog vremena neophodnog do dolaska rezervi, čime su spasli situaciju, jer su tada već na mesto borbi stizali čelni delovi 2. gardijske armije.

Borbe u rejonu Žutovo, a naročito u rejonu Verhnje Kumskog su najsvetlij i primer junaštva boraca Crvene armije, koji su, boreći se na život i smrt, ostali na svojim položajima. Ovi heroji su prvi preprečili put fašističkim trupama koje su jurišale da oslobođe opkoljene. Oni su stvarno zaslužili da se na stranicama istorije staljingradske bitke o njima piše zlatnim slovima. Na bojnom polju u rejonu Žutova i Verhnje Kumskog treba postaviti obeliske u slavu boraca koji su ovde herojski izvršili svoj sveti dug prema otadžbini.

Tek 19. decembra je neprijatelj uspeo da prodre napred pošto je privukao na taj odsek svežu 17. oklopnu diviziju. Toga dana neprijatelj je nanosio udar oklopnim divizijama na širokom frontu Novo Aksajski — Antonov. Glavni udar se opet obrušio na 4. mehanizovani korpus, 235. oklopnu brigadu, 20. lovačko-protivoklopnu brigadu, 55. samostalni tenkovski puk i 1378. puk 87. pešadijske divizije, koji su držali položaje 6 km severno od reke Aksaj. Neprijateljska avijacija je moćnim naletima napala naš borbeni poredak, osobito na gromoslavskom položaju (sa oko 1.500 avio-poleta). Neprijateljske oklopne jedinice pod zaštitom avijacije su iz pokreta napale položaje kod kolhoza »8. mart« — Nižnje Kumski — Zagotskot opštim pravcem na Černomorov. Mnogobrojni napadi neprijatelja su odbijeni, ali je on krajem dana ipak uspeo, po cenu

velikih žrtava, da izbije na reku Miškova i da zauzme rejon Nižnje Kumski — Vasiljevka.

Zbog toga su se naše snage u rejonu Verhnje Kumskog našle u veoma teškom položaju. Pošto su čelne jedinice 2. gardijske armije stigle već u to vreme do položaja na reci Miškova, 51. armiji je naređeno da se povuče iz rejona Verhnje Kumskog na reku Miškova. Ovde je već neprijatelj zaustavljen snažnim otporom naših trupa i više nije mogao da prodire dalje na sever. Takođe, nije uspeo ni da pređe reku Miškova.

Od 20. do 23. decembra, na liniji reke Miškova vodile su se žestoke borbe u kojima su učestvovali i čelne jedinice 2. gardijske armije.

Uporan otpor naših jedinica na tom položaju omeo je sve neprijateljske pokušaje da savlada našu odbranu. Za to vreme završena je koncentracija udarnih grupacija.

Koteljnikovska nemačka grupacija pretrpela je u toku 12-dnevnih žestokih borbi velike gubitke. Ona je utrošila znatne snage. U toku tih dana neprijatelj je izgubio 160 tenkova, 82 aviona, oko 100 topova i imao je 8.000 mrtvih.

Ujutru, 24. decembra, prešle su u odlučan napad 2. i 51. armija radi konačnog uništenja neprijateljske koteljnikovske grupacije.

Dejstvo naših jedinica na koteljnikovskom pravcu je podržavala 8. vazduhoplovna armija. Kako su snage ove armije uglavnom dejstvovali protiv opkoljene neprijateljske grupacije kod Staljingrada i borile se sa neprijateljskim avionima koji su snabdevali opkoljene trupe iz vazduha ipak su odvojili deo snaga za borbu sa neprijateljem na koteljnikovskom pravcu. Avioni su bombardovanjem uništavali tenkovske i motorizovane jedinice neprijatelja koje su nastupale prema severu. Od 12. do 23. decembra, naša avijacija je izvela preko 1.500 avio-poleta, napadajući neprijateljsku grupaciju za deblokadu.

Tek danas, kada su tačno izbile na videlo sve okolnosti i detalji borbene situacije onih dana, može se u punoj meri razumeti od kakve je važnosti, a možda i odlučujućeg značaja za razbijanje opkoljenih imalo isturanje spoljnog

fronta obruča, sa položaja koji je odredio predstavnik Vrhovne komande, ka Koteljnikovu.

2. gardijska armija, pod komandom druga R. J. Malinovskog, uključena je 15. decembra u sastav Staljingradskog fronta i dobila je 16. decembra 1942. borbeno naređenje Štaba Staljingradskog fronta da ubrza pokret jedinica prvo prema reci Jerik, a zatim ka reci Miškova. Naređeno je da korpsi moraju ujutru 17. decembra da izbjiju u sledeće rejone: 1. gardijski pešadijski korpus (komandant general-major Ivan Iljič Misan) u rejon Ljapičev — Bratski; 13. gardijski pešadijski korpus (komandant general-major Porfirij Georgijevič Čančibadze) u rejon farme № 3 — Jeriko Krepinski — Jerik; 2. gardijski mehanizovani korpus (komandant general-major oklopnih jedinica Ivan Petrovič Korčagin) u rejon sovhoza Krepj — farma № 1.

7. oklopni korpus (koji još nije bio u sastavu 2. gardijske armije), pod komandom general-majora oklopnih jedinica P. A. Rotmistrova, prikuplja se u rejonu Ričkovskog.

U daljem, ukazivalo se u naređenju, jedinice 2. armije su morale da izbjiju 18. decembra ujutru na liniju: Koviljevski — Šabalinski — Gromoslavka — Kapkinski, radi nanošenja udara na koteljnikovsku neprijateljsku grupaciju opštim pravcem Gromoslavka — Koteljnikovo.

Radi orientacije javljeno je da će 51. armija nanositi udar duž železničke pruge Abganerovo — Koteljnikovo. Linija razgraničenja sa 51. armijom biće: Verhnje Caričinski — Kapkinski — Krugljakov — Koteljnikovo, sva mesta uključno za 2. gardijsku armiju.

4. konjički korpus je određen da obezbeđuje 2. gardijsku armiju sa zapada.

Baziranje 2. gardijske armije se privremeno oslanjalo na stanicu Kačalinska (Donski front), u skladu s tim je raspoređena i pozadina armije, osim 2. mehanizovanog korpusa, čija je pozadina bila razvijena u pravcu Caca — Trudoljubi.

Operativna grupa štaba 2. gardijske armije isturena je u Verhnje Caricinsko; 2. ešelon štaba, u Kolpakči.

Čim je 2. gardijska armija stigla u označene rejone nastala je mogućnost za protivudar na koteljnikovsku neprijateljsku grupaciju. Ipak, opasnost još ni izdaleka nije bila otklonjena, jer armija nije mogla da stigne na vreme, a neprijatelj je i dalje bio dosta jak. Bilo je neobično važno budno paziti na neprijatelja i ne propustiti najpogodniji trenutak za udar po njemu.

Pre nego što pređem na glavni događaj za naš front u decembru, na protivudar protiv Manštajna i razbijanje njegove grupacije, kratko ću se osvrnuti na dejstva trupa našeg suseda — Jugozapadnog fronta — koji je 16. decembra takođe počeo da nastupa. Svojevremena odluka Vrhovne komande o ofanzivi Jugozapadnog fronta i levog krila Voronješkog fronta onemogućili su neprijatelju da pojača koteljnikovsku grupaciju i time su mnogo pomogli Staljingradskom frontu.

1. gardijska armija, pod komandom general-potpukovnika V. I. Kuznjecova nanosila je udar na delu fronta Krasno Orehovo — Žuravka. Posle trodnevnih borbi, 18. decembra jedinice njenog prvog ešelona probile su neprijateljsku odbranu, razbile italijansku 3. pešadijsku diviziju »Ravena« i nemačku 298. pešadijsku diviziju i izbili jedinicama 4. i 6. gardijskog pešadijskog korpusa na liniju: Pópopka — Novo Nikoljsk — Loficko — Kupinka — Galjevka. Istovremeno, 153. pešadijska divizija, koja se nalazila na levom krilu snaga koje su nastupale, probila je neprijateljski front u rejonu salaša Meščerjakov, i, pošto je odbacila italijansku diviziju koja se ovde branila ka reci Meškova, izbila je na liniju Mrihin — Oromčanski.

3. gardijska armija general-potpukovnika D. D. Leljušenka koja je prešla u napad istovremeno kad i 1. gardijska armija, probila je neprijateljski front na delu Nižne Kalinjinski — Astahov — Dulonski. Predveče 18. decembra jedinice armije su izbile na liniju Kružilin — Krivošljikov — Vislogubov — Bokovska — Stari Zemcov. Armija je

izvršila svoj zadatak, opkolila je i uništila neprijateljsku grupaciju u rejonu Kružilina.

5. oklopna armija, pod komandom general-potpukovnika P. L. Romanenka, vodila je sve do 18. decembra teške borbe u rejonu Oblivska, ali, na žalost, nije imala uspeha.

6. armija, pod komandom general-majora F. M. Haritonova je izbila krajem dana 18. decembra na liniju Nova Kalitva — Šapkovo — Oroginski — Dubovikovka, obezbeđujući desni udarni bok 1. gardijske armije.

16. decembra su uvedene u borbu pokretne grupe fronta koje su otpočele gonjenje neprijatelja koji se povlačio (italijansku 8. i rumunsku 3. armiju). Ova za nas opšta povoljna operativna situacija pomogla nam je konkretno u izvođenju protivudara s ciljem uništenja koteljnikovske neprijateljske grupacije.

Vratimo se na dejstva trupa Staljingradskog fronta. 19. decembra, jedinice fronta, usmerene na koteljnikovsku neprijateljsku grupaciju, imale su sledeći raspored. Na desnem krilu jedinice 51. armije nalazile su se na reci Miškova; na levom krilu bila je predašnja situacija: 126. i 91. pešadijska divizija i 76. utvrđeni rejon držali su položaje Peregruzni — Kenkrja — Obiljno i dalje do jezera Batirmala. 302. pešadijska divizija se koncentrisala u rejonu stanice Zarja. Na reku Miškova prebačene su iz rezerve fronta 300. i 87. pešadijska divizija, sa zadatkom da brane položaje Koviljevski — Vasiljevka; 38. pešadijska divizija prebačena je, prema uputstvu komande fronta iz 64. armije, zauzela je i pripremila za odbranu položaje Kapkinski — Abganerovo.

O rasporedu 2. gardijske armije koja se razvila na reci Miškova već je bilo reči.

Osim 4. konjičkog korpusa, sa fronta smo morali povući i 4. mehanizovani korpus koji je sada već za svoje ratne zasluge preimenovan u 3. gardijski mehanizovani korpus. I on je, takođe, pretrpeo velike gubitke i zato je prebačen u Tungutsko šumsko gazdinstvo radi sređivanja i popune.

U rejonima sovhoza »Krepj« i sovhoza »Jurkin« — za-seoka Zeta, koncentrisana je protivoklopna rezerva od lovačke protivoklopne artiljerijske brigade, lovačkog puka i 2 puka gardijskih minobacača.

23. decembra neprijatelj je u različito vreme preduzeo dva napada: jedan na Vasiljevku i drugi na Birzovo, koje je i uspeo da zauzme. Mi smo ovaj napad neprijatelja ocenili kao borbeno izviđanje, kojim je htio i da otkrije grupisanje naših snaga, i da poboljša taktičku situaciju svojih trupa, pre nego što nastavi napad (pauza je bila iznuđena usled ogromnih gubitaka 6, 17. i 23. oklopne divizije a takođe i drugih jedinica koje su učestvovali u borbama od 12. do 24. decembra). Postojala je osnova za pretpostavku da se neprijatelj sprema za nastavljanje napada najkasnije 25—26. decembra. Ka tom vremenu pripremao se i udar opkoljenih snaga neprijatelja u susret snagama spolja.

U takvoj situaciji za nas je bilo važno da ne propustimo trenutak za odlučujući udar na koteljnikovsku grupaciju neprijatelja. I baš taj momenat komanda fronta nije propustila.

Pre no što pređem na dalje izlaganje toka borbe, dužan sam da iznesem šta je prethodilo udaru protiv Manštajna.

Do 22. decembra mi smo proučili situaciju i rešili pitanje ne samo pravca glavnog udara nego i formiranje grupacije. U skladu sa našom odlukom u to vreme završava se i koncentracija jedinica na polaznim položajima.

22. decembra nam je drug Vasiljevski, predstavnik Vrhovne komande, dostavio plan operacije 2. gardijske armije, grafički predstavljen na karti (skica 21). Proučavajući plan došao sam do zaključka da on, na žalost, ne odgovara momentalnoj operativnoj situaciji i uopšte nije usklađen sa vremenom koje smo imali na raspolaganju.

U proučavanju dobijenog plana predstojećih dejstava 2. gardijske armije zatekao me je Nikita Sergejevič. On se baš vratio iz 2. armije i došao je da mi iznese svoje utiske o njoj. Drug Hruščov se samo ovlaš upoznao sa jedinicama, ali je izveo zaključak da armija vrši koncentraciju organizovano. Raspoloženje boraca — dobro.

Kako je izbor vremena i pravca udara na neprijateljsku koteljnikovsku grupaciju u dатoj situaciji bio od odlučujućeg značaja, ja sam poverio Nikiti Sergejeviču moje sumnje. Postavljalo se pitanje: ili će moji razbiti koteljnikovsku grupaciju, ili će neprijatelj uspeti da se probije do opkoljenih trupa. Predloženi protivudar po neprijateljskoj koteljnikovskoj grupaciji sa obuhvatom i obilaskom sa istoka narušavao je ceo tok za razbijanje okruženih trupa. Suština plana ne samo da nije garantovala uspeh, nego je bila bremenita veoma nepoželjnim posledicama.

Nikita Sergejevič je pažljivo saslušao moje argumente i, pošto se složio sa mnom, predložio mi je da odmah odemo u 2. gardijsku armiju i iznesemo Aleksandru Mihajloviču naše neslaganje sa predloženim planom, i da razmotrimo na licu mesta naša zapažanja. Odlučili smo da zamolimo Vasiljevskog da dođe na komandno mesto 2. gardijske armije.

Znali smo da se protiv odluke starijeg (drug Vasiljevski je bio tada načelnik Generalštaba i zvanični predstavnik Vrhovne komande) može izjasniti samo ako postoje veoma opravdani razlozi. Mi smo imali takve razloge.

Kroz 30 minuta već smo bili na putu.

U čemu je bila razlika između naše zamisli i predloga druga Vasiljevskog?

Prema planu koji nam je dostavljen, 2. gardijska armija trebalo je da nanese svoj glavni udar u pravcu Abganerovo — Aksaj — Darganov i dalje na Koteljnikovo (skica 20). Ovaj pravac udara je zahtevao složenu pregrupaciju jedinica koju bi trebalo izvesti pred neprijateljskim frontom. Bila bi to u suštini rokada trupa koja bi odnela dosta vremena i sem toga ona bi otkrila naš desni bok. Tako bi morali da se pomere, pri realizaciji te zamisli, 7. oklopni i 2. gardijski mehanizovani, a takođe i jedan pешadijski korpus, najpre na istok do železničke pruge u rejonu Abganerovo, a zatim da se upute na jug na Šelestov — Aksaj — Peregruzni i dalje na Darganov, i tek onda da se okrenu na zapad, na Koteljnikovo. Mehanizovane jedinice, u duhu istog plana, morale bi u svom pokretu da opišu

luk da bi došle do slabog desnog neprijateljskog boka, gde su bile rumunske jedinice (smatram da nije uvek moguće držati se tog principa, važno je umeti postaviti svoje snage na najpogodniji položaj u odnosu na neprijatelja). Pri tom je izostavljen pogodan pravac udara takođe na osetljivo i blisko levo krilo neprijatelja. A da ne govorim o tome da bi se dosta narušila skoro koncentrisana grupacija, usmerena za nanošenje udara sa linije Černomorov — Gromoslavka u pravcu Koteljnikova.

Za pregrupaciju 2. gardijske armije u tim uslovima bilo bi potrebno još najmanje 2—3 dana, što znači da naš protivudar ne bi počeo nikako pre 27. ili čak 28. decembra. A možda bi to bilo dovoljno neprijatelju da privuče rezerve, sredi svoje jedinice i da se učini još jedan napor pa da se spoji sa oklopnom 6. armijom. Do nje je još ostalo samo 25—30 km.

Situacija je na taj način zahtevala od nas hitne protivmere kako neprijatelju ne bi ni u kom slučaju dali odmor posle dugotrajnih i teških borbi.

Nedostaci predloženog nam plana nisu bili samo u tome. Marš 3 korpusa (streljačkog, oklopnog i mehanizovanog) u određenom pravcu odvijao bi se pod vrlo teškim uslovima. Teren kojim bi imale da prođu jedinice koje su se rokirale odlikovao se ispresecanim zemljишtem sa огромnim brojem jaruga, dubokih dolina zatrpanih snegom. Kretanje je bilo moguće samo malobrojnim putevima. Korpsi bi se veoma teško snabdevali gorivom koje smo za njih dobijali preko Donskog fronta, iz rejona Kačalina.

Sve bi to moglo zadržati korpuze u toku pokreta i pešadijske jedinice bi pri nanošenju udara ostale bez podrške tenkova i motopešadije. Takva operacija ne bi mogla a da se ne zaustavi i ne bi dobila potreban tempo.

Osim toga, rokiranjem 2. gardijske armije uлево došlo bi do mešanja njenih jedinica sa 51. armijom, što bi smetalo dejству jedinica ove druge. Korpsi 2. gardijske armije istureni u predloženi rejon ne bi mogli u daljem da uzmu učešća u udaru na desnoj obali Dona.

Ovde treba učiniti još jednu primedbu o predloženim dejstvima 2. gardijske armije. Čim su komanda i štab Staljingradskog fronta saznali da će 2. gardijska armija biti pridata u sastav fronta, otpočeo je rad na planiranju njene operacije. U to vreme rad je bio već pri kraju i u suštini ona je već bila uobličena planom razbijanja grupe Hota u najtešnjem sadejstvu sa 51. armijom, uzimajući u obzir realne situacije. I zato nam je bilo veoma čudno da u planu koji smo dobili nisu bili uzeti u obzir naši predlozi.

Kada smo stigli u rejon koncentracije 2. gardijske armije sve sam to izložio drugu Vasiljevskom, u prisustvu Nikite Sergejevića. Moram priznati da je drug Vasiljevski primio kritiku kao komunista i zamolio me da ne iznesem svoje predloge. Ukratko sam izložio suštinu naše zamisli. Plan je predviđao da se odmah izvede glavni udar duž Dona na Koteljnikovo. Takav udar bi bio delimično izведен po levom krilu neprijatelja i mogao bi biti ostvaren za kratko vreme (snagama 4 korpusa) i ne bi zahtevao bilo kakav manevr i pregrupaciju snaga i sredstava. Nikita Sergejevič me je svesrdno podržao.

— Pa dobro, rekao je Vasiljevski, vi ste komandant fronta, vi i odlučujete onako kako smatrate da je potrebno.

Podrška te zamisli od N. S. Hruščova je bila odlučujuća za prihvatanje našeg predloga. Pošto je ocenio operativnu situaciju, Hruščov je brzo i tačno odabrao najbolje rešenje koje je odgovaralo datom momentu i nastalim uslovima i branio ga sa partijskom principijelnošću i otvorenosoću. Tako je često Nikita Sergejevič odlučno i sigurno odbacivao sve što nije pomagalo stvarima, a podržavao sve ono što je doprinosilo brzom ostvarivanju ciljeva.

Kroz pola sata sakupili su se generali koje smo pozvali: drug Malinovski, komandant 2. gardijske armije, komandanti korpusa i drugi. Prisutni su bili takođe i drugovi N. S. Hruščov i A. M. Vasiljevski. Pre nego što sam odredio zadatke, postavio sam nekoliko pitanja drugu Malinovskom i komandantima korpusa da bi se videlo jesu li snage spremne. Svi su u jedan glas izjavili da će biti spremni tek 25.

decembra. Pošto sam objasnio da će to biti kasno, odredio sam za početak dejstva 24. decembar.

Zatim je bio postavljen zadatak (skica 21), koji će navesti prema sačuvanoj pribelešci:

»Neprijatelj vrši udar iz rejona Koteljnikova, u cilju oslobođenja opkoljenih. U njegovom prvom ešelonu napadaju 17., 6. i 23. neprijateljska oklopna divizija, njihove bokove stepenom unazad obezbeđuju pešadijska i konjička divizija. U drugom ešelonu raspolažu sa najmanje 2 motorizovane divizije. Sve navedene jedinice su iz 4. oklopne armije, koja se, prema obaveštajnim podacima, spremila da kroz dan-dva izvede konačni udar radi spajanja sa opkoljenim. Prema Hitlerovoj naredbi, oni se moraju spojiti 25. decembra, na Božić. Glavni pravac neprijateljskog udara: Krepj — Zeta.

Prvobitnim planom je bio predviđen proboj od 12. do 20. decembra, ali zahvaljujući herojskom otporu trupa fronta, veoma uporne devetodnevne borbe nisu donele nemackofaističkim jedinicama željeni uspeh. Obe strane su pretrpele velike gubitke.

Rezultat je dobijeno vreme neophodno za koncentraciju 2. gardijske armije.

Zadatak armije je, prema naređenju Vrhovne komande — konačno uništenje neprijateljske koteljnikovske grupacije. To je, takođe, i jedinstven uslov za uništenje svih nemackofaističkih jedinica u rejonu Staljingrada.

Radi izvršenja te zamisli odlučujem: ne gubeći vreme i ne dozvoljavajući neprijatelju da predahne, 24. decembra naneti snagama 4 korpusa udar po njegovom levom krilu, koje je on morao da nam podmetne kao rezultat dejstva 51. armije. Koteljnikovsku nemackofaističku grupaciju treba razbiti u toku dve etape:

1. etapa: — snagama 2. gardijske armije, u sadejstvu sa desnim krilom 51. armije, potisnuti neprijatelja uz reku Aksaj, uništiti oklopne neprijateljske divizije i uspešno se prebaciti preko reke.

2. etapa — udar na Koteljnikovo; glavni udar zdesna, uz obuhvat Koteljnikova sa zapada i jugozapada.

51. armija nanosi samostalni pomoćni udar na Koteljnikovo sa istoka, isturajući svoje, iako slabe, mehanizovane korpusne duboko na komunikaciju Dubovsko — Zimovnik.

Naređujem 2. gardijskoj armiji da otpočne napad 24. decembra u 10 sati, sa bližim zadatkom: uništiti 17, 6. i 23. oklopnu diviziju neprijatelja u rejonu Kapkinski — Gromoslavka — Verhne Kumski — Krugljakov, u daljem glavni udar usmeriti desnim krilom na Koteljnikovo.

U prvoj etapi najjači udar izvode 1. gardijski pešadijski, 7. oklopni i 2. mehanizovani korpus sa fronta Šabalinski — Gromoslavka, obuhvatajući neprijatelja sa zapada na Birjukov. Operaciju sa zapada na položaju od Verhne Rubežnog do reke Aksaj obezbeđuje 300. pešadijska divizija.

13. gardijski pešadijski korpus nanosi udar sa fronta (isključno) Gromoslavka — Kapkinski na Šestakov i dalje, duž železničke pruge na Koteljnikovo.

6. mehanizovani korpus da produži ubrzanim tempom koncentraciju u rejonu Zete i da bude u gotovosti za protivudar krajem 24. decembra.«

Zapovest je bila izdata usmeno, a odluka uneta na kartu. Svima prisutnim bilo je ukazano da moraju najstrože čuvati naše planove u potpunoj tajnosti.

Pošto su jedinice 2. gardijske armije stigle u rejonе koncentracije, a njene čelne divizije izbile na liniju Šabalinski — Gromoslavka, jedan deo jedinica fronta je povučen u pozadinu (o čemu je već bilo govora). 3. gardijski mehanizovani korpus koji je prvo bio povučen u Tingute, bez zadržavanja je odatle prebačen u Tundutovo. Sa fronta je, takođe, morao biti povučen i 13. mehanizovani korpus i upućen u rejon Baga-Malan jer je izgubio svoju bojevu sposobnost. Oba mehanizovana korpusa, pošto su pretrpela velike gubitke, povučena su da bi se što pre makar delimično uspostavila njihova bojeva sposobnost, da bi se od njih formirala pokretna grupa 51. armije za duboki obuhvat neprijatelja sleva (sa istoka). Uspeli smo da sve to izvršimo dosta brzo.

Još pre povlačenja mehanizovanih korpusa iz borbe, naredio sam odeljenju za popunu fronta da koristi 3.000 dobro obučenih vojnika za njihovu popunu, prikupljenih po naređenju zamenika ministra druga Ščadenka iz vojnih okruga i upućenih u Staljingrad. Dok su se korpsi koncentrisali u određenim rejonima popuna je stigla. Svaki korpus je dobio po 1.500 vojnika. Svaka brigada tih korpusa (a bilo ih je po tri u jednom korpusu) dobila je po 500 odličnih vojnika, majstora svog posla — snajpera, minobacačija i tenkista. Osim boraca, svaki mehanizovani korpus je dobio po 20 novih tenkova. Krajem dana 23. decembra korpsi su bili popunjeni i dobili su zadatke. Moram reći unapred, da su obe jedinice odlično izvršile svoje zadatke. Njihova dejstva nisu bila samo izuzetno smela nego su odigrala bitnu ulogu u razvijanju uspeha u dubinu i u opkoljavanju neprijatelja. Kada je Manštajn udario iz rejona Koteljnikovo da bi deblokirao opkoljene, mehanizovani korpsi su zajedno sa ostalim jedinicama bili upućeni da zaustave napad neprijatelja do dolaska rezervi i oni su taj zadatak časno izvršili. U našem protivudaru na koteljnikovsku grupaciju neprijatelja korpsi su izveli duboki obuhvatni udar, što je bilo od velike važnosti za konačnu likvidaciju pokušaja neprijatelja da deblokira opkoljene.

U toku borbi od 20. do 23. decembra uspeli smo da u znatnoj meri poboljšamo grupisanje trupa fronta sabijanjem njihovog borbenog poretka. 4. konjički korpus je 23. decembra bio koncentrisan u rejonu Jermohinski — Lgovski; 87. pešadijska divizija, stavljena pod komandu 51. armije, organizovala je odbranu na položaju Birzovo — k. 157,0, okrenuta frontom na zapad. 300. pešadijska divizija, privućena ka desnom krilu 2. gardijske armije, posela je položaje Zimovska — (isklj.) Šabalinski. 1. gardijski pešadijski korpus 2. gardijske armije je isturen na odsek Šabalinski — Gromoslavka, 13. gardijski pešadijski korpus na odsek Gromoslavka — Kapkinski. 7. oklopni i 2. gardijski mehanizovani korpus je prikupljen u dolinama, severoistočnije od Černomorova — Gromoslavke (pozadi 1. gar-

dijskog pešadijskog korpusa). U rejonu Zeti završavao je koncentraciju 6. mehanizovani korpus koji je još čekao gorivo. Glavni deo snaga je, kao što se iz svega toga vidi, usled preduzetih mera od fronta koncentrisan na severnoj obali reke Miškova. U zoni verovatnih dejstava opkoljenog neprijatelja, da mu se ne bi dozvolio proboj iz okruženja, ususret koteljnikovske neprijateljske grupacije, kao što smo to već rekli, postavljene su jedinice utvrđenog rejona; mnogi delovi zemljišta su bili minirani.

Kakav je bio odnos snaga 24. decembra?

Da ne bi došlo do pogrešne predstave o tom odnosu (jer mi operišemo korpusima a neprijatelj divizijama) potrebno je odmah učiniti opasku. Razmotrićemo uporedni sastav jedinica.

Naš mehanizovani korpus u to vreme su stvarno sačinjavale tri mehanizovane brigade, dva samostalna tenkovska puka (po 20 tenkova u svakom), jedan artiljerijski puk i nekoliko manjih jedinica; mehanizovana brigada je imala tri bataljona motopešadije i jedan tenkovski puk (20 tenkova). Znači da je svaki mehanizovani korpus imao 5 tenkovskih pukova (po 20 tenkova u svakom), 9 bataljona motopešadije i 24 topa.

Nemačka oklopna divizija imala je dva tenkovska puka (svaki po 100 tenkova), pešadijski bataljon, artiljerijski puk i nekoliko manjih jedinica. Prema tome nemačka oklopna divizija je faktički bila dva puta nadmoćnija od našeg mehanizovanog korpusa.

24. decembra u 10 časova ujutru, posle kratke artiljerijske pripreme, trupe 2. gardijske i 51. armije otpočele su napad protiv jedinica Hot-Manštajn. Glavni udar nanošen je desnim krilom snagama 2. gardijske armije. 51. armija je vršila udar u cilju vezivanja, a svojom pokretnom grupom je obilazila neprijatelja sa istoka u pravcu Šebalin — Zavetno (duboko neprijateljska pozadina) i dalje, zaokrećući na zapad, na Zimovniki — Kuberle sa ciljem presecanja železničke pruge (osnovne neprijateljske komunikacije).

1. i 13. gardijski pešadijski korpus 2. gardijske armije su još prvog dana napada probili borbeni poredak neprijatelja na južnoj obali reke Miškova i počeli razvijati uspeh dalje, u južnom pravcu. Protivnapadi neprijateljske pešadije i tenkova nisu bili dovoljno snažni da bi zaustavili njihovo napredovanje. U borbu su uvedeni 7. oklopni i 2. gardijski mehanizovani korpus (2. ešelon) koji su strelovitim naletom odbacili neprijateljski borbeni poredak pešadije i tenkova. Sutradan naše jedinice su izbile do reke Aksaj. Pošto je ovde poseo pogodne položaje, neprijatelj je uporno pokušavao da pruži otpor. Ali su naše jedinice 26. decembra probile neprijateljsku odbranu i na položajima na reci Aksaj. Za 3 dana upornih borbi armije su napredovale oko 30 km. Nemačke i rumunske jedinice, koje su se borile na položajima na reci Miškova i Aksaj, bile su razbijene i povlačile su se na jug. Jedinice Staljinogradskog fronta gonile su ih u stopu.

7. oklopni korpus, general-majora P. A. Rotmistrova, zauzeo je 26. decembra Verhne Jabločni, a već sledećeg dana pokušao je da se udarom sa severa iz pokreta probije u Koteljnikovo, ali je organizovana jaka neprijateljska protivoklopna odbrana omela plan i naša komanda je uputila korpus u obuhvat grada sa jugozapada.

Hitlerovci su naročito uporno držali neka naseljena mesta na gradskim prilazima. Neprijatelj je uspeo da prikupi u Koteljnikovu znatne snage.

U gradu su položaji bili veoma pogodni za hitlerovce. Severno od grada proticala je reka Aksaj Kurmojarska koja je imala strme obale i bila je prirodna protivoklopna prepreka. Sa visova se dobro osmatrala čitava okolina.

Naše dve manje tenkovske jedinice nastavile su napredovanje sa severa, gde su razvile žestoke borbe. 27. decembra oko 15 časova nastala je za neprijatelja toliko kritična situacija da je on doveo tamо skoro sve svoje pokretne rezerve, ostavljujući zapadne delove grada neposednute. Pažnja neprijatelja se koncentrisala na severnim prilazima grada. Koristeći to, naša motopešadija se u manjim grupama provukla do prelaza na reci na zapadu i zauzela ih.

Ovde nije bilo mostova. Pioniri su razbili led, pripremili gazove za tenkove. Tenkovi su brzo i organizovano izašli iz zaklona, forsirali vodenu prepreku, prošli kroz borbeni poredak pešadije i velikom brzinom pojurili napred. U 11 uveče tenkisti su presekli železničku prugu i zauzeli aerodrom. Pojava naših tenkova na aerodromu bila je za hitlerovce potpuno neočekivana. U naše ruke je palo nekoliko ispravnih aviona, spremnih za poletanje.

U severnom delu grada borba je trajala cele noći. Naši tenkovi, koristeći prirodne zaklone i vešto manevrišući, uništili su mnoga neprijateljska vatrena sredstva. Pošto su pojačale pritisak naše jedinice su izbile do reke i presekle železničku prugu u tom rejonu. Motopešadija oficira Djačuka i Podgurskog prešla je puzeći preko još tankog leda i blokirala kuće i blindaže. Bombaši Podgurskog isterali su neprijatelja iz prvih kuća na severnoj periferiji i učvrstili se u njima. Sutradan su se grupe naših automatičara i bombaša provukle dalje u grad. Sistem neprijateljske odbrane bio je razbijen.

Udarne jedinice oklopnog korpusa koje su upale u Koteljnikovo sa zapada razbile su neprijateljske jedinice koje su branile grad. Noću 29. decembra još su samo male grupe neprijateljskih automatičara držale pojedine kuće, ali je u zoru grad bio potpuno očišćen od neprijatelja. Ostaci neprijateljske vojske bežali su u panici ka jugu. Na ulicama grada ostala je masa uništene neprijateljske tehnike: spaljeni tenkovi, prevrnuta kola, razbijena oruđa.

U uličnim borbama u Koteljnikovu odlučujuću ulogu su odigrala dejstva malih grupa. Ovde su se istakli vojnici jedinica Minina, Kočedikova, Surkova.

Tenkisti su dejstvovali u teškim uslovima. Posada druga Bondarenka je sa izuzetnim majstorstvom i hrabrošću iskorisćavala najmanju mogućnost da se probije napred. Izloženi žestokoj vatri tenkisti su podržavali svoju pešadiju i dopremili su desant pešadije do grada. Usklađeno sadejstvo tenkova i pešadije obezbedilo je odlučujući uspeh.

Naše trupe su u gradu osvojile mnogo trofeja: 15 aviona, 40 topova, 40 tenkova, velika skladišta sa namirnicama, municijom i gorivom.

6. mehanizovani korpus, prebačen iz rejona Zete u Aksaj, uništio je 26. decembra zajedno sa jedinicama 51. armije neprijateljski garnizon u Žutovu. Delovi korpusa su strelovito krenuli na jugozapad i 29. decembra su zaузели zaselak Nagoljni, koji se nalazio 4 km južno od Kotelnikova.

U razbijanju neprijatelja, koji se borio protiv levog krila 51. armije, i za izbijanje u duboku pozadinu koteljnikovske grupacije učestvovali su 13. i 3. gardijski mehanizovani korpsi. Počevši svoja dejstva iz rejona Baga-Malan (13. korpus) i Tundutova (3. korpus) oni su razvili udar opštim pravcem na Zavetno i Zimovniki. 13. mehanizovani korpus, slomivši neprijateljski otpor gonio je rumunske jedinice koje su se povlačile u neredu. 27. decembra korpus je uništio u verhnje Saljskom do 2 bataljona neprijateljske pešadije i zarobio 500 vojnika. Sledеćeg dana opkolio je i uništio garnizon u Šebalinu, gde je, takođe, razbio garnizon (do 500 ljudi) i zarobio mnogo vojnika. 30. decembra korpus je izbio u rejon Iljičev — Ternovski, uništavajući putem razbijene neprijateljske jedinice. 3. gardijski mehanizovani korpus zauzeo je 28. decembra naseљena mesta Zavetno, Kičkino, a 30. decembra Gluboki. Neprijatelj je i ovde pretrpeo ogromne gubitke kako u mrtvima tako i u zarobljenicima. Pešadija 2. gardijske i 51. armije, koja je nastupala za pokretnim jedinicama, izbila je 30. decembra na liniju: Semični — stanica Semična — Andrejevka — Iljičev — Parnovski — Gluboki — Valujevka. Na tom položaju obe armije su doatile nove zadatke u vezi sa daljim gonjenjem Nemaca i nastupanja na Rostov.

Uspešnim i brzim protivudarom na grupaciju Manštajna, jedinice Staljingradskog fronta razdvojile su neprijateljske snage koje su se povlačile na izolovane grupe i razbile ih po delovima. Jedinice 2. gardijske i 51. armije izbile su u pozadinu neprijatelja. Dejstva obe armije po-

državala je avijacija 8. vazduhoplovne armije koja je veoma efikasno pomagala kopnene jedinice u razbijanju koteljnikovske neprijateljske grupacije.

30. decembra operativna situacija naših jedinica je iz korena poboljšana. Zamisao nemačkofaističke komande da probije naš obruč i osloboodi nemačke armije opkoljene kod Staljingrada, pretrpela je potpuni krah. Ostaci razbijenih snaga udarne grupacije Hat-Manštajn spasavali su se bekstvom na jugozapad i zapad.

Sovinformbiro je dao sledeće podatke u saopštenju o rezultatima razbijanja koteljnikovske grupacije:

»Za vreme ofanzive južno od Staljingrada (misli se na ofanzivu protiv grupacije Hot-Manštajn) naše snage su napredovale 100—150 km i oslobodile preko 130 naseljenih mesta. Za vreme borbi od 12. do 30. decembra naše snage su razbile 6, 17. i 23. oklopnu i 16. motorizovanu diviziju Nemaca, 4. i 18. pešadijsku, 5. i 8. konjičku diviziju Rumuna. Nemačkofaističke trupe su izgubile samo ubijenih 21.000 ljudi. Zarobljeno je 5.200 neprijateljskih vojnika i oficira. Zaplenjeno je: 40 aviona, 94 tenka, 292 topa, 329 automobila i još mnogo drugog naoružanja avijacijske i tenkovske opreme. Naše trupe su u borbama uništile: 306 aviona, 467 tenkova, 257 topova, 945 automobila i još drugi ratni materijal.«

2. gardijski mehanizovani korpus, pošto je forsirao reku Aksaj, dobio je 26. decembra zadatak da nastupa u pravcu Tormosina i da ga zauzme. Jedinice korpusa su 28. decembra izbile u rejon Verhnje Kurmojarska i sadejstvujući sa 33. gardijskom pešadijskom divizijom iz pokreta počele su forsiranje Dona. Prilično lako savladavši tako veliku vodenu prepreku i uništivši zaštitne neprijateljske jedinice na desnoj obali, korpus i divizija su 29. decembra izbili na liniju Žirni — Aginov. Sledеćeg dana, 30. decembra, nastupanje je nastavljeno sa uspehom i uskoro su stigli do linije Minajev — Jepifanov. Odavde se 2. mehanizovani korpus, kojeg je obezbeđivala sa zapada i severozapada 33. gardijska pešadijska divizija, probio ka Tormosinu i zauzeo ga u sadejstvu sa 5. udarnom armijom,

koja je nastupala sa istoka. Treba podvući da su, usled dejstva trupa Jugozapadnog fronta, i do sada slabije neprijateljske snage na ovom položaju smanjene zbog prebacivanja dela jedinica u rejon Morozovsk — Tacinska. Lakoća kojom je forsiran Don i dalje napredovanje na Tormosin su pokazali da ovde stvarno nije bilo nikakve udarne grupacije.

31. decembra bila je takođe zauzeta i Elista. Ovde su sovjetske jedinice razbile neprijateljski 60. motorizovani puk, pionirski bataljon i bataljon 156. motorizovanog puka.

Razbijanje udarne grupacije Hot-Manštajn u borbama na reci Aksaj i Miškova imalo je presudni značaj za dalji razvoj događaja na čitavom južnom krilu sovjetsko-nemačkog fronta.

U vezi s tim interesantna je ocena tih borbi bivšeg hitlerovskog general-potpukovnika oklopnih jedinica F. V. fon Melentina u njegovoj knjizi »Tenkovske bitke 1939 — 1945. godine«.

»U tom periodu došlo je do veoma tragičnih događaja čije istorijsko značenje je teško precenjivati. Nije preterano ako kažem da je borba na toj nepoznatoj rečici (Aksaj — A. J.) doveća u krizu Treći Rajh, da je značila kraj Hitlerovih nada za stvaranje imperija i bila odlučujuća karika u lancu događaja koji su prethodili porazu Nemačke.«

U ovom slučaju Melentin nije daleko od istine. Borbe vođene na tim položajima su, u stvari, konačno postavile kraj pokušaju oslobođenja opkoljenih, a to znači i predodredile su njihovo konačno uništenje. Opisujući dosta detaljno i izražajno borbe na reci Aksaj, Melentin je ovako opisao karakter tih bojeva:

»Karakteristične osobine tih tragičnih bojeva bile su velika pokretljivost, brzo reagovanje i neobična upornost obe strane. Osnovna borbena sredstva su bila tenkovi, pri čemu je svaka strana znala da je glavni zadatak tenkova borba sa tenkovima neprijatelja.

Rusi nisu prekidali svoje napade ni po padu noći i težili su da brzo i odlučno razviju svaki ispoljeni uspeh.

Ponekad su napade izvodili tenkovi koji su jurili maksimalnom brzinom i mora se priznati da su visok tempo napada i koncentracija snaga bili glavni uzrok ruskog uspeha. Zavisno od nastale situacije, pravci tenkovskih udara su brzo menjani».

U vezi s tim treba još jednom istaći visoki heroizam jedinica 2. gardijske i 51. armije.

Uporedo sa izvođenjem koteljnikovske operacije, planirano je i uništenje opkoljenih jedinica. Veliku ulogu su u tome imale iskusne staljingradske armije: 62, 64. i 57.

Već krajem decembra pripremljene su i isplanirane operativne mere za izvršenje tog zadatka. Te mere su prirodno bile povezane sa promjenjom situacijom na koteljnikovskom pravcu, gde je neprijatelju u to vreme nanesen odlučujući poraz i on je morao da se povlači pod udarom naših jedinica u jugozapadnom pravcu. Glavni zadatak 62, 64. i 57. armije u vezi s tim bio je da u tesnom sadejstvu sa Donskim frontom unište opkoljenu neprijateljsku grupaciju kod Staljingrada.

Komandantima 62, 64. i 57. armije je bio dat zadatak da pojačaju pripreme za ofanzivu u skladu sa usmenim uputstvima komande fronta, ojačavajući kopnenu i vazdušnu blokadu neprijatelja, da spreče vazdušno transportovanje robe i pokušaje probroja opkoljenih iz obruča u južnom i jugozapadnom pravcu.

U tom cilju, 64. armiji je predstojalo da čvrsto brani posednute položaje snagama 7. pešadijskog korpusa, 169, 29, 151. i 36. gardijske pešadijske divizije, 66. motopešadijske brigade, 143. pešadijske brigade i 118. utvrđenog rejona. Izdvajajući grupu za protivudar u rejonu Varvarovka — Gavrilovka u sastavu 204. pešadijske divizije, 154. pešadijske brigade, 90. oklopne brigade i 184. lovačkog protivoklopnog artiljerijskog puka, sa zadatkom izvođenja protivudara u pravcu doline Samorodna i k.131,8 — k. 106,4. Neophodno je bilo, takođe, pojačati odbranu na čitavom desnom krilu.

Istovremeno, 57. armija je trebalo da čvrsto brani svoje položaje snagama 5 artiljerijskih protivoklopnih brigada

da, 422. i 15. gardijskom pešadijskom divizijom. Armija je imala grupe za protivnapad; jednu u sastavu: 61. moto-pešadijske brigade, 565. lovačko-protivoklopnog artiljerijskog puka, 235. oklopne brigade i 91. gardijskog minobacačkog puka, u rejonu doline Birjučka — Vipasno — k.100,5, za protivnapad u pravcu MTF — k. 84,1; a drugu u sastavu: 38. pešadijske divizije i 254. oklopne brigade u rejonu kolhoza »8. mart« — Buzinovka za protivnapad u pravcu k.110,5 i k.119,3. Planirano je i ojačanje odbrane na levom krilu, pomoću protivoklopnih sredstava i miniranja.

Inžinjerijskim jedinicama fronta trebalo je ojačati 57. armiju sa bataljonom za miniranje, a 64. i 57. armiju obezbediti snagama za razminiranje odgovarajućih delova u zoni predstojećeg napada.

8. vazduhoplovna armija i jedinice protivavionske odbrane trebalo je da pojačaju vazdušnu blokadu opkoljene grupacije i da spreče mogućnost njenog snabdevanja vazdušnim putem. U ovu svrhu trebalo je iskoristiti 50% lovačke avijacije, noćnu bombardersku avijaciju i pridatu avijaciju za daljnje dejstvo.

Osim toga, komandant Staljingradskog rejona protivvazdušne odbrane je dobio zadatak da dalje pojača borbu sa neprijateljskom transportnom avijacijom protivavionskim sredstvima. Predviđalo se da se upotrebe još k tome najmanje 5 divizionala protivavionske artiljerije sa reflektorima za stvaranje dve zone protivavionskog baraža na odseku Zeta — Staljinski. U slučaju neprijateljskog tenkovskog napada, predviđalo se da će se protivavionska artiljerija kao i pre, upotrebiti u cilju protivoklopne odbrane. Istovremeno je pojačana i mreža vazdušnog osmatranja i veze. Ona je dobro povezivala aerodrome lovačke avijacije i protivavionske artiljerije, što je do najmanje mera smanjivalo vreme za obaveštavanje aktivnih sredstava borbe sa neprijateljskom transportnom avijacijom.

Zadržao sam se toliko detaljno na ovim merama da bi se video koliko se ozbiljno komanda fronta spremala za rešavanje predstojećeg zadatka likvidiranja okruženja

uz minimalni utrošak sredstava i vremena. Uporedo s tim hteli smo da naša odlučna dejstva primoraju komandu opkoljenih da prihvate uslove kapitulacije.

Opšti napad na oružane trupe neprijatelja je predviđen za 6. januar 1943. godine. Ledeni pokrivač na Volgi omogućio nam je da već prebacimo tešku i protivavionsku artiljeriju preko reke.

Međutim, u jeku naših pripremnih mera saznali smo da je likvidacija opkoljene grupacije poverena Donskom frontu u čiji sastav je naređeno da predaju tri staljingrad-ske armije — 62, 64. i 57. Staljingradski front je dobio naziv — Južni front.

Ova odluka bila je za nas potpuno neočekivana. Obično su slične odluke (promene osnovnog zadatka fronta, njegova reorganizacija) donošene u saglasnosti sa komandom fronta. U svakom slučaju pitao se za mišljenje komandant fronta i član Vojnog saveta. Ovoga puta nama je bila data na izvršenje odgovarajuća zapovest vrhovnog komandanta. Okrenuli smo svu našu energiju na izvršenje novog složenog zadatka, postavljenog pred jedinice fronta.

G l a v a XVII

LIKVIDACIJA STALJINGRADSKE HITLEROVSKЕ GRUPACIJE

Kao što je već poznato čitaocu iz prethodne glave, komanda Staljingradskog fronta nije neposredno učestvovala u završnoj etapi staljingradske bitke. Ali, prirodno, time ni najmanje nije otpao njegov interes za ta zbivanja. S armijama Staljingradskog fronta, s kojima smo preživeli najteže dane staljingradskog stradanja, a koje su sada ušle u sastav Donskog fronta, očuvali smo najtešnju vezu.

Borbena dejstva radi uništenja opkoljene nemačke grupacije bila je osma, poslednja, etapa staljingradske bitke. Ovde je umesno napomenuti da je uspeh ove poslednje etape operacija bio ne samo pripremljen već je u suštini predodređen čitavim tokom bitke u prethodnim periodima, a svakako započetom još u periodu od novembarske vazdušne blokade, koja je odigrala veliku ulogu u iznuravanju trupa neprijatelja. Od onog časa kada smo razbili kotelnikovsku grupu Hot-Manštajn, sudska okruženih bila je predodređena.

U januaru 1943. borbeni uslovi u rejonu Staljingrada bili su potpuno sazreli za uništenje fašističkih jedinica u okruženju. Borbena sposobnost okruženih nemačko-fašističkih jedinica bila je u januaru jako oslabljena. Lišeni skoro svake veze sa spoljnjim svetom, oficiri i vojnici neprijateljske vojske bili su poraženi ne samo moralno, nego

i fizički, krajnje iscrpljeni dugotrajnim gladovanjem. Nedostajalo im je municije i goriva. Nemački komandanti, a pre svega general-pukovnik Paulus, uviđali su da je dalja borba besperspektivna.

Uzroci daljeg otpora Nemaca bili su ili fanatizam, ili pogrešno shvaćen osećaj dužnosti pred Nemačkom, ili, kod većine ljudi, osećanje neminovnosti sudbine ljudi zatrvanih Gebelsovom propagandom, ili, najzad, prava prinuda od strane esesovaca.

Jedinice Jugozapadnog fronta, razbivši italijansku 8. armiju i ostatke rumunske 3. armije, pošto su izbile na liniju Nova Kalitva — Markovka — Bjelovodsk — Milerovo — Skasirska — Oblivska — Nižnje Čirska, izolovale su opkoljenog neprijatelja od bilo kakve pomoći sa pravca srednjeg toka Dona. Posle razbijanja koteljnikovske neprijateljske grupacije, jedinice Staljingradskog fronta (sada Južnog fronta), neprestano goneći njene ostatke, prodirale su na jugozapad prema Saljsku, Novočerkasku i Rostovu. Jedinice Voronješkog fronta prodirale su prema Ostrogožsku i Rosošu. Naše jedinice uspešno su razvijale nastupanje. Na taj način se spoljni obruč okruženja udaljio od unutrašnjeg za 300 i više kilometara i nastavio je da se udaljava. Opkoljeni su bili potpuno izolovani i u beznadežnom položaju.

Ma koliko da je Hitler pozivao jedinice da se proslave i ma koliko se esesovci svirepo obračunavali sa vojnicima, događaji su išli svojim tokom, moral vojske je opadao, katastrofa se približavala munjevitom brzinom. Koštunjava ruka gladi pretila je nad glavama okruženih. Da bi podigao moral jedinica, Paulus je, istina, široko koristio Hitlerovo naređenje napisano još početkom decembra, u kojem se govorilo:

»Bitka kod Staljingrada dospila je svoj vrhunac. Neprijatelj je prodro u pozadinu nemačkih jedinica i u očajanju pokušava da povrati za njega važnu tvrđavu na Volgi. Pod rukovodstvom borbenih generala i u vrlo teškim uslovima, vi ste dužni da zadržite Staljingrad osvojen, po cenu tolike krvi. To treba da bude naša čvrsta odluka. Sve

što je u mojoj moći učiniću da vas podržim u našoj herojskoj borbi».

Ne može se reći da je pokušaj hitlerovaca da sačuvaju staljingradski mostobran savršeno bezumlje, kako se to često iznosi. Hitlerovska komanda imala je bitne razloge za to. Ukratko će ih opisati. Proterivanje Nemaca iz Staljingrada sa političkog stanovišta bilo bi priznanje poraza ne samo u operacijama 1942. god. nego i za veći period rata. Saveznici hitlerovske Nemačke saznali bi za slabosti »Velikog Rajha«. Sa vojne tačke gledišta, katastrofa kod Staljingrada oduzimala je hitlerovcima svaku nadu za dalje nastupanje na jugu. Hitlerovska Vrhovna komanda pošto je produžavala sa precenjivanjem svojih snaga i potcenjivanjem povećanih mogućnosti sovjetske države, pravila je račune da bi sačuvala staljingradski mostobran do proleća 1943. godine, i da bi ga zatim iskoristila kao polazni položaj za nov udar na jugu.

Međutim, svakome ko je bio u stanju da ozbiljno proanalizira situaciju, moralo je biti jasno da je sredinom januara otpor opkoljenih postao sasvim besciljan. Zato naročito neuverljivo izgleda pokušaj Manštajna da predstavi stvari tako kao da je otpor opkoljenih imao smisao sa tačke posmatranja vezivanja naših snaga i samim tim to je, navodno, spaslo od uništenja kavkasku grupaciju Nemaca.

Manštajn je komandovao grupom armija »Don« u kojoj je bila i 6. armija. Bolje nego ikom drugom njemu je bilo jasno da je — kada su trupe, namenjene za deblokiranjući udar, bile razbijene a njihovi ostaci odbačeni daleko na jugozapad i zapad, skoro do Rostova, — svaki dalji otpor opkoljenih postao uzaludan, jer su one u tom momentu potpuno iscrple svoje borbene mogućnosti i ispunile svoj poslednji operativno-strategijski zadatak vezivanja naših snaga u rejonu Staljingrada u periodu od 23. novembra do 15—18. januara 1943. godine. Da Manštajn stvarno nije bio istog mišljenja kao i Hitler i da je uzeo odgovornost na sebe i dozvolio jedinicama Paulusa da kapituliraju, spaslo bi se 150—200.000 života, pored onih 90.000 zarob-

ljenih za vreme poslednje etape staljingradske bitke.

Treba imati u vidu da su najveće gubitke okruženi imali u periodu od 15. januara do 2. februara 1943. god. Prema podacima Dera »samo u periodu od 24. januara do 2. februara bilo je ubijeno i umrlo više od 100.000 ljudi«.¹ Ova cifra je svakako preumanjena, ali ona u svakom slučaju pokazuje kada je poginula osnovna masa opkoljenih.

Navodim ovde, takođe, iznošenje generala Melentina u knjizi »Oklopne bitke 1939—1945. god.«² Pričanje njegovog ratnog druga fašističkog pukovnika Dinglera:

»U ovom periodu mnogi viši komandanti i oficiri štabova dobili su naređenje da odlete iz staljingradskog obruba. Među njima bio je i pukovnik Dingler. U to vreme razbijeni delovi 3. motorizovane divizije, u kojoj je služio i pukovnik, branili su se oko crpke za vodu u Voroponovu. Pukovnik Dingler je morao poleteti iz Staljingrada, zajedno sa generalom Hubeom, komandantom 14. oklopног korpusa, da pokuša da poboljša snabdevanje opkoljenih jedinica. Teška srca ostavljao je on svoje vojnike. Pret-hodno se o svom odlasku posavetovao sa komandantom divizije i drugim oficirima, koji su se nadali da će njemu možda poći za rukom da nekako poboljša njihovu situaciju. Na motociklu — jedinom transportnom sredstvu koje je još ostalo u diviziji — pošao je na aerodrom u Gumrak. Putem su videli leševe vojnika, izgorele tenkove, napuštene topove — sve je govorilo o tome da armija preživljava svoje poslednje dane. Aerodrom je pružao istu tužnu sliku: snežnu pustinju sa razbacanim avionima i kolima. Svuda su ležali leševi. Vojnici su bili isuviše izmučeni da bi se kretali i umirali su na snegu.«²

Ovu sliku, uzgred budi rečeno, trebalo bi da vide fašistički demagozi koji i do danas pokušavaju da ubede javno mnenje u to da se u Sovjetskom Savezu još drže bivši

¹ Г. Дёpp, *Поход на Сталинград*, Воениздат, 1957, стр. 121.

* Melentin, *Oklopne bitke*, Vojnoizdavački zavod JNA »Vojno delo«, 1962. godine. Beograd. — Prim. red.

² Ф. В. Меллентин, *Танковые сражения 1939—1945 гг.* Издательство иностранной литературы, М. 1957, str. 176.

zarobljenici hitlerovske vojske. U stvari, oni koje neutešno oplakuju majke, žene i deca u Nemačkoj našli su sebi grob krivicom Hitlera i njegovih doušnika u staljingradskim stepama, ili su dospeli u zarobljeništvo u tako teškom stanju da im se nije moglo pomoći.

Navešćemo ovde još i svedočanstva jednog očevica, bivšeg komandanta 295. pešadijske divizije, Ota Korfesa, našeg zarobljenika. On je izjavio: »Nemački zarobljenici kod Staljingrada dolazili su u logore izmučeni, izgladneli i bolesni... U kazanu vladala je dizenterija i pegavi tifus... Desetine hiljada bile su zaražene... Mnogi su uprkos krajnjim naporima sovjetskih lekara i medicinskog personala pomrli. Dva sovjetska lekara i 14 medicinskih sestara je umrlo.«³ Da bi potvrdio svoje reči, Korfes navodi citat iz knjige bonskog profesora bogoslovije Holvitcera, za kojeg se ne može posumnjati da gaji bilo kakva prijateljska osećanja prema Sovjetskom Savezu. Holvitcer, ne samo da podržava iskaz Korfesa, već kaže da je požrtovanje sovjetskog medicinskog osoblja »nateralo zarobljenike da gledaju na Sovjete drugim očima i da podu za Nacionalnim komitetom »Slobodna Nemačka.«⁴

Pokušaj Manštajna da, na drugoj strani, dokaže da je otpor opkoljenih u toku čitavog perioda borbe i njihovo uništenje imalo smisla i spaslo kavkasku nemačku grupaciju, nije ništa drugo do pokušaj opravdanja sebe samog u očima nemačkog naroda.

Prost proračun vremena pokazuje da naše armije, koje su dejstvovale kod Staljingrada, u slučaju kapitulacije opkoljenih fašističkih trupa u roku određenom našim ultimatomom, ne bi mogle učestvovati u borbama protiv fašističkih jedinica na kavkaskom pravcu. Bilo bi im za to potrebno najmanje 2—3 nedelje. Osim toga, one su bile određene da se posle pregrupacije, popune i odmora angažuju na drugom delu fronta. Pored svega ostalog, naređe-

³ Komission der Historiker der DDR und der UdSSR Probleme der Geschichte des zweiten Weltkrieges Bd. 2. Akademie — Verlag Berlin, 1958, S. 433—434.

⁴ Isti dokumenat.

nje za povlačenje kavkanske grupacije dao je Hitler, prema podacima generala Gajclera⁵, još krajem decembra 1942. godine, kada su obe armije (1. oklopna i 17) počele odstupanje. Znači, opkoljena grupacija kod Staljingrada, sredinom januara 1943. godine nije mogla imati za njih nikakav značaj.

Besmislena pogibija preko 200.000 vojnika i zarobljanje 90.000 drugih, dovedenih do krajnje iscrpljenosti, dugo neće izbledeti iz sećanja nemačkog naroda. Udvoice i siročad pогинулих neće to oprostiti Hitleru i njegovim najbližim saradnicima. Radi toga Manštajn i izvrće čинjnice, kako bi sa sebe skinuo gnev naroda. Nesumnjivo da je postupak Hitlera i njegovog potчинjenog Manštajna, koji su terali ljudе da se bore do poslednjeg, bio ispoljavanje besmislene žestokosti. U nemoćnom besu su pokušavali da do kraja, na svaki način, dovedu svoje vojnike u zabludu. Širili su glasove o bliskoj pomoći i različite laži o užasima boljševičkog zarobljeništva. Tako, u jednom od naređenja komande grupe armija »Don« kaže se: »Mi svi znamo šta nas očekuje ako armija prestane da se bori. Većinu nas očekuje sigurna smrt ili od neprijateljskog metka ili od gladi, hladnoće i mučenja u sramnom zarobljeništvu u Sibiru. Imamo samo jedan izlaz. Boriti se do poslednjeg metka... I dalje se čvrsto nadamo u skoro izbavljenje, koje nam već dolazi...«

Međutim, stvarno raspoloženje opkoljenih bilo je već tako da slična situacija nije postigla svoj cilj. Hitlerovski generali počeli su pribegavati drugačijim metodima. Veoma izražajno je u tom pogledu jedno naređenje komandanta 376. nemačke pešadijske divizije № 1027 od 6. decembra 1942. god.: »Saopšteno mi je da u jedinicama vama potchinjenim kruži sovjetski letak pod naslovom »Opkoljenim nemačkim jedinicama kod Staljingrada«, koji su potpisali komandant Staljingradskog fronta general-pukovnik Jerjomenko i komandant Donskog fronta general-potpukovnik Rokosovski, a koji je izazvao kod vojnika

⁵ З. Вестфаль, В. Крейпе, Г. Блюментрит и др. Роковые решения, Воениздат, 1953, стр. 198.

i oficira želju za kapitulacijom, pošto je sadašnja situacija procenjena beznadežnom. Dalje su do mene došli glasovi o slučajevima otkazivanja poslušnosti komandantima za vreme napada, o prelasku vojnika na neprijateljsku stranu, naročito u grupama, o otvorenom istupanju vojnika za prekid borbe i predaju.

Naređujem da se prekine svako spominjanje kapitulacije od strane vojnika i oficira svim raspoloživim sredstvima, uključujući i streljanja za primer. Svim oficirima i vojnicima još jednom ukazati na neophodnost bezuslovnog izvršenja naredbe firera o tome da nemački vojnik mora poginuti ako je napustio svoje mesto. Sve jedinice do poslednjeg čoveka uvesti u borbu. General Daniels.«

Tako su drakonskim merama hitlerovski generali pokušavali da zaustave katastrofalno opadanje morala i borbenе moći nemačke vojske. Ali, streljanjem, kao što je poznato, moral se ne podiže.

Moralni pad i fizičku iscrpljenost nemačke vojske pospešila je vazdušna blokada koju smo organizovali. Svojom oštricom ona je najviše bila upravljena protiv transportne avijacije koja je snabdevala opkoljene hranom. U vazdušnoj blokadi su učestvovale 8. i 16. vazduhoplovna armija, deo snaga 17. vazduhoplovne armije, trupne jedinice protivavionske artiljerije i snage korpusnog rejona protivvazdušne odbrane. Nemačka komanda je, da bi obezbedila snabdevanje opkoljenih jedinica vazdušnim putem, koncentrisala kod Staljingrada više od polovine svoje avijacije kojom je raspolagala na sovjetsko-nemačkom frontu.

Blokada je, kao što smo ranije rekli, ostvarivana tešnim sadejstvom protivavionske artiljerije i lovačke avijacije. Baražna zona, stvorena u tom cilju, sastojala se iz dva pojasa. Spoljni pojas je bio oblast dejstva naše lovačke avijacije. Taj pojas, širine do 50 km, podeljen je na 5 sektora. Svaki sektor raspolagao je određenim brojem avio-jedinica, čiji je broj zavisio od intenziteta dejstva neprijateljske avijacije na ovom ili onom sektoru. U slučaju bilo kakvih promena u sistemu neprijateljskog pravca leta menjale su se snage jednog ili drugog sektora. Navođenje

aviona na cilj ostvarivano je pomoću radio-stanica koje su otkrivale neprijateljske avione na velikoj udaljenosti i davale podatke lovačkoj avijaciji o vremenu, mestu i kursu leta. Uprkos tehničkoj neusavršenosti navođenja tog vremena, presretanje aviona je ostvarivano vrlo uspešno, zahvaljujući visokoj spremi i borbenom entuzijazmu avijatičara i vezista. Drugi pojas je bio oblast dejstva protivavionske artiljerije. Njena unutarnja linija se skoro dotala neprijateljskog prednjeg kraja. Širina ovog pojasa bila je prosečno 10 km. Blagodareći takvim merama bilo je uništено više od 1.000 neprijateljskih aviona. Govoreći o tim gubicima general Vestfal piše: »Najdragoceniji ljudi, ubrajanjući instruktore, bili su žrtvovani kada je naša komanda pokušavala da podrži iz vazduha okruženu staljingradsku i druge grupacije...«⁶

Takva blokada, uporedo sa čitavim nizom drugih mera, ne samo da je jako otežala vazdušno snabdevanje okruženih, nego je ono početkom januara skoro onemogućeno.

Prema proračunu načelnika inžinjerske službe nemачke 6. armije pukovnika Zelea za svakodnevno minimalno snabdevanje opkoljene armije bilo bi potrebno 750 tona materijala (imajući u vidu namirnice, municiju i gorivo). Da bi se prevezla ova količina materijala trebalo bi da se transportnim avionima tipa »junkers-52«* za 24 sata izvrši do 1.000 letova. Iznoseći u svojim uspomenama taj proračun, ovaj hitlerovski pukovnik pesimistički zaključuje: »Ostaje činjenica da od prvoga dana okruženja nije dnevno uspelo da sleti ni 1.000, ni 500, ni 300, pa čak ni 100 aparata. Prvih dana okruženja dolazilo je 50—70 aviona, ali se vrlo brzo njihov broj smanjio na 25—11 na dan... Mračna tragedija Staljingrada u celini se potpuno odražava u ovim potresnim ciframa, pred kojima postaje jasna sva gluma hitlerovskog blefa.«⁷

⁶ З. Вестфаль, В. Крейпе, Г. Блюментрит и др. Роковые решения, Воениздат, 1958, стр. 260.

* Nosivost aviona »junkers-52« iznosi 1.500 kg. (Prim. prev.).

⁷ Английский журнал „Армейский трехмесячник“, № 2, июль, 1949.

Zele, istina, nije objasnio zašto se broj aviona smanjio od 50 do 70 na 25 ili čak 11. Stvar je u tome što je naša dobro organizovana blokada izbacila iz stroja veliki broj transportnih neprijateljskih aviona. U novembru i decembru Staljingradski front je uništio na zemlji i u vazduhu do 400 aviona. Osnovna vazdušna nemačka linija prolazila je sa juga i jugozapada baš iznad rejona našeg fronta.

Neprijateljski vojnici su bukvalno gladovali: u januaru su dobijali samo 120 grama hleba na dan. Poznato je, da su već do 10. januara na teritoriji zauzetoj od neprijateljske staljingradske grupacije bili pojedeni ne samo konji, već i mačke i psi.

Naročito je izgleda oslabio moral opkoljenih posle našeg ultimatuma od 8. januara, koji je predat komandi opkoljenih. Pošto su Nemci odbili ultimatum, njegov tekst je više puta emitovan preko radija i rasturan lecima. Sadržaj ultimatuma bio je nesumnjivo poznat mnogima iz opkoljenih jedinica.

Usled uzroka koji su čitaocu već poznati, borbena sposobnost opkoljenih nemačkofašističkih snaga u to vreme je naglo opala. Ona se nije mogla uporediti sa stanjem u decembru, kada smo prvi put pokušali da likvidiramo opkoljene. Bez obzira na napore odbrane od skoro mesec i po dana opkoljene grupacije (uz široko korišćenje naših obrambenih pojaseva), nemačka 6. armija sada nije mogla da se suprotstavi našim, u suštini istim snagama, koje su u početku decembra bez uspeha pokušavale da je razbiju.

Opkoljenu neprijateljsku grupaciju, kao što je to napred rečeno likvidirale su jedinice Donskog fronta. Plan ove operacije se sastojao u tome da se udarima na nekoliko pravaca raseku opkoljene jedinice i zatim uništi svaki deo posebno.

Prema opštoj zamisli operacije glavni udar, sa ciljem rasecanja okružene neprijateljske grupacije (u početku na 2 dela), nanosila je 65. armija i unutrašnja krila 21. i 24. armije iz rejona južno od Vertjačeg opštim pravcem na fabriku »Crveni oktobar».

Jedinice Donskog fronta su imale skoro podjednake snage s neprijateljem u ljudstvu i tenkovima, a u artiljeriji su bile jače za 1,3 puta. Međutim, posle izvršene pregrupacije na pravcu glavnog udara, sovjetske jedinice su prevazilazile neprijatelja u živoj sili 3 puta, a u artiljeriji više nego 10 puta. Tu je bila postignuta i nadmoćnost u tenkovima i velika prevlast u vazduhu (to se konkretno odnosi na snage 65. armije).

Borbe su počele 10. januara, posle odbijanja komande 6. armije da primi ultimatum o kapitulaciji.

U toku prva 3 dana napada naše jedinice su prodrle 8—10 km i izbile na liniju reka Rosoška, gde se protezala druga linija neprijateljske odbrane. Zapadna izbočina opkoljenih jedinica bila je uništena, ali rasecanje grupacije nije uspelo. Neprijatelj je pristupio daljem skraćivanju fronta, ali nije dozvolio rasecanje svojih snaga.

Od 15. do 17. januara napad je produžen naročito na pravcima dejstva 21. i 24. armije. Njihova dejstva su podržana 57. i 64. armijom. Već 15. januara neprijateljska odbrana na liniji reka Rosoška i Červljena bila je probijena. Neprijatelj, trpeći velike gubitke, počeo se povlačiti prema gradu.

Do uveče 17. januara naše jedinice prodrle su 20—25 km i približile se našem bivšem unutrašnjem odbrambenom pojusu na kome je neprijatelj organizovao odbranu. Rasecanje okruženih do tada nije uspelo. Neprijatelj je svim silama pokušavao da zaustavi napad sovjetskih jedinica, pa je više puta prelazio u protivnapade, a naročito je uporno težio da zadrži naseljena mesta. Naše jedinice, u napadu su vodile borbu sa neprijateljem kao i pre, ispoljavajući najveći heroizam i pozrtvovanje. Teritorija koju su zauzimale opkoljene trupe smanjila se skoro 2 puta. Sledеća tri dana jedinice fronta su se spremale za probor neprijateljske odbrane, organizovane na unutrašnjem odbrambenom pojusu. 22. januara napad je obnovljen. Neprijateljska odbrana je i tu bila probijena. Zamisao sovjetske komande, u završnoj etapi operacije, predviđala je da se napadima 21. i 65. armije raseče i konačno uništi neprija-

teljska grupacija sabijena uz Volgu. Ususret ovim snagama udar je izvodila i 62. armija.

Uveče 26. januara jedinice 21. i 62. armije su se spajile u rejonu Mamajevog Kurgana, zbog čega je okružena grupacija podeljena na dva dela.

Od 25. januara počela je masovna predaja čitavih manjih i većih jedinica. 21. januara južna grupa je faktički prestala da daje otpor i kapitulirala je. Istog dana je zarobljen i general-feldmaršal Paulus sa svojim štabom.

Evo šta mi je ispričao komandant 64. armije drug M. S. Šumilov o zarobljavanju general-feldmaršala Paulusa:

»29. januara smo saznali da se štab 6. armije pomerio u zapadni deo Staljingrada, ali gde se on tačno nalazi mi još nismo znali. 30. januara zarobljenici su nam izjavili da se Paulusov štab nalazi u podrumu Gradske robne kuće, tj. u zoni nastupanja naše armije. Naredio sam da se dejstva ne prekidaju i iste noći opkoli Gradska robna kuća. Organizovali smo, u tom cilju, pokretni odred od tenkova, motorizovane pešadije 38. motobrigade sa armijskim inženjerijsko-pionirskim bataljonom za razminiranje prilaza ka Gradskoj robnoj kući. Sa odredom je bio i načelnik obaveštajnog odseka brigade kapetan Iljčenko sa sredstvima veze.

U 6 časova ujutru odred je tenkovima i motopešadijom opkolio Gradsku robnu kuću i predložio štabu 6. armije da se pred. Jedan od odgovornih generala štaba, general Roske je odgovorio da će pregovarati o zarobljavanju samo sa predstavnicima komande armije ili fronta. O tome je odmah kapetan Iljčenko izvestio osmatračnicu armije koja se tada nalazila u severnom delu Jelšanke. U Paulusov štab su bili odmah upućeni načelnih operativnog odeljenja štaba armije pukovnik Lukin i načelnik obaveštajnog odeljenja potpukovnik Rižov sa nekoliko oficira i pratnjom. Njima je naređeno da postave ultimatum o potpunoj kapitulaciji armije bez bilo kakvih uslova. Pošto je stigla do Gradske robne kuće, grupa se srela sa kapetanom Iljčenkonom i zamenikom komandanta brigade za politički rad.

Prvo su pregovarali sa generalom Roske, a zatim sa načelnikom štaba 6. armije general-potpukovnikom Šmitom. U toku pregovora postignuta je saglasnost o kapitulaciji južne grupacije okruženih. Međutim, štab Paulusa nije imao mogućnosti da dostavi naređenje o kapitulaciji trupama, pošto su se na tom delu fronta naši duboko uklinili u neprijateljsku odbranu. Bilo je odlučeno da se naređenje dostavi zajedno sa našim oficirima. Od naših su određeni načelnik obaveštajnog odeljenja štaba armije potpukovnik Rižov i načelnik političkog odeljenja štaba armije pukovnik Mutovin. Šmit i Paulus su odbili da izdaju naređenje za kapitulaciju severnoj grupaciji, motivišući to time da svaka grupacija ima svoju komandu. Tek što je naređenje o kapitulaciji jedinica južne grupacije bilo poslato trupama, Šmit je poveo našu delegaciju Paulusu. Pukovnik Lukin je pričao da je, kada su naši oficiri ušli, Paulus sedeо na krevetu, ali pošto ih je ugledao ustao je i pozdravio se. Prema izjavama članova delegacije on je odavao utisak umornog, nervoznog čoveka kome su podrhtavali očni kapci. Za spremanje štabu 6. armije dozvoljen je jedan sat. U međuvremenu je stigao i načelnik štaba 64. armije general-major Laskin, kome je naređeno da sproveđe Paulusa i njegovog načelnika štaba Šmita na komandno mesto 64. armije u Beketovku.

U sobu kuće, gde je bio smešten štab 64. armije, ušao je visok, mršav i prosed čovek u uniformi general-pukovnika. To je i bio Paulus.

Po navici ukorenjenoj u godinama hitlerovskog režima, on je podigao ruku i htio je očigledno da pozdravi nacističkim pozdravom, ali je odmah shvatio da je to neuMesno, spustio ruku i rekao obično nemačko »Guten tag«. General-pukovnik Šumilov zatražio je dokumenta od zatrobljenika. Paulus je izvadio novčanik iz džepa, a iz njega vojničku knjižicu — dokument svih pripadnika nemačke vojske, i pružio je sovjetskom komandantu. Pošto je pogledao dokument, Mihail Stepanovič je zatražio dokument koji potvrđuje da je Paulus komandant nemačke 6. armije. Kada je dobio takav dokument upitao je, da li je tačno da

je Paulus dobio zvanje general-feldmaršala. General Šmit se umešao u razgovor i zvaničnim tonom rekao: »Juče je firerovim naređenjem general-pukovnik fon Paulus dobio najviše vojno zvanje u imperiji — »general-feldmaršal«.

— Znači, podvukao je general Šumilov obraćajući se samom Paulusu, mogu obavestiti Vrhovnu komandu da su jedinice moje armije zarobile general-feldmaršala Paulusa?

— »Javol⁸, čuo se i bez prevoda shvaćen odgovor.

Zatim su zvanično saslušani »visoki« zarobljenici. Paulus se držao mirno, odgovarao je na pitanja razmišljajući o svakoj reči. Razlika u držanju i izgledu Paulusa objašnjava se time što mu prilikom prvog susreta sa predstavnicima 64. armije nije još bilo jasno kako će se s njim postupati u zarobljeništvu. Pošto je naišao na humani odnos prema njemu i njegovim oficirima i generalima štaba on je, kako se videlo, potpuno ovladao sobom.

Posle ovoga zarobljenicima je predloženo da ručaju, što su oni rado prihvatili. Zanimljivo je, da je Paulus zamolio da mu se da, ako je to moguće, ruska votka. Kada je na sto iznesena boca, on je naliо svima, i, podigavši čašu, rekao:

»Predlažem da nazdravimo onima koji su nas pobedili, za rusku armiju i njene vojskovođe«. Svi zarobljenici su ustali i sledili primer svoga komandanta.

Uskoro su zarobljeni generali i oficiri štaba 6. armije na čelu sa svojim komandantom Paulusom bili preko štaba fronta sprovedeni u Vrhovnu komandu.

Na taj način je staljingradska bitka, koja je trajala više od 6 meseci, završena potpunim i konačnim porazom onih koji su, ispunjavajući volju Hitlera i njegovih gazda, tako uporno pokušavali da zauzmu grad.

Kao što je poznato, posle staljingradske bitke je sakupljeno i sahranjeno 147.200 ubijenih nemačkih vojnika i oficira i 46.700 sovjetskih vojnika i oficira.

⁸ Tačno je.

Krivicom nemačkog imperijalizma hiljade predstavnika nemačke nacije našlo je svoj grob na staljingradskim poljima.

Staljingrad je slavio svoje prve slobodne dane, široko obeležavajući veliku pobedu.

Ovde ne mogu a da ne ispričam jednu karakterističnu epizodu koja me je duboko dirnula. Vojni savet Južnog fronta, bivšeg Staljingradskog, pozvan je tih dana u Staljingrad. Na žalost, ja iz zdravstvenih razloga nisam mogao tamo da pođem.

Na masovnom mitingu u Staljingradu Nikita Sergejevič je u ime komande fronta srdačno čestitao veliku istorijsku pobedu Staljingrađanima, vojnicima i građanima.

Uveče je na skromnoj večeri, koju su organizovale gradske vlasti, general Šumilov, komandant 64. armije, čije su jedinice zarobile general-feldmaršala Paulusa i njegov štab, predao lično oružje komandanta 6. armije Nikiti Sergejeviču, propraćajući to sledećim rečima:

— Oružje pobeđenog feldmaršala treba da se nalazi u komandi Staljingradskog fronta, koja je na svojim ledima iznela svu težinu odbrane i uzela aktivnog učešća u protivofanzivi kod Staljingrada.

Pošto se vratio na komandno mesto fronta, Nikita Sergejevič me je posetio. Ležao sam izmučen neprekidnim bolovima u nozi. Drug Hruščov mi je detaljno ispričao sve svoje utiske iz Staljingrada. Pošto je završio priču, on mi je dao mali brunirani pištolj:

— Ovo je lično oružje general-feldmaršala Paulusa. Komanda 64. armije predala ga je nama, kao komandi bivšeg Staljingradskog fronta. Smatram da ovo oružje punopravno pripada tebi, Andrej Ivanoviču.

Na moj odgovor da oružje pripada nama obojici, Nikita Sergejevič je odlučno rekao:

— Uzmi, oružje pripada tebi, komandantu Staljingradskog fronta.

Sa zahvalnošću sam primio pištolj za uspomenu na nezaboravne dane velike bitke.

* * *

Na kraju bih htio da kažem nekoliko reči o komandnim mestima sa kojih se ostvarivalo rukovođenje jedinicama.

U praksi prošlog rata kod nas su u velikim jedinicama (armijama i frontovima) korišćena osnovna komandna mesta i isturene komandantske osmatračnice. Koristili smo mi i pomoćna komandna mesta⁹.

Odmah posle formiranja Jugoistočnog fronta jedinica se rukovodilo sa osnovnog komandnog mesta. Štab se u to vreme nalazio u procesu formiranja. Još nismo imali ni načelnika štaba, ni komandanta vazduhoplovnih snaga, ni zamenika komandanta fronta. Do 14. avgusta komandno mesto fronta je bilo u centralnom delu Staljingrada, na 2 km južno od r. Carica (sada Pionerka), operativno odeljenje i komandant smestili su se u školskoj zgradici. To je bilo najteže vreme sa stanovišta organizacije komandovanja jedinicama.

⁹ Kod nas su ponekad nazivali isturene komandantske osmatračnice pomoćnim komandnim mestom, što naravno nije jedno te isto. Na isturenoj komandantskoj osmatračnici za vreme izvođenja operacije često se nalazio komandant fronta, komandant vazduhoplovstva, komandant artiljerije i komandanti drugih rodova vojske i načelnici službi, a takođe i grupa operativnih oficira, pokretni centar veza i druga sredstva komandovanja.

Razlika između isturene komandantske osmatračnice i pomoćnog komandnog mesta baš se i sastoji u tome što se na pomoćnom komandnom mestu ne nalaze glavne starešine već njihovi pomoćnici ili zamenici; u vezi sa tim je i razlika u njihovim funkcijama. Namena pomoćnih komandnih mesta sastoji se u tome da bi pomogla komandantu i komandi u rukovođenju jedinicama, osobito u oblasti organizacije sadejstva i kontroli planskog odvijanja borbenih dejstava. Odavde je, takođe, potrebna povremena racionalna samoinicijativa komandanata jedinica. Lični sastav pomoćnog komandnog mesta nalazi se po pravilu bliže svim jedinicama i neprijatelju, doprinosi bržem i tačnjem informisanju komande fronta o toku dejstava svojih i neprijateljskih jedinica.

Pošto su stigla postavljenja druga N. S. Hruščova za člana Vojnog saveta, a mene za komandanta oba fronta — Jugoistočnog i Staljingradskog — jedinicama se rukovodilo preko komandnih mesta svakog od ovih frontova. Oba komandna mesta bila su u centru grada, a njihova operativna odeljenja i centri veza smešteni su u podzemnim skloništima, izgrađenim u obliku galerija u strmim padinama duboke jaruge, čijim je dnom proticala reka Carica. Galerija u kojoj je bilo komandno mesto Staljingradskog fronta, nalazila se zapadno od mosta kojim je prolazila osnovna gradska magistrala, a galerija u kojoj se nalazilo komandno mesto Jugoistočnog fronta, nalazila se istočno od istog mesta (bliže Volgi).

Mesto boravka komande frontova (komandanta i člana Vojnog saveta) bilo je komandno mesto Staljingradskog fronta. Ovde je galerija, koja je izgrađena još pre rata, bila bolja. Ona je predstavljala sklonište u obliku slova Π (ćirilicom, prim. prev.), čija su oba kraka izlazila u reku Caricu. Osim prolaznog hodnika, u kojem se razmestio centar veze, bilo je još 5 soba. U njima su radili operativno i obaveštajno odeljenje i komande. Oprema skloništa je bila zadovoljavajuća, osim nekih nedostataka ventilacije. Skloništa su bila na dubini 15—20 m. Što se tiče skloništa Jugoistočnog fronta ono je bilo sigurno, ali daleko primitivnije.

Na taj način, operativne grupe i osnovni centri veza oba fronta pre početka masovnih napada neprijateljske avijacije bili su zaklonjeni. Ovo je u velikoj meri omogućilo sigurno rukovođenje jedinicama i za vreme najžešćih bombardovanja iz vazduha i uporedo s tim obezbedilo neprekidnu vezu kako sa Vrhovnom komandom, tako i sa komandantima armija (mada je ova veza često prekidana).

Ovde su se komandna mesta frontova nalazila od 16. do 27. avgusta. Složenost rukovođenja jedinicama, koje su u tom periodu dejstvovale na širokom frontu, sastojala se u tome, što se to moralo ostvarivati preko dva komandna aparata. Da bi se u tim uslovima komandovanje jedinicama što bolje konkretnizovalo i približilo svojim jedinicama,

organizovana su dva pomoćna komandna mesta: jedno kod Staljingradskog fronta, na čelu sa mojim zamenikom za taj front drugom Gordovim, a drugo kod Jugoistočnog fronta, na čelu sa mojim zamenikom za Jugoistočni front, drugom Golikovim.

Izbijanjem neprijatelja na Volgu u rejonu Latašanka — Rinok, frontovi su bili razdvojeni: Staljingradski front se našao severno od Staljingrada, a Jugoistočni front zapadno od grada. Jedinice ovog drugog podnele su najteži deo tereta pri izvršenju zadatka neposredne odbrane grada.

Posle 23. avgusta, s periodom masovnih sistematskih napada neprijateljske avijacije na grad, kada je on u suštini bio pretvoren u ruševine, bilo je veoma rizično ostaviti dalje glavna komandna mesta u centru grada. Odlučeno je da se komandno mesto Staljingradskog fronta premesti na sever od Staljingrada, u rejon sela Ivanovka, i time približi svojim jedinicama, a manja operativna grupa ostavljena je kod komande frontova. Glavno komandno mesto Jugoistočnog fronta prebačeno je preko Volge, u rejon sela Jame. Prethodno komandno mesto kod reke Carica pretvoreno je sada u isturenu komandantsku osmatračnicu na kojoj smo ostali Nikita Sergejević i ja sa manjom grupom operativnog osoblja.

Tek 27. avgusta, kada se neprijatelj na više mesta približio periferiji grada i naše komandno mesto dospelo u zonu puščane i mitraljeske vatre, morali smo se prenesti u rejon van dejstva streljačkog oružja, na obalu Volge, približno tamo gde se sada nalazi rečno pristanište. Tamo je bilo malo sklonište, koje se sastojalo od galerije iskopane u padini volške obale. Bila je to vlažna i tesna prostorija, loše prilagođena za rad. Ipak smo iz nje rukovodili jedinicama skoro nedelju dana. U tom periodu često se prekidala naša veza sa Vrhovnom komandom. Nismo imali specijalan telefonski kabel koji bi mogli spustiti na dno Volge, već običan, a on se neprestano kidao. Sa dozvolom Vrhovne komande prešli smo 7. septembra na levu obalu

Volge u rejon sela Jame, gde se razmestio prvi operativni ešelon komandnog mesta fronta.

Uslovi za komandovanje bili su ovde mnogo bolji. Jedinice Jugoistočnog fronta, koje su sada imale odlučujuću ulogu u odbrani Staljingrada, nalazile su se u našoj neposrednoj blizini. Na ranijem mestu mi smo ostavili manju operativnu grupu.

Rad na ovom komandnom mestu bio je otežavan samo bombardovanjem iz vazduha i artiljerijskim gađanjima rejona komandnog mesta, iako neprijatelj nije znao naše mesto razmeštaja. To je bilo usled toga što su u našoj blizini bili vatreni položaji artiljerije. Dnevno je padalo sasvim blizu nas 70—150 zrna i mina. Ovde smo se nalazili sve do kraja septembra, a zatim smo prešli u Krasni Sad, gde je mogla dejstvovati samo neprijateljska avijacija.

Nesumnjivo, da je sa komandnog mesta, koje se nalazi pod dejstvom neprijateljske vatre, bilo otežano rukovođenje jedinicama, ali je neosporno i to da je njegova blizina sa jedinicama omogućavala da se donose operativnije odluke u skladu sa realnom situacijom. Blizina komandnog mesta sa jedinicama omogućila je komandi fronta da često vrlo živo opštimo s njima, a to se odražavalo i na njihovo moralno stanje.

Početkom novembra komandno mesto fronta premešteno je u Rajgorod, kuda je isprva prešao operativni ešelon štaba na čelu sa komandom.

Mogli smo i ranije da prebacimo komandno mesto ovamo, ali nas je zadržalo to što se baš na ovom pravcu spremao probaj neprijatelja. Prebacivanje komandnog mesta moglo bi u bilo kojoj meri demaskirati naše preuzete pripreme. Neophodan rad sa jedinicama na tom pravcu ostvarivali smo pomoću sistematskih odlazaka u jedinice.

U Rajgorodu smo ostali sve do januara 1943. godine, tj. sve do preimenovanja Staljingradskog u Južni front.

Radi bolje organizacije sadejstva trupa i radi kontrole njihove delatnosti, početkom decembra osnovano je u rejonu Gromoslavka — Zeti pomoćno komandno mesto na

čelu sa zamenikom komandanta fronta generalom Zaharovim. Njemu je stavljen u zadatku da obezbedi pravovremenu koncentraciju jedinica, koje su izdvojene iz fronta sa drugih pravaca za odbijanje udara neprijatelja iz pravca Koteljnikova, koje bi on pokušao radi oslobođenja opkoljenih.

Od 21. decembra ovo pomoćno komandno mesto pretvoreno je u isturenu komandantsku osmatračnicu, jer je u to vreme tu stigla komanda fronta, radi rukovođenja jedinicama u uništavanju grupacije Hot-Manštajn.

Eto, to su ta mesta sa kojih se ostvarivalo rukovođenje i komandovanje jedinicama frontova, koje su učestvovalе u bici za Staljingrad.

Umešnost u dobrom odabiranju rejona za komandno mesto, pravovremeno predviđajući razvitak događaja, izbor momenta njegovog premeštanja na drugo mesto, a takođe, u određenoj situaciji stvaranje pomoćnog komandnog mesta i isturene komandantske osmatračnice — igraju vrlo važnu ulogu u komandovanju jedinicama i nikako se ne mogu smatrati drugostepenim, zbog čega sam i smatrao neophodnim da odvojeno o tome kažem nekoliko reči.

KRATAK BILANS I ZAKLJUČCI O PROTIVOFANZIVI

Govoreći o vojnopolitičkom bilansu protivofanzive treba podvući da se uništenjem okružene neprijateljske grupacije završila grandiozna protivofanziva sovjetskih snaga kod Staljingrada. Staljingradska bitka je postala najveći događaj u istoriji prošlog rata, koja je označila prelom za dalji tok velikog otadžbinskog rata i čitavog II svetskog rata uopšte. Kao rezultat našeg moćnog udara nemačkofašistička vojska potpuno je izgubila 32 divizije i 3 brigade, dok je 16 divizija imala velike gubitke. Celokupna ratna mašina fašističke Nemačke do temelja je potresena tim udarom od koga se više nije mogla oporaviti. Poraz vojski fašističkog bloka kod Staljingrada izazvao je ozbiljne političke posledice.

Protivofanziva Sovjetske armije kod Staljingrada bila je impozantan primer jedne protivofanzive u prošlom ratu. Protivofanzive slične staljingradskoj, po zamahu i odlučnosti ciljeva, po obimu upotrebe snaga i sredstava, i rezultatima, nije bilo još u istoriji ratova. Njeno iskustvo je korišćeno u svim velikim napadnim operacijama koje je izvela Sovjetska armija posle 1942. godine, mada tokom rata nismo imali vremena da potpuno i svestrano uopštimo iskustva njene pripreme i izvođenja.

Danas se mogu učiniti neka uopštavanja i zaključci, tim pre što je o protivofanzivi uopšte, a o staljingradskoj posebno, mnogo napisano posle velikog otadžbinskog rata, ali se nije došlo do jedinstvenog mišljenja.

U vezi s poznatim izjavama J. V. Staljina, iznesenim u njegovom pismu pukovniku Razinu, kod nas se vrlo mnogo diskutovalo o protivofanzivi. Nema potrebe da sada pominjem šta je konkretno pisano tada o tome. Neki tačniji pogledi iz onog perioda naneli su određenu štetu vaspitanju naših armijskih kadrova.

Mi razmatramo protivofanzivu kao pojavu tesno vezanu sa drugim pojavama rata, ne pripisujući toj vrsti napada crte koje joj nisu svojstvene i koje preuveličavaju njen značaj, ali ujedno i ne umanjujemo taj značaj. Neka mišljenja J. V. Staljina izražena o protivofanzivi u svoje vreme su pretrpela opravdanu kritiku. J. V. Staljin je ukazivao na potrebu najveće pažnje prema protivofanzivi, ali ju je posmatrao samo kao napadna dejstva posle odstupanja. Rezultat toga je bila pojava teorije o »aktivnoj obrani«, koja je prethodila našoj strategijskoj protivofanzivi. Sama protivofanziva je pak smatrana kao viši oblik strategijske i operativne veštine, kao najveće dostignuće sovjetske vojne nauke. Kako se ovo mišljenje ponavlja svuda, našim armijskim kadrovima je nametnuto gledište da samo protivofanziva, kao neizbežan vid borbenih dejstava, može imati odlučujući značaj u budućem ratu. Pri tome, kako smo videli, isticano je: »Protivofanziva posle uspešnog napredovanja neprijatelja, koje ipak nije dalo odlučujuće rezultate«. Tako su armijski kadrovi, hotimice ili ne, učili da je za pobedu obavezno najpre nastupanje protivnika i njegovo zauzimanje većeg dela teritorije. Ako se ima u vidu da se ova ideja širila zajedno sa ubeđenjem u to da »neagresivne« nacije uvek kasne sa pripremom za rat, razumljivo je, da se na ovaj način naturalo mišljenje o fatalnoj neizbežnosti da u budućem ratu socijalističke zemlje postanu poprišta ratnih operacija uz sve posledice koje odatle proizilaze. To je baš i imalo veoma štetan uticaj na vaspitanje armijske omladine koja nije imala sopstveno ratno iskustvo.

Treba samo podvući da je protivofanziva, posle uspešnog neprijateljskog nastupanja, uvek samo jedna od mno-

gih varijanti protivofanzive, vezana, obično, s greškama komandovanja jedinicama. Sličan oblik protivofanzive srećemo u prvoj etapi velikog otadžbinskog rata. Najbolji primer takve protivofanzive je ona kod Moskve, kada je usled nedostataka u pripremi zemlje za odbranu i u vođenju borbenih dejstava u prvim mesecima rata, neprijatelj stvorio mogućnost brzog izbjeganja do same naše prestonice.

Slična toj protivofanzivi bila je i velika staljingradska protivofanziva.

Protivofanziva se može razmatrati i sa stanovišta operativne veštine. Nemoguće je zamisliti da bi se u budućem ratu ofanziva izvodila na svim delovima hiljadukilometarskih frontova. Na nekima će se neprijatelj neizbežno braniti, a to znači da će se pojaviti mogućnost da se na tim delovima fronta pređe u protivofanzivu pri pokušaju neprijatelja da tu organizuje napadne operacije.

U prošlom ratu imao je svoje mesto baš takav oblik protivofanzive. U izvesnom smislu takva je bila protivofanziva kod Kurska, gde ofanziva neprijatelja nije njemu donela skoro nikakav uspeh.

Protivofanziva je posebna i najsloženija vrsta napada, koja se organizuje radi razbijanja neprijateljske napadne grupacije.

Glavni cilj protivofanzive je uništenje velike napadne grupacije neprijatelja sa prenošenjem borbenih dejstava na teritoriju posednutu od neprijatelja pre početka njegovog napada i zauzimanje važnih strategijskih i operativnih objekata i položaja koji stvaraju povoljne uslove za uspešno razvijanje daljeg odlučujućeg napada. Pri tom, uništenju su podvrgnuta ne samo njegova glavna grupacija, nego i glavne rezerve u dubini, privučene obično za zastavljanje započete protivofanzive ili oslobođenja svojih okruženih jedinica. Sve to konačno izbija iz ruku neprijatelja operativno-strategijsku inicijativu, dovodi ga u krajnje tešku, često katastrofalu situaciju i dovodi do razbijanja svih njegovih osnovnih strategijskih planova.

Iz primera protivofanzive Sovjetske armije se jasno vidi do kakvih je velikih strategijskih rezultata to dovelo i izazvalo, u svakom od slučajeva, krah svih planova Generalštaba fašističke Nemačke.

U svetlosti analize protivofanzive, ne može se a da se kritici ne podvrgne i mišljenje G. K. Žukova, koje je on iznosio dok je bio ministar odbrane. Podvrgavajući kritici Staljinovo objašnjenje dato u vezi sa ovim pitanjima, on ne samo da nije razjasnio problem, nego je gotovo još više otežao njegovo rešenje. Na početku svojih razmatranja drug Žukov kaže: »Mi treba da vaspitavamo i pripremamo naše oružane snage za to da prelaz u protivofanzivu u početnom periodu rata bude izvršen ne posle odstupanja i gubljenja velikog dela teritorije, nego posle uspešnih dejstava naših trupa u prigraničnoj zoni tako da rat prenesemo odmah na teritoriju agresora«.

Nešto dalje on kaže: »Protivofanziva je prinudni način dejstva. U svojoj osnovi ona se javlja kao posledica nepovoljnih uslova koji su neprijatelju omogućili da stekne izvesne uspehe, i posledica je nepredviđanja najviše komande, slabog poznavanja neprijatelja, i slabog rukovođenja svojim snagama«.

Na taj način, prvo se govori o tome da treba da težimo da predemo u protivofanzivu onda kada su dejstva naših snaga uspešna; a tamo, gde se pokušava da se teoretski odredi protivofanziva, kaže se da je to prinudna vrsta borbenih dejstava i rezultat lošeg rukovođenja jedinicama. To je protivrečnost. Dve postavke, koje isključuju jedna drugu.

Ali da se vratimo na analizu protivofanzive.

Prelazak u protivofanzivu zavisi od situacije i može se ostvariti u početku ili u toku neprijateljskog napada.

U početku napada neprijatelja, protivofanziva se može preduzeti u onim slučajevima kada mi raspolažemo snagama i sredstvima za prelazak u napad, a on nas je preduhitrio u razvijanju borbenih dejstava i prinudio da deo tih snaga upotrebimo na odbijanje njegovog udara. To može

biti, takođe, i onda kada mi, znajući unapred o pripremi neprijatelja za napad, imamo snage i sredstva za prelazak u napad, ali namerno biramo odbranu da bismo u toku odbrambene bitke oslabili neprijateljske udarne grupacije, a zatim ih potpuno uništili prelaskom u protivofanzivu. Tako je bilo, na primer, kod Kurska 1943. godine.

U toku napada neprijatelja, protivofanziva se može preduzeti u uslovima kada je on uspeo da preuzeće inicijativu u svoje ruke i svojim napadom postigne operativne rezultate. U tim slučajevima priprema za protivofanzivu će se izvoditi u težim uslovima, u toku žestokih odbrambenih bitaka, kada je na obe strane nestabilna situacija, kada branilac, trošeći velike snage na odbijanje udara neprijatelja, do najvećeg stepena kida i slabi njegove napadne grupacije i istovremeno prikuplja snage i sredstva da sam iz odbrane pređe u napad, kako bi samim tim neprijatelja stavio u ulogu branioca. Pri tome osnovni način prikupljanja i pripreme snaga za predstojeću protivofanzivu je najveća ekonomija snaga u teškim uslovima odbrambenih borbi. Slični uslovi pripreme protivudara najkarakterističniji su za protivofanzivu kod Moskve 1941. god. protivofanzivu kod Staljingrada 1942. i za protivofanzivu u rejonu Balatona (Blatnog jezera) 1945. god.

To, naravno, ne znači da je priprema protivofanzive u početku neprijateljskog nastupanja lakša. Tu je potrebno dobro proceniti odnos snaga, vešto rasporediti i blagovremeno pripremiti neophodne operativno-strategijske rezerve, pravilno izabrati pravac glavnog udara i pravilno odrediti pogodan momenat za prelazak u protivofanzivu, a za to je potrebno brzo koncentrisati sasređene snage.

Prema tome, protivofanziva je vrlo složena vrsta napada, i ona je, pre svega, povezana sa odbrambenom operacijom. Pri tome treba ukazati da ne mora svaka odbrambena operacija da se završi protivofanzivom. Dešava se i takva situacija kada jedinice posle odbijanja neprijateljskih napada ne prelaze u protivofanzivu već i dalje drže posednute položaje. To se može dogoditi u tom slučaju ako

trupe u odbrani ne raspolažu neophodnim snagama i sredstvima za prelazak u protivofanzivu ili je takav prelaz nepogodan u dатој situaciji.

Organizacija i izvođenje protivofanzive se najčešće javlja kao funkcija nekoliko frontova. Za ostvarenje protivofanzive, kao pravilo, uvođe se u borbu velike operativne i strategijske rezerve i stvara se nadmoćnost snaga na glavnim strategijskim i operativnim pravcima. Prilikom priprema za prelaz u protivofanzivu, potrebno je zaustaviti neprijateljsko nastupanje, izvesti odgovarajuću pregrupaciju snaga, dovesti rezerve, pojačati gustinu artiljerije i tenkova, stvoriti neophodnu nadmoćnost u snagama i sredstvima na odlučujućim pravcima, izboriti se za prevlast u vazduhu i istovremeno obezbediti operaciju u političkom i materijalno-tehničkom pogledu.

U toku protivofanzive se traži visoko majstorstvo u rukovođenju borbenim dejstvima jedinica, u pravilnom korišćenju rodova vojske i novih borbenih sredstava i u organizaciji sadejstva svih snaga i sredstava.

U protivofanzivi treba da nađu najširu primenu različiti rodovi vojske i sredstva oružane borbe, čija se dejstva i napor moraju organski uskladiti. Uspeh operacije, pre svega, uslovljen je njihovom pravilnom upotrebatom i korišćenjem u svim fazama operacije i harmonijom njihovog sadejstva.

Osim svestrane i brižljive pripreme protivofanzive, umešnog izbora pravca glavnog udara i momenta početka protivofanzive, veštog masiranja snaga i sredstava na odlučujućim pravcima — primena odlučujućih oblika operativnog manevra i pravilnog korišćenja rodova vojske — od velikog je značaja za uspeh protivofanzive i pitanje njenog operativno-strategijskog obezbeđenja.

Protivofanziva se odvija obično brzim tempom, širokog je zamaha i velike dubine. To je povezano s tim što se protivofanziva često organizuje na takvom strategijsko-operativnom pravcu, gde neprijatelj nanosi ili namerava da nanese glavni udar i gde, prema tome, koncentriše svoju

glavnu grupaciju. Da bismo je razbili, potrebna je celi-shodnost i primena odlučujućih oblika operativnog manevra.

Strategijska protivofanziva je u većini slučajeva kompleksna operacija nekoliko frontova. Otuda je veliki značaj operativno-strategijskog sadejstva frontova koji izvode protivofanzivu.

Pri planiranju protivofanzive, izuzetno važnu ulogu ima proučavanje neprijateljskih mogućnosti, a naročito mogućnosti manevra njegovih strategijskih rezervi, neprekidno duboko izviđanje i operativno strategijska predviđanja, koja su na podacima tog izviđanja izgrađena. Treba se u vezi s tim setiti ishoda bitke kod Moskve 1941. god., kada nisu bili uzeti u obzir svi ovi momenti.

U vezi s iznetim postavkama dotaknuće se nekih pitanja ratne veštine.

Sovjetska ratna veština je umogome rezultat stvaralaštva naših komandanata, koji su na praksi primenili principе marksizma-lenjinizma u oblasti ratovodstva. U postizanju pobede od velikog su značaja organizatorske sposobnosti komandnog sastava. Iskustvo velikog otadžbinskog rata nam je pokazalo da je od velike važnosti umešnost u organizovanju boja ili operacije, pravilna upotreba robova vojske i njihovo sadejstvo.

Sadejstvo se ističe kao jedno od bitnih pitanja savremene operativne veštine i ujedno s tim kao jedna od strana organizatorskih sposobnosti naših komandnih kadrova.

U savremenim uslovima, komandant mora imati širok vojni i politički vidik, a takođe i visoku taktičku i operativnu pripremu, široko i pronicljivo mišljenje i snažnu volju. Komandant u izvesnim uslovima mora da ide na rizik, ali on mora biti zasnovan na pronicljivim prepostavkama. Svaki naš komandant mora uporno sam da razvija veštinu brzog snalaženja u situaciji iz koje će izvući tačne zaključke na osnovu kojih može da predviđa.

Na čemu se konkretno zasnivaju takva predviđanja? Ona se baziraju na pažljivom izučavanju mnogih pitanja

koja se tiču neposrednih dejstava jedinica i njihovog sa-dejstva. Važno je uzeti u obzir osobine jedinica, njihov mor-al i borbenu sposobnost, kvalitet naoružanja, tehničkih sredstava savremenih vidova oružja, pravilan odnos snaga, re-jona predstojećih dejstava, odnos stanovništva prema na-ma i prema neprijatelju i zadatka postavljenog jedinicama. Kratak, ali jasan zaključak dobiven analizom svih ovih pitanja, biće ona osnova na kojoj komandant može da gradi svoju procenu — predviđanje. Naravno, o tim pitanjima ne sme biti nikakvih šablon-a.

Konkretni podaci i naučna znanja koja se postepeno talože u našoj svesti, čine ono što se obično zove iskustvo. Oni nam pomažu ne samo u tačnoj proceni situacije, nego i da shvatimo kako će se ona i dalje razvijati. Na kojim se momentima zasniva naša pretpostavka već smo rekli. Ona je lakša i tačnija kada mi organizujemo ofanzivu, ka-da je incijativa borbenih dejstava u našim rukama. Teže je to raditi kada neprijatelj nastupa a mi se branimo, ali i u odbrani je predviđanje moguće i neophodno. Razlika je jedino u tome, što su naše odluke u tom slučaju (u od-brani) zavisne umnogome od neprijatelja (znači treba ga posebno dobro poznavati). Našim protivmerama moramo ga prinuditi da dejstvuje onako kako je nama pogodno, naturajući mu našu volju.

Obim predviđanja zavisi od obima borbenih dejstava (predviđanje razvoja događaja u zoni fronta, armije, kor-pusa, divizije, itd.).

Komandant fronta, na primer, izlažući zamisao opera-cije, određujući ciljeve i postavljajući zadatke, mora pred-videti tok postepenog razvitka operacije (po zadacima ili po danima) uzimajući u obzir karakter dejstva naših i ne-prijateljskih snaga tokom čitave operacije. Razumljivo je, samo po sebi, da će jasniji biti oni događaji, koji se odnose na početni period operacija. Razvoj borbe u sledećim peri-odima operacije predviđaće se uopšteno, ali je isto toliko potrebno obuhvatiti čitav tok operacije, njen rezultat i čak bliža zbivanja posle njenog završetka.

Kako događaji u ratno vreme prolaze obično burno i oštro, ali ne i jednolično, to će uvek dolaziti do izvesnih kolebanja u operacijskim planovima. Predviđanje će se u izvesnoj meri naknadno precizirati i popravljati. Sami događaji će biti »kritičari« naših predviđanja. Komandant će »realizujući« tu kritiku, prirodno korigovati svoja predviđanja. Svaki komandant ima određene komandantske osobine koje je vaspitala naša Partija. Kod nekih komandanata su one razvijene u većoj meri, kod drugih moguće u manjoj (ovo umnogome zavisi od individualnih osobina pojedinih komandanata). Ali naš komandni kadar mora znati da se sve te osobine, kao i veština pravilne analize situacije i jasno shvatanje toka borbenih događaja, razvijuju upornim radom. I zato je na sticanju tih osobina i njihovom usavršavanju potrebno stalno raditi.

U pripremi protivofanzive, specijalno mesto u radu komandanta treba da zauzme pitanje rezerve i sredstava za vatrena dejstva na neprijatelja (avijacije, artiljerije i drugih savremenih vidova oružja).

Zašto je važno pitanje rezerve? Prvo, što u bilo kom slučaju protivofanziva mora upraviti glavni napor ne samo na probaj i okruženje neprijatelja koji se nalazi neposredno pred njim, ne samo na formiranje spoljnog fronta okruženja, nego i na likvidiranje neprijateljskih pokušaja deblokade opkoljenih, koji bi zaustavili našu protivofanzivu. U ovakvim uslovima treba tražiti da protivofanziva preraste u opštu strategijsku ofanzivu. Samo tada će ona dati željeni rezultat. Eto zašto se uspešnom može smatrati samo ona protivofanzivna operacija, koja primorava neprijatelja da se odrekne svog prvobitnog plana dejstva, gubi inicijativu i potčinjava svoja dejstva volji napadača.

Protivofanziva može početi u različitim uslovima operativne situacije.

Njen početak može imati karakter iznenadnog istovremenog napada glavne grupacije (ili grupacije) na jednom ili nekoliko operacijskih pravaca ili može imati karakter postepenih napada usklađenih po vremenu planom opera-

cija. U nekim slučajevima (radi izviđanja neprijatelja, operativnog maskiranja, poboljšanja polaznih položaja) protivofanzivi mogu prethoditi veća napadna dejstva jedinica sa ograničenim ciljevima.

Iskustvo rata, kao, na primer, konkretno staljingradsku bitku, neophodno je naravno proučavati pažljivo. Prirodno je, što mnogo šta tipično za prošli rat neće biti karakteristično za budući rat, ako ga započnu imperijalisti. Razumljivo je da će se neprekidan razvoj tehnike, a pre svega ratne, odraziti na metode vođenja borbenih dejstava i njihov karakter.

OPŠTI ZAKLJUČAK

Staljingradska bitka je ušla u anale ne samo istorije velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza kao stranica blistave slave, nego i svetske istorije. Sovjetski narod i njegove oružane snage prikazali su čitavom svetu neprevaziđenu moć sovjetske države, gvozdenu čvrstinu, hrabrost i masovni heroizam, prednost sovjetske vojne nauke i sovjetske vojne organizacije nad buržoaskom vojnom naukom i njenom vojnom organizacijom.

Staljingradsku bitku dobio je čitav sovjetski narod, predvoden velikom Komunističkom partijom.

Rukovođenje Komunističke partije je bilo odlučujući uslov za pobedu. Partija je poslala hiljade svojih najboljih predstavnika u armije, koje su se borile kod Staljingrada, a koji su umeli da podignu ogromne mase sovjetskih ljudi na požrtvovanu borbu. Od prvih dana odbrambene bitke do potpune triumfalne pobeđe nad neprijateljem, boravio je tamo istaknuti rukovodilac Partije i sovjetske države — N. S. Hruščov, čiji je rad doista bio neumoran.

Svoje najbolje sinove poslali su u Staljingrad gradovi i sela naše neizmerno velike otadžbine. Sve što je bilo potrebno za postizanje pobeđe, davali su darežljivom rukom trudbenici fabrika i kolhognih polja. Radnici i radnice, kolhoznici i kolhoznice, sovjetska inteligencija i omladina požrtvovano su radili za otadžbinu i za pobeđu nad neprijateljem. Teško je izraziti rečima onu ogromnu, ni sa čim neuporedivu moralnu podršku i pomoć koju je Sta-

Ijingradu pružala čitava sovjetska pozadina. Stotine hiljada pisama, paketa i telegrama dobili su borci, komandiri i komandanti često od potpuno nepoznatih ljudi. U svakom pismu bio je delić duše sovjetskog patriote, koji je čitavim bićem pozivao borce na hrabrost i herojstvo.

Posle pobeđe kod Staljingrada svi ljudi na frontu i u pozadini dobili su veliki polet. Ona im je ulila nove snage i veru u konačno uništenje neprijatelja.

Staljingradska bitka je označila odlučan zaokret u velikom otadžbinskom ratu i u II svetskom ratu u celini. Imao je pravo J. V. Staljin kada je rekao da je »Staljingrad zalaz moći nemačkofašističke vojske. Posle staljigradske bitke, kao što je poznato, Nemci nisu mogli više da se oporave«.

Staljingrad je bio početak kraja fašističke države i njene vojske. Kod Staljingrada nije uništena samo ogromna nemačka vojska, već je pokopana i tradicija koja je dugo živila u Nemačkoj i na kojoj su se vaspitavale čitave generacije Nemaca. Tamo je uništen mit o nepobedivosti nemačke vojske, o njenoj nadmoćnosti nad svim armijama sveta.

Citav svet je bio potresen grandioznim uspehom Sovjetske armije u bici za Staljingrad. Još dok su grmeli topovi, još dok su naši tenkovi, avioni i pešadija vodili borbe sa neprijateljem koji je pružao otpor, već je slava o Staljingradu odjekivala preko svih kontinenata i okeana.

Drug Moris Torez je još u početku 1943. godine pisao: »Slavna epopeja Staljingrada označava odlučan zaokret u pravednom ratu civilizovanog sveta protiv hitlerovske Nemačke.... Talasi fašističkih hordi razbili su se o sovjetsku stenu... 6. nemačka armija, koja je kao uragan prošla Francuskom, potpuno je uništена¹«.

Reč — Staljingrad u to vreme nije silazila sa stranica svetske štampe.

Predsednik SAD Ruzvelt je 5. februara 1943. godine u pismu vrhovnom komandantu J. V. Staljinu ukazivao da

¹ Морис Торез, „Коммунистический интернационал“, 1943, № 2—3, стр. 17.

će ta pobeda biti »jedna od najlepših stranica u tom ratu naroda, sjedinjenih u borbi protiv nacizma i njegovih sledbenika. Komandiri, komandanti i borci Vaših snaga na frontu, muškarci i žene, koji su ih pomagali radeći na poljima i u fabrikama, udružili su se ne samo zato da ovenčaju slavom oružja svoje zemlje, nego i zato da svojim primerom izazovu u Ujedinjenim nacijama novu rešenost da se uloži celokupna energija i postigne konačan poraz i bezuslovna kapitulacija zajedničkog neprijatelja²«.

U povelji adresiranoj braniocima Staljingrada on piše: »Njihova slavna pobeda je zaustavila talas najezde i postala zaokret u ratu savezničkih nacija protiv agresija«.

Iranske novine »Mehri-Iran« pisale su u to vreme: »Treba reći istinu da sovjetska komanda može s pravom da se ponosi svojom blistavom pobedom kod Staljingrada. Herojska odbrana Staljingrada živeće mnogo vekova. Nemci koji su lako osvojili Pariz, Varšavu i Beograd nisu ni slučili da će ih na obali Volge postići takva sudbina i da će tamo poginuti stotine hiljade ljudi i da će izgubiti ogromnu količinu naoružanja«.

Drugog dana posle konačnog sloma okružene nemačke grupacije, 4. februara 1943. godine, švedski list »Štokholm Tidningen« je pisao: »Ime toga grada će večito blistati kao spomenik hrabrosti Rusa, koje nisu uspeli da slome ni najžešći udari. Poraz Nemaca kod Staljingrada ima za Ruse ogroman značaj. Volga opet teče slobodno. Prestiž Crvene armije povećao se još više zahvaljujući toj pobedi, kojoj nema slične«.

Tada su često davali izjave razni buržoaski političari da istoričari mogu gledati na bitku kod Staljingrada kao na zaokret u sudbini Evrope, a, možda, i celog sveta.

O staljingradskoj bici, kao o prelomnom momentu za tok II svetskog rata, prinuđeni su posle rata da govore i

² Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941—1945 гг. Т. II, Госполитиздат, 1957, стр. 52—53.

mnogi naši neprijatelji, od onih koji su još sposobni za objektivnu analizu istorijskih događaja.

Tako general Hans Der u svojoj knjizi »Pohod na Stalingrad«, koja je možda jedna od onih koja daje najviše prostora u čitavoj zapadnoj vojnoj literaturi u opisu te bitke, direktno kaže:

»... u 1942. godini Stalingrad je bio prekretnica II svetskog rata.

Za Nemačku je staljingradska bitka najtragičniji poraz u njenoj istoriji, a za Rusiju — najveličanstvenija pobjeda. Kod Poltave (1709. godine) Rusija je stekla pravo da se naziva velikom evropskom državom, a Stalingrad je početak njenog preobraćanja u jednu od dve najveće države na svetu³«.

Ne ulazeći u detalje ovog mišljenja, mi vidimo da su i naši otvoreni neprijatelji, ukoliko su sposobni da objektivno ocene istorijske činioce, prinuđeni da priznaju ogroman uticaj Stalingrada na ishod II svetskog rata.

Drugi, još poznatiji hitlerovski general, Hajnc Guderijan, u članku »Iskustva rata sa Rusijom« piše »I tako, letnja ofanziva 1942. godine završila se teškim porazom nemačke vojske. Od tога vremena su nemačke trupe na Iстоку zauvek prestale da napreduju...«

Nema nikakve sumnje da je, baš usled pobeđe u staljingradskoj bici, naša armija uzela inicijativu u borbenim dejstvima u svoje ruke i prešla u opštu ofanzivu na ogromnom prostranstvu od kavkaskog grebena na jugu do Leningrada na severu. Otpočelo je oslobođenje naših od neprijatelja okupiranih oblasti.

Kurt Tipelskirh u svojoj »Istорији II svetskog rata« je, takođe, priznaо:

»Iako se u okviru rata u celini događajima u Severnoj Africi daje vidnije mesto nego staljingradskoj bici, ipak je katastrofa kod Stalingrada jače potresla nemačku vojsku i nemački narod, zato što je za njih bila osetljivija. Tamo se desilo nešto nedostižno. Nešto nedozivljeno još

³ Г. Дёrr, *Поход на Сталинград*, Воениздат, 1957 стр. 15.

od 1806. godine — pogibija opkoljene od neprijatelja armije» (misli se na uništenje 1. prusko-saksonske armije od strane Napoleona u bitkama kod Jene i Auerštata 14. oktobra 1806. — Red.)⁴ Govoreći o severnoj Africi, Tipelskirh javno laska samoljublju onih koji ga plaćaju.

Najodređenije se o prekretnici u II svetskom ratu izrazio general Cajcler, koji je za vreme staljingradske bitke bio načelnik Generalštaba kopnene vojske Vermahta. »Tok događaja je pokazao, piše on, da je staljingradska bitka bila prekretnica čitavog rata«.⁵

Navedenim izjavama, čiji broj se može bez teškoća povećati, nisu potrebni nikakvi komentari. One jasno govore o velikom značaju Staljingrada za ishod II svetskog rata, za sudbinu čovečanstva.

Treba, međutim, u vezi sa svim tim obratiti pažnju na knjigu bivšeg feldmaršala Manštajna »Izgubljene pobjede«, čija je jedna od osnovnih tendencija težnja da se opovrgne to mišljenje i pokaže da Staljingrad nije bio prekretnica rata u ovom smislu kako o tome misli većina ljudi naše planete. On, naravno, ne može da porekne u potpunosti značaj Staljingrada kao prekretnice, ali to čini u takvoj formi i na takav način objašnjava da u suštini takvo tvrđenje postaje opovrgnuto.

»Naravno, Staljingrad je prekretnica II svetskog rata utoliko, ukoliko je na Volgi razbijen talas nemačkog nastupanja i zatim odbačen nazad kao talas oseka. Ali ma koliko da je bio gubitak 6. armije težak (samo 6. armije?! — A. J.) to još nije značilo gubitak rata na Istoku a time i čitavog rata uopšte. Još uvek je moglo doći do nerešenog rezultata da je takav cilj postavila pred sobom nemačka politika i komanda oružanih sila«.

I zatim, dalje, piše: »Bitku za Staljingrad usled potpuno razumljivih razloga, Sovjeti smatraju kao odlučujući

⁴ Курт Типпельскирх. История второй мировой войны. Издательство иностранной литературы, М. 1956, стр. 256.

⁵ З. Вестфаль, В. Крейпе, К. Цейтцлер и др. Роковые решения. Воениздат. 1958, стр. 209.

prelom u ratu. Englezi pripisuju sličan značaj »bici za Englesku«, tj. odbijanje nemačke vazdušne ofanzive na Britanska ostrva 1940. god. (Ne zna se, koji Englezi? Čerčil smatra takvim momentom poraz Romela u Africi — A. J.) Amerikanci su skloni da svoje učešće u ratu smatraju odlučujućim uspehom saveznika. I u Nemačkoj, takođe, mnogi smatraju da je Staljingrad »odlučujuća bitka«. Nasuprot ovome treba konstatovati da se ne može pripisati ni jednom od ovih ili onih događaja posebno odlučujuća uloga, jer je to posledica uticaja čitavog niza faktora od kojih je, izgleda, najvažnije to što je Nemačka na kraju rata postala beznadežno slabija od svojih neprijatelja usled Hitlerove politike i strategije⁶.

Ovde se Manštajn uzdiže, tako reći, na sam vrh objektivizma i sa te »vrtoglave« visine svi događaji i faktori za njega su ravnopravni: i pojačana protivvazdušna odbrana u Engleskoj 1940. god., i materijalne rezerve zaraćenih strana, i poraz odabranih armija kod Staljingrada i neuspeh častoljubivih misli »pobesnelog!«

Da se zaustavimo nešto detaljnije na Manštajnovim izjavama, jer njegova rasuđivanja o prelomnom momentu rata mogu da dovedu u zabludu čak i više ili manje kvalifikovanog čitaoca.

Manštajn, pre svega, pokušava da na jednu gomilu strpa razlike po obimu događaje, da pomeša karte, da postavi na mesto samih događaja uzroke njihovih nastojanja i to ne glavne, nego drugostepene.

Jasno je da niko danas neće (ko se naravno trudi da se snađe u događajima prošlog svetskog rata) tvrditi da je ova ili ona bitka ovog rata bila uzrok potpunog poraza Nemačke. Takvih razloga ima nekoliko. Ali, glavni od njih jeste preim秉stvo našeg socijalističkog društvenog uređenja nad poretkom koji su stvorili fašisti u Nemačkoj i nametnuli ga pokorenim zemljama.

Za Manštajna je glavni razlog poraza Nemačke u tome, što je ona usled hitlerovske politike i strategije po-

⁶ Manstein E; *Verlorene Siege*. Bonn. Athenäum Verlag, S. 302.

stala beznadežno slabija od svojih neprijatelja». Ako se uzme u obzir samo Nemačka, jasno je da će ona po svojim rezervama, a i pri najboljoj politici, biti slabija od bloka takve tri svetske države kao što su SSSR, SAD i Engleska. Ona je bila slabija nesumnjivo čak i onda, kada je, zahvaljujući politici Hitlera i to bez učešća imperijalizma SAD i Engleske, osvojila sve rezerve zapadne a delimično i istočne Evrope. No nije tajna ni to, da same rezerve (misli se na ekonomski potencijal i rezerve u ljudstvu), ako se ne uzmu u obzir i drugi faktori, ne mogu odlučiti ishod rata.

Ako pogledamo, na primer, takvu činjenicu kao što je nemačko uništenje Francuske 1940. god., nije teško shvatiti da je Francuska, po svojim sopstvenim rezervama i uz pomoć koju joj je pružala Engleska, skoro i nije bila slabija od Nemačke u tom periodu.

Jasno je da u datom slučaju nije u tome suština, iako ekonomski potencijal i rezerve u ljudstvu imaju najbitniju ulogu, naročito u dužem ratu. Nesreća je ipak u tome, što se Manštajn upustio u svoja objektivistička rasuđivanja o mnogim faktorima i značaju rezervi sa određenim ciljem: da dovede čitaoca u zabludu i da zaobiđe odgovor na pitanje, kada je baš i u kom momentu II svetskog rata postalo jasno da fašistička Nemačka zaostaje po svojim materijalnim rezervama, moralnom potencijalu itd., za savezničkom koalicijom, pre svega za Sovjetskim Savezom, koji je na oltar zajedničke borbe prineo najviše žrtava i napora. Ali, Manštajn nije ipak uspeo da izbegne za njega neprijatan odgovor. On se odao kad kaže da je posle Staljingrada trebalo tražiti nerešen ishod rata i to baš posle Staljingrada, a ne posle poraza Romela, niti posle pojačane protivvazdušne odbrane na Britanskim ostrvima.

Ovde vidimo da je, iako pokušava da umanji ulogu Staljingradske bitke, Manštajn uporedo s tim ocenjuje i kao glavnu bitku.

Od vremena Klauzevica u vojnoj praksi i teoriji nemačkog militarizma učvrstilo se niz postavki, koji su se u svoje vreme zasnivali u većini slučajeva na stvarnim činjenicama. Ali, kada su se uslovi promenili, ti principi su

počeli prelaziti u dogme. Nećemo ovde raspravljati o sudbinu Klauzevicevog učenja. Samo da napomenemo da prema Klauzevicu, rat može biti dobijen samo u slučaju dobijene glavne bitke u kojoj treba upotrebiti maksimum snaga i sredstava. Ako se glavna bitka izgubi, rat treba završiti nerešeno. Iako se u datom slučaju Manštajn poziva na Klauzevica, ipak je jasno, da je on potpuno pod uticajem njegovog učenja. I stvarno u čitavoj svojoj knjizi sve do staljingradske bitke, on nijednom reći ne spominje da je rat trebalo završiti nerešeno. Obratno, on vatreno brani ideju da je hitlerovska Vrhovna Štabna pravilno rukovodila borbenim dejstvima tj. da su se ispunile Manštajnove želje — rat bi bio dobijen. Nerado on (u suštini) priznaje staljingradsku bitku za glavni sudsud posle koje nije ostalo ništa drugo, nego težiti da se rat završi nerešeno. Manštajn ovo više puta ponavlja. I Hitlera on okrivljuje baš zato što nije na vreme to shvatio.

Naša vojna nauka je daleko od toga da bilo kojoj bici savremenog tipa pridaje onaj značaj kao što Klauzevic pridaje glavnoj bici. Ipak, proučavajući realno ratnoistorijske događaje, može se uočiti da je u svakom od značajnijih savremenih ratova bila takva bitka, čiji je ishod imao odlučujući uticaj na ishod rata u celini (na primer bitka na Marni u I svetskom ratu).

Ne možemo se složiti sa Manštajnom u tome da je, navodno, posle staljingradske bitke rat mogao da se završi nerešeno. Ne, Staljingrad je bio zalazak nemačkofašističke vojske. Sovjetska armija je isključila svaku mogućnost oporavka neprijatelja posle staljingradskog udara. Kada se o tome govori treba uzeti u obzir da je, pre svega, svoj najveći poraz neprijatelj pretrpeo u vreme, dok u Evropi nije bilo drugog fronta, a zatim — snage naše armije i naroda su stalno rasle dok je snaga fašističke države u to vreme počela da slabi.

Nije isključeno da je Manštajn računao na mogućnost prljave političke igre, na pokušaj razbijanja antihitlerovske koalicije, ali bi pri tome trebalo ignorisati volju naroda savezničkih zemalja, koje ne bi dozvolile svojim vladama da naprave kompromis sa hitlerizmom.

Na taj način osnovne teze Manštajna o tome da Staljingrad nije odigrao onu ulogu koju mu s pravom daje svetsko mnenje, on je sam već u osnovi opovrgao.

Proučavajući Manštajnove dokaze, jasno smo se uverili u potpunu podudarnost istorijske opravdanosti naše teze o tome da je Staljingrad bio prekretnica ili prelomni momenat kako za tok velikog otadžbinskog rata, tako i za tok čitavog II svetskog rata.

Izlažući događaje nastale posle Staljingrada, Manštajn pokušava da nametne čitaocu misao o tome da je on, navodno, sa grupom armija »Don« uspeo da lokalizuje naš uspeh kod Staljingrada i čak, u izvesnoj meri, da parira udaru Sovjetske armije i na taj način pripremi uslove za dalja ofanzivna dejstva hitlerovaca. Ali, planirane pobede su izgubljene samo usled firerovih grešaka, koje su bile u tome što je odugovlačio početak letnje (1943) ofanzive Nemaca. Ispada čak prema Manštajnu kao da je on uspeo, posle Staljingrada, da od nas oduzme inicijativu.

Očekujući značaj operacije »citadela« (pokušaj ofanzive kod Kurska), Manštajn piše:

»Ona (»citadela« — A. J.) bila je poslednji pokušaj da zadrži našu inicijativu na Istoku. S njenim neuspehom, koji je ravan porazu, inicijativa je konačno prešla u ruke sovjetske strane. Zato je operacija »citadela« odlučujuća prekretnica u ratu na istočnom frontu...« (str. 473).

Nešto ranije, svodeći bilans iz zimske ofanzive na istočnom frontu, Manštajn opet tvrdi:

»... Put od Staljingrada do Donca je zahtevao mnogo neprijateljskih žrtava. Na završetku ofanzive on je pretrpeo dva teška poraza.⁷ Neprijatelj nije postigao svoj cilj. Na kraju zimske ofanzive, inicijativa je opet prešla na nemачku stranu... Uspeli smo u skoro bezizlaznoj situaciji, posle mnogih operacija da osvojimo palmu pobjede⁸.«.

⁷ Teškim porazima Manštajn smatra to što je Jugozapadni front, usled utroška rezerve, bio potisnut u rejon između Donca i Dnjepra na r. Mius (kraj februara, početak marta 1943) i osvajanje Harkova i Bjelgoroda sredinom marta.

⁸ Manstein E., *Verlorene Siege*. Bonn. Athenaum Verlag, 1955, S. 474—475.

Prepustimo Manštajnovoj savesti »palmu pobeđe«. Posle gubitka 6 armija, od kojih 2 odabrane nemačke, hitlerovcima je pošlo za rukom da, pošto su iskoristili neke naše greške, na jednom delu delimično potisnu naše snage koje još nisu bile uspele da se na dostignutim položajima utvrde. (Stvar je u tome, što je naše nastupanje Jugozapadnog i Voronješkog fronta otišao suviše daleko, te oni nisu imali dovoljno rezervi, pa su zato neprijateljski odvojeni protivudari imali uspeha). Prema Manštajnu ovaj uspeh izgleda kao pobeda koja je nemačkoj armiji povratila napadnu inicijativu. A ko će poverovati u ozbiljnost tih dokaza?

Treba se setiti razmara poraza koje su hitlerovci pretrpeli u zimskoj ofanzivi. Manštajn ih je prilično rečito opisao:

»Ako u zaključku napravimo kratak pregled toka bojeva i događaja te zimske kampanje 1942/43. godine u južnoj Rusiji, onda, pre svega, moramo istaći neosporno veliki uspeh sovjetskih trupa. Sovjeti su uspeli da opkole čitavu armiju (dve armije — A. J.) i to najjaču 6. armiju — i da je unište. Osim toga, Sovjeti su zbrisali sa lica zemlje 4 savezničke armije koje su se borile na strani nemačke vojske, koje su kao borbeno sposobne snage na frontu već bile izgubljene. Grupa Holita je u martu 1943. god. preimenovana u 6. armiju; ipak smo mi definitivno izgubili glavnu masu vojnika, skoro 20 divizija i znatan deo artillerijskih i inžinjerijskih jedinica rezerve Vrhovne komande.

... U gubitke trupa treba još dodati i ponovo zauzimanje od strane Rusa čitave ogromne teritorije sa njenim rezervama, koju smo mi bili osvojili 1942. god. Uz to nismo uspeli da ovladamo kavkaskom naftom, što je bio jedan od glavnih ciljeva naše ofanzive.⁹

Hitlerovci su u toku čitave staljingradske bitke izgubili preko milion ljudi; za vreme četvoromesečne odbrane bitke izveli su, kao što je poznato, preko 700 napada;

⁹ Manstein E., *Verlorene Siege*. Bonn. Athenäum Verlag. 1955, S. 467—468.

i danju i noću, sa ogromnom upornošću, neprijatelj je napadao naše položaje; bilo je bačeno u igru sve, da bi se izvršilo firerovo naređenje koji je stalno tražio osvajanje Staljingrada. U pravu je Der kad kaže da je kod Staljingrada Rusija dobila bitku za uništenje čime se ne mogu pohvaliti njeni saveznici.¹⁰

Treba imati, takođe, i to u vidu da su se hitlerovci kod Staljingrada bili našli na pragu da izgube svoju prevlast u vazduhu.

Tamo je našla grob transportna avijacija Nemačke, a velike gubitke pretrpela je 4. vazdušna flota i 8. avio-korpus. U svemu izgubili su preko 1.000 aviona (samo staljingradski front je oborio 499 transportnih aviona). Naravno, nije to bio samo materijalni gubitak aviona, nego i kadrova (i to najboljih) letačkog sastava (od zarobljenih neprijateljskih pilota smo saznali da su u Staljingrad bili upućeni svi instruktori letačkih škola). Pa i druge vrste avijacije naročito bombarderska i lovačka, kao i sve vrste tehničkih sredstava (tenkovi, artiljerija, inžinjerija, transportna sredstva), takođe su pretrpele ogromne gubitke. I tako, zaboravljući na katastrofalan poraz, Manštajn se ne stidi da kaže o »palmi pobede« koja je navodno dospela u ruke hitlerovaca na kraju zimske kampanje 1942/43. god. Manštajn je nezнатне uspehe hitlerovaca, slučajnog karaktera, na pojedinim delovima fronta koncem februara i početkom marta, proizveo u rang velikih победа, koje kao da su povratile inicijativu Vermahtu. U stvari, kod Staljingrada inicijativa je konačno i nepovratno prešla u naše ruke.

Već sama zamisao operacije »citadela«, koju je predložio general Cajcler i koju je Hitler primio, ukazuje na to koliko je uobraženost firera i njegovih pomagača bila premećena usled poraza kod Staljingrada. Dok su u letu 1942. god., da bi preuzeли inicijativu posle naše pobeđe kod Moskve, nemačke oružane snage dobine zadatku da nastupaju na hiljadu kilometarskom prostoru juga, istovremeno na dva pravca — na Kavkaz i na Staljingrad, dotele u leto

¹⁰ Г. Дёpp, *Поход на Сталинград*, Воениздат, 1957, стр. 16.

1943. god., posle dugotrajnih proučavanja i gloženja, hitlerovska Vrhovna komanda je donela odluku da se udar izvede na vrlo ograničenom frontu i sa dosta ograničenim ciljem: da odseče kursku izbočinu. Pretpostavljalo se (o tome su tada počeli da sanjaju hitlerovci) da će se rat završiti nerešeno. Manštajnova kuknjava da je operacija »citalda« propala zato što je odložen njen početak, isto je što i igra markiranim kartama. Razumljivo je što Manštajnova ocena ne može pokolebiti naš zaključak o tome da je baš Staljingrad bio odlučujuća prekretnica u ratu i da je sa početkom staljingradske protivofanzive inicijativa konačno i bespovratno prešla u naše ruke.

Primerna je ocena staljingradske bitke i od nekih vojnih istoričara Nemačke Demokratske Republike. Istupajući na naučnom kongresu istoričara Sovjetskog Saveza i Nemačke Demokratske Republike u Lajpcigu 1957. godine Oto Korfes (bivši komandant nemačke 295. pešadijske divizije, danas naučni saradnik Vojnoistorijskog instituta) izjavio je: »Mi znamo da je ona (staljingradska bitka — A. J.) imala ne samo odlučujući vojni značaj, nego je postavila početak promene u međunarodnoj političkoj situaciji... Poraz kod Staljingrada je bio poraz agresivnih snaga imperijalizma... Bitka kod Staljingrada imala je ogroman uticaj na nemački narod, na saveznike Nemačke, na Evropu, na ceo svet.«

Vredno je navesti i ocenu zimske kampanje 1942/43. god. nemačkog generala Butlara u njegovom članku »Rat u Rusiji«:

»Posle odstupanja nemačkih snaga sa Volge i Kavkaza, svi rejoni, koje smo zauzeli u periodu letnje — jesenje ofanzive, bili su vraćeni neprijatelju u potpunosti. Pri tome je nemačka vojska izgubila mnogo snaga, a da nije postignuto ozbiljnije slabljenje bojeve moći Rusa. Sve nade za uvlačenje zemalja Srednjeg istoka u rat sa Engleskom i za osvajanje naftnosnih nalazišta Kavkaza koja su imali da omoguće jačanje nemačke avijacije i motorizacije, Nemci su morali da napuste...«

Zaključak koji je morala izvesti nemačka komanda na tom delu fronta (misli se na desno krilo Južnog fronta — A. J.) krajem januara 1943. god. bio je stvarno užasan. Za 14 dana ruske ofanzive grupa armija »B« bila je skoro uništena. Druga armija je bila jako oslabljena i pri tome je u toku proboga izgubila glavninu svoje borbene tehnike. Druga mađarska armija je skoro potpuno uništena, a iz 8. armije su uspele da se spasu samo neke alpske jedinice. Od ostalih snaga jedva da su se sačuvali žalosni ostaci. Od nemačkih jedinica, koje su se borile u zoni 8. italijanske armije, ostali su samo bledi ostaci nekoliko nemačkih divizija koje su uspele da se spasu preko r. Oskol. Veza sa grupom armija »Centar« i grupom armija »Don« bila je izgubljena, njihov spoj se nalazio pod pretnjom udara . . .

To što su Nemci potcenili snage neprijatelja i njegovu ogromnu teritoriju, a takođe su precenili svoje sopstvene materijalne i ljudske rezerve, u skladu sa strategijskim i operativnim greškama čiji je glavni krivac u većini slučajeva bio sam Hitler, (ovde po ustaljenom šablonu Butlar baca krivicu na firera — A. J.), dovelo je do toga da su sva lišavanja koja je podnela nemačka vojska ostala uza-ludna.¹¹

Nikita Sergejevič Hruščov je kako u privatnim razgovorima sa autorom ovih redova, tako i u javnim istupanjima za vreme rata ukazivao da su u staljingradskoj bici, koja je trajala preko 6 meseci, sovjetski narod i njegova armija izvršili slavan podvig, jer su naneli najveći poraz fašističkoj vojsci i izborili su prelom rata u svoju korist.

Ranije smo naveli i mišljenje J. V. Staljina o tom pitanju.

Svi napred navedeni primeri još jednom potvrđuju naše zaključke o tome da je konačno preuzimanje strategijske inicijative i prekretnica u ratu, došla kao rezultat naše pobede kod Staljingrada, i u daljem ona je bila učvršćena u bitkama kod Kurska i na Dnjepru.

¹¹ Мировая война 1939—1945 гг. Сборник статей. Издательство иностранной литературы, 1957, стр. 204, 206, 208.

S analizom značaja staljingradske bitke i njenog mesta u lancu događaja u minulom ratu, neposredno je vezano i pitanje periodizacije velikog otadžbinskog rata i II svetskog rata uopšte, ukoliko je Staljingrad bio prelom za tok tih velikih događaja u istoriji čovečanstva. Važno je da se prilikom proučavanja periodizacije rata uzme u obzir činjenica da je staljingradska bitka bila *jedinstven kompleks odbrambenih i napadnih operacija*, koji je pri izučavanju i pisanju istorije prošlog rata necelishodno razdvajati, unošći delove bitke u razne periode.

Staljingrad je bio veličanstveni izvor herojstva i čvrstine za sve trudbenike sveta. Svi narodi su dostoјno ocenili značaj toga podviga i zavoleli su dubokom ljubavlju sovjetski narod, koji je pod rukovodstvom Komunističke partije, branio stvar čitavog progresivnog čovečanstva. Za narode koji su stenjali pod vlašću fašističke Nemačke, Staljingrad je bio iskra svetlosti u tamnoj noći. On je postao za njih zvezda vodilja ka oslobođenju. Evo, zašto i danas, mnogo godina posle završetka gigantske bitke, slobodo-ljubivi narodi sveta čuvaju svetu spomenu na staljingradske heroje koji su pod komandom svojih komandira, komandanta i političkih radnika pokazali čudesnu hrabrost i izdržali neverovatne borbene napore. I nije slučajno da mnogi stranci žele da vide grad — heroj.

Na staljingradskom frontu, kao i na drugim frontovima velikog otadžbinskog rata, izrasli su veliki, izvrsni komandanti, koji su se proslavili ne samo u borbama kod Staljingrada, nego i u kasnijim bitkama u kojima su primenjivali stečeno iskustvo i postizali blistave uspehe u komandovanju frontovima, armijama i divizijama.

Ogroman organizatorski rad naših komandnih kadrova, usmeren ka postizanju pobeđe, i aktivno rukovođenje jedinicama uporedo sa široko razgranatim vojno-političkim radom, dali su izvanredne rezultate.

Ogroman značaj bitke našao je svoj odraz i u literaturi, pre svega, što je i prirodno, u vojnoistorijskoj.

O Staljingradu ne pišu samo neposredni učesnici bitke nego i oni koji u njoj nisu direktno učestvovali. Uloga sta-

ljingradske bitke, kao prelomnog momenta u istoriji, primorava ih da to čine.

Događaji iz staljingradske bitke osvetljavaju se i u mnogim knjigama koje su štampane u Saveznoj Republici Nemačkoj. To su: »Pohod na Staljingrad« od H. Dera; »Izugubljene pobeđe« od Manštajna; »Istorijski II svetskog rata« od Kurta Tipelskirha i »Iskustvo iz rata sa Rusijom« od Guderijana. Spisak sličnih dela se može produžiti.

I Vinston Čerčil u svojim memoarima nije mogao a da ne da izvestan deo Staljingradu.

Neću pominjati mnoge knjige posvećene Staljingradu a štampane u zemljama narodne demokratije.

O Staljingradu je napisano mnogo vojnoistorijskih studija u našoj zemlji. Ipak, ne može se reći da je staljingradska bitka u potpunosti osvetljena.

Široko mesto je našao Staljingrad u književnosti. Možemo ovde lako nabrojati desetine knjiga. Navećemo najznačajnija dela, kao što je roman »U rogovima Staljingrada« od Nekrasova; istorijski roman »Dani i noći« od Simonova; roman »Za pravednu stvar« od Grosmana; knjiga »Drugarstvo« od A. Koptjajeva. O Staljingradu se pišu stihovi i pesme, scenariji i komadi, prave se filmovi, umetničke slike i skulpture.

Sve to ukazuje na to koliko je dubok trag ostavila staljingradska bitka u svesti čovečanstva.

Proći će vekovi, izgubiće se iz sećanja ljudi mnogi događaji, ali čovečanstvo nikada neće zaboraviti herojske dane staljingradske bitke. Događaji, koji su čitavim svetom proneli slavu o sovjetskom gradu — heroju, treba da budu svestrano ovekovečeni.

Prema odluci Centralnog komiteta KPSS već se radi na izgradnji panorame i monumentalnog spomenika na Mamajevom Kurganu, kao i na mnogim drugim objektima koji će predstavljati heroiku staljingradske bitke. Biće to veliki prilog za ovekovečenje pobeđe u toj bici koju je tako visoko ocenilo čitavo progresivno čovečanstvo. Ali, svi ti spomenici biće podignuti u samom gradu. Za bolji odraz

herojske staljingradske bitke na onim mestima koja će, posle pažljive istorijsko-topografske analize, biti priznata kao najpogodniji, treba podići niz memorijalnih spomenika. Njihov spoljni oblik treba da u najvećem stepenu odrazi suštinu borbenih događaja čiju će uspomenu sačuvati za buduće vekove. Rešenje takvog zadatka je moguće u planu najrazličitih vajarsko-arhitektonskih građevina. Ja ih zamisljam u vidu obelisaka. Na njima treba da se pored običnih, kratkih memorijalnih natpisa nalaze i što detaljniji opisi događaja. Poželjno je, da se sve što bude urađeno uradi u upečatljivom umetničkom obliku koji se pamti.

Smatramo da nema potrebe da se detaljno obrazlaže nužnost takvog rada, jer su oni koji su dali svoje živote za srećnu sadašnjost i još srećniju budućnost naše zemlje, za očuvanje civilizacije i kulture čitave naše planete, dostojni da se uspomena njih očuva za večita vremena. Važno je, takođe, i to da i sadašnje mладо pokolenje, naša deca i unuci, a i sva buduća pokolenja imaju tačnu i potpunu predstavu o ovim stvarnim istorijskim događajima koji su bili prekretница u najkrvavijem ratu koji je ikad pretrpelo čovečanstvo.

Eto, u suštini, došao je i kraj višegodišnjeg i ne baš lakog truda, koji je od mene iziskivalo pisanje ove knjige posvećene staljingradskoj bici. U njoj sam izložio sve ono što sam video, sve što sam preživeo, što sam mislio i osećao za vreme bitke i posle njenog završetka. Ja svom dušom, svim srcem volim svoju otadžbinu i mrzim njene neprijatelje. To mi je uvek pomagalo da lakše preživim najteže dane ratnih iskušenja.

U svim svojim preživljavanjima, mislima i osećanjima ja sebe nikada nisam odvajao od naroda, od svoje otadžbine. Teškoće i nesreća naroda bile su i moje lične nesreće, a njegove pobede i dostignuća bili su moj lični uspeh i sreća.

Svih 6 meseci staljingradske bitke ostale su u mom sećanju kao događaji puni ratnih uzbuđenja. Svih tih 6 meseci nije bilo ni znaka odmora za borce — Staljingradske. Oni su stalno bili u borbenoj napetosti. I ja sam zajedno sa njima, kao vojnik Partije, napregnuto radio na

komandnim mestima, u štabovima i jedinicama. Kada sam posećivao borce kojima je predstojalo da se za nekoliko minuta bace u sam pakao staljingradskog požara, dok sam u besanim noćima, pod neprekidnim tutnjem borbe, koji nije prestajao ni jednog minuta, nagnut nad kartom ponovo i ponovo tražio najbolja operativna rešenja, dok sam surovo zahtevao od mojih komandanata da se bore do poslednjeg, dok sam bodrio vojниke spremne na polaznim položajima za napad — uvek su sa mnom bile dve uzvišene i čiste kao zakletva reči: Partija i narod. U svim nezgodama i neuspesima jedinice, u teškim trenucima razmišljanja, u svim radostima i pobedama, uvek sam pored sebe osećao rame uz rame vernog druga — istomišljenika, starijeg partijskog druga Nikitu Sergejeviča Hruščova. Njegova podrška, saveti i veština da ulije u čoveka veru u svoje snage, bili su za mene nesalomljiva potpora.

Danas, kada su rane davno zalečene i bačen štap bez koga se tada nisam mogao kretati, kada je već prošla preko jedna i po decenija, sećam se teških i slavnih dana pobeđe i svi staljingradski borci od komandanta armije do običnih vojnika mi izgledaju kao jedna udarna brigada našeg naroda, kao brigada, čiji su svi članovi spajani Partijom, jedinstveni i monolitni, bili neraskidivo povezani jedinstvom cilja postavljenog od Partije i naroda pred nas — razbiti neprijatelja, izvršiti prekretnicu u borbi na život i smrt i postaviti kamen temeljac budućoj pobedi nad neprijateljem. Želeo bih, da se svi oni koji su bili kod Staljinograda uvek i svuda osećaju kao članovi te besmrtnе brigade i da uvek budu primer junaštva, čvrstine i rada.

Završavajući poslednje redove ove knjige u mislima ustajem i skidam kapu pred večnom uspomenom onih Staljingrađana koji su nedvoumeći se dali svoje živote za sreću svoga naroda, za sreću svih budućih pokolenja čovečanstva.

Staljingrad je za mene bio onaj veličanstveni događaj u životu, koji je kao oistar vetar potresao čitavo moje biće do dubine duše. Reka osećanja i preživljavanja me je preplavila posle završetka bitke.

POGOVOR

Naredbom Vrhovne komande od 1. januara 1943. god. Staljingradski front je preimenovan u Južni, u čijem je sastavu bila 2. gardijska, 51. i 28. armija (28. armija je bila sasvim malobrojna i dejstvovala je na astrahanskom pravcu udaljenom na 400 km od osnovnih snaga fronta).

Komanda fronta je ostala u pređašnjem sastavu (A. I. Jerjomenko — komandant fronta, N. S. Hruščov — član Vojnog saveta, I. S. Varenikov — načelnik štaba fronta).

Osnovne armije Staljingradskog fronta — 62, 64. i 57. — prešle su u sastav Donskog fronta. Severna i južnà granica Staljingradskog fronta postale su granice Južnog fronta. Odmah po dobijanju direktive Vrhovne komande obavestio sam o izmenama jedinice fronta. U Generalstab je poslat zbirni borbeni izveštaj o dejstvima Staljingradskog fronta. Njegov sadržaj je iznesen u onom delu mojih uspomena koji je posvećen staljingradskoj bici.

Pred jedinicama Južnog fronta stajao je vrlo važan zadatak — razbiti neprijatelja u donjem toku Dona, uzeti Batajsk, Rostov i Novočerkask radi odsecanja nemačko-fašističkih snaga koje se nalaze na severnom Kavkazu (nemačku 1. oklopnu i 17. armiju). Bio je to krupan zadatak.

Komanda nemačke grupe armija »Don«, koja je dobro poznavala situaciju, preduzela je sve mere da bi sprečila ostvarenje naših ciljeva.

Četvrta oklopna armija Hota, formirana ponovo posle okruženja hitlerovske staljingradske grupacije, i opet sna-

žno tučena u toku neuspelih pokušaja deblokade opkoljenih trupa, ne bi mogla da izdrži snažan pritisak sovjetskih jedinica. Njen 57. oklopni korpus je pretrpeo velike gubitke. Naročito su stradale 23. i 17. oklopna divizija. 16. motorizovana divizija je, takođe, imala velikih gubitaka. Samo SS-divizija »Viking«, pridata Hotu iz grupe armija »A«, sačuvala je svoje snage. Rumunske 2, 4. i 18. pešadijska i 8. konjička divizija bile su toliko oslabljene fizički i moralno, da nisu mogle da pruže koliko-toliko ozbiljniji otpor sovjetskim trupama. Kako ove neprijateljske snage, po mišljenju nemačke komande, nisu mogle izdržati pritisak naših jedinica, u pomoć im je upućena kompletна 1. oklopna armija, koja je sačuvala skoro sve svoje snage. To je bila blagovremena i pravilna odluka neprijatelja.

Usled takve situacije naše jedinice koje su napadale lišene su brojne nadmoćnosti. Situacija se nije poboljšala ni onda kada nam je pridata 5. udarna armija (iz Jugozapadnog fronta) koja je imala zadatku da nastupa severno od donjeg toka r. Dona prema Šahti. Ta armija je bila isto tako malobrojna, kao i većina naših armija, i nije imala tenkova; ona se zvala udarnom samo po tradiciji.

U vezi s tim Manštajnovo tvrđenje da smo navodno bili tada mnogo nadmoćniji od hitlerovaca, potpuno je neosnovano. Ono se zasnivalo na upoređenju broja viših jedinica, ali je poznato da su naše više jedinice po formacijskom sastavu nekoliko puta bile manje po broju od nemačkih divizija i da su u to vreme bile veoma oslabljene. Ovo se naročito odnosi na oklopne i mehanizovane korpuze.

Savlađujući očajnički otpor neprijatelja, jedinice Južnog fronta su nastavile da prodiru u zapadnom i jugozapadnom pravcu.

Našu odluku za razbijanje neprijatelja u donjem toku Dona, u rejonu Šahti — Novočerkask — Konstatinovska, u sadejstvu sa Jugozapadnim frontom, dostavili smo Vrhovnoj komandi s molbom da nam naknadno dodele nekoliko automobilskih bataljona za prevoz materijalnih potreba do fronta. Pošto su naši mehanizovani i oklopni kor-

pusi pretrpeli velike gubitke, molili smo Vrhovnu komandu da nam pošalje popunu u ljudstvu i materijalu. Tražili smo popunu i za 5. udarnu armiju.

Ofanziva Južnog fronta bila je usklađena sa operacijama Zakavkaskog fronta koji je imao zadatak da: snagama Crnomorske grupe probije front neprijateljske obrane južno od Krasnodara i izbije u rejon Tihoreck. Planirano je da se dejstvom dva fronta zatvorí nemačkofašističkim snagama put za povlačenje preko Rostova i Tamanskog poluostrva na Krim i uništi neprijateljska kavkaska grupacija.

Jedinice Južnog fronta su, neprekidno nastupajući, dobijale nove, veoma ozbiljne zadatke, dok su im ostajale stare komunikacije, razvučene na stotine kilometara od baza za snabdevanje.

Nemačka fašistička komanda je, posle poraza svoje koteljnikovske grupacije i započetog nastupanja Južnog fronta na rostovskom pravcu, osetila opasnost za pozadinu čitavog južnog krila svojih armija, a naročito za pozadinu 1. oklopne armije. Stoga je odlučila da povuče 1. oklopnu armiju iz rejona Mozdok, Prohladno, Nalječik.

Štiteći se jakim zaštitnicama jedinice 1. oklopne armije neprijatelja su krajem decembra počele da se povlače prema Rostovu. Na liniji r. Manič ona je zajedno sa 4. oklopnom armijom neprijatelja zatvorila rostovski pravac.

U toku izvođenja operacija za razbijanje kavkaske grupacije, postalo je jasno da Zakavkaski front nije uzeo u obzir situaciju koja je nastala usled brzog nastupanja Južnog fronta. Nije procenio, očevидно, ni odluku neprijatelja o skidanju 1. oklopne i 17. armije sa predgorja Kavkaza i izvlačenja na liniju Krasnodar — Saljsk — r. Manič, da bi pružio zadržavajući otpor jedinicama Južnog fronta koje su nastupale. Crnomorska grupa Zakavkaskog fronta, koja je počela napad sa velikim zakašnjnjem, napredovala je polako. Komanda fronta nije uspela da je na vreme ojača.

Ovo je omogućilo neprijateljskoj komandi da, pre svega, izvede pomenuti manevr i, zatim, da pruži uporniji

otpor jedinicama Južnog fronta na r. Manič, a jedinicama Zakavkaskog fronta na liniji Krasnodar — Tihoreck.

U prvoj polovini januara razvile su se žestoke borbe na nepreglednim donskim stepama od Dona do Saljska. Obe strane su pokušavale da dođu do strategijskog uspeha. Mi smo hteli da udarom u pravcu Rostova zauzmemos grad. Fašistička komanda je, bacajući u borbu sve nove i nove jedinice, težila da stabilizuje odbranu i da zadrži za sebe komunikaciju Tihoreck — Rostov.

Bilo je veoma hladno, uz naizmenično otapanje snega i kiše. Jedinice fronta su nastavile da odlučno nastupaju i da gone neprijatelja u stopu.

Posebna uloga u tim borbama pripala je našim oklopnim i mehanizovanim korpusima, koji su bili baćeni u borbu za razvijanje uspeha na glavnim pravcima udara.

Posle Kotelnikova, Eliste i Tormosina, oni su oslobo-dili još nekoliko desetina naseljenih mesta i imali mnogo zarobljenika. Odstupajući, hitlerovci su napustili veliku količinu tehnike i različitog oružja. 2. januara zauzeti su rejonski centar Dubovski i železnička stanica Remontna. Naše jedinice su izbile na liniju r. Kuberle, gde je neprijatelj pokušavao da zadrži naše dalje napredovanje (skica 22).

Drugog januara uveče Vrhovna komanda je zahtevala da jedinice 2. gardijske armije, u slučaju upornog neprijateljskog otpora u selu Cimljanska, blokiraju i što pre zauzmu selo Konstantinovsku. To naređenje je primio u štabu fronta načelnik štaba general-major Varenikov. Nikita Sergejevič i ja smo u to vreme bili kod 2. gardijske armije. U vezi s tim 3. januara 2. gardijska armija dobila je zadatak da osvoji Konstantinovsku. U toku nastupanja toga dana jedinice Južnog fronta znatno su izbile napred.

54. mehanizovana brigada je pregazila neprijatelja u Cimljanskoj i zauzela ju je. Goneći neprijatelja, naše jedinice su izbile do naseljenih mesta Romanovska, Kutejnjkovo. Treći gardijski mehanizovani korpus i 87. pešadijska divizija su otpočeli borbe za grad Zimovniki.

Neprijatelj je počeo da pruža ozbiljan otpor. U rejonu severoistočno od Romanovske i u rejonu Zimovnika on je

prešao na aktivnu odbranu. Držeći rejon Zimovniki delovima divizije SS »Viking« neprijateljska komanda je tu pojačavala svoje trupe, pokušavajući da sačuva položaj u odnosu na 2. gardijsku armiju koja je nastupala prema Konstantinovski.

Velike poteškoće jedinicama koje su nastupale pričinjavao je nedostatak municije, goriva i namirnica usled velikog zaostajanja pozadine. Pojavila se nužna neophodnost ojačavanja fronta teškim avionima za organizaciju vazdušnog snabdevanja gorivom pokretnih jedinica.

4. januara jedinice Južnog fronta, savlađujući sve jači neprijateljski otpor, vodile su borbu na predašnjim pravcima. U rejonu Orlovske i Kuberle (železničke stanice jugozapadno od rejona Zimovniki) fašisti su dovozili ešelone sa tenkovima i pešadijom. Nemačkofašističke jedinice su se pomerile iz Orlovske prema mestima Kuberle i Kamensko-Balkovski, a iz Kuberlea prema mestima Zimovniki i Kutejnikovo.

5. januara, 5. udarna armija je vodila borbe za naseljena mesta Sevastjanov, Čerkaski, Nižnji Paramonov. Druga gardijska armija je nastupala na zapad. Treći gardijski oklopni korpus oko 14 časova je zauzeo Novo Zolotovsku, Semikarakorsku i otpočeo borbe za Konstantinovsku. Grupa generala Krejzera, u sastavu 2. gardijskog mehanizovanog korpusa, 300, 378. i 33. gardijske pešadijske divizije (sa 315. pešadijskom divizijom iz 5. udarne armije), oko 14 časova zauzela je Tavričensku, Smetanovsku, Velikanov, Paršikov, Sulankov i Lozni. 98. pešadijska divizija je zauzela rejon Kargaljski.

51. armija je svojom 302. i 87. pešadijskom divizijom vodila borbu za Zimovniki; 13. mehanizovani korpus, koji se nalazio u drugom ešelonu u rejonu Vlasovska — Iljičev — Ternovski — Mazanov predveče je prešao u rejon Kravcom — Troicki — Vlasovska; 3. gardijski mehanizovani korpus je raspoređen u rejon Čerkaski — Proletarska — Guborevo; 126. pešadijska divizija koja se kretala iz rejona — Kamišev — Sekretov u zapadnom pravcu, uveče 5. januara, se koncentrisala u rejon Ostroobjanski — Veseli —

Proletarska — Čapajev; 91. pešadijska divizija se koncentrisala u rejon Stavropolja, jugozapadno od Proletarske; 36. oklopna brigada u rejonu Staljino — Novoselovka.

28. armija je svojom 6. gardijskom oklopnom brigadom i 51. tenkovskim pukom sa 152. mehanizovanom brigadom oko 16 časova 15. januara stigla do linije Stepnoj, a sa 152. pešadijskom brigadom je glavnim snagama izbila do u rejon Ternovo; sa 34. gardijskom pešadijskom divizijom se pomerila ka sovhozu №8 južno od Ternove; sa 248. pešadijskom divizijom zauzela je Prijutno, Balik; a sa 159. pešadijskom brigadom, pošto je zauzela Čekin-Sela, učvrstila se u rejon Koblate. Ostale jedinice armije (98, 99, 76, i 156. pešadijska brigada) nalazile su se na maršu u rejon koncentracije iz Eliste prema Bogorodsku.

Za pet dana borbi snage Južnog fronta su zaplenile 28 aviona, oko 50 tenkova, preko 200 topova i minobacača, a takođe i mnogo drugog naoružanja, mnogo skladišta municije, opreme, naoružanja i namirnica. Zarobljeno je u to isto vreme preko 4.000 vojnika i oficira. Na železničkoj staniči Remontna neprijatelj je ostavio preko 8.000 grla rogate stoke i oko 3.000 konja. Za tih 5 dana borbi naše jedinice su uništile oko 80 aviona i 100 tenkova, a ubijeno je preko 10.000 vojnika i oficira. Shvatajući svoj težak položaj i bojeći se drugog »Staljingrada« hitlerovci su vršili stalne protivnapade na naše prednje delove. Stalno je dolazilo do susretnih borbi. Naročito su žestoki bili protivnapadi na liniji r. Kuberle (rejon Zimovniki), gde je dejstvovala motorizovana divizija SS »Viking« (oko 100 tenkova). Međutim, pošto je pretrpeo osetne gubitke neprijatelj ovde nije imao uspeha.

Pošto je 3. gardijski oklopni korpus, razvijajući nastupanje niz južne obale Dona prema Novočerkasku, 5. januara zauzeo rejon Semakarakorske, obrazovao mostobran na severnoj obali Dona u rejonu Novo Zolotovska, i započeo borbe za Konstantinovsku, armije fronta dobile su konkretnije zadatke.

5. udarna armija je trebalo da glavnim snagama izbije krajem dana 6. januara na r. Kagaljnik, a krajem dana 7.

januara na r. Severni Donec; 2. gardijska armija, snagama koje su nastupale severnom obalom Dona, morala je 7. januara da izbije na Severni Donec; 3. gardijski oklopni korpus, pošto je zauzeo naselje Bagajevsko, pojedinim odredima izbjao je tu na zapadnu obalu Dona, dobro osiguravajući osvojene prelaze; 98. pešadijska divizija je nanosila udar u pravcu Martinovka — Boljše Orlovka, radi proširenja i učvršćenja zone proboga 3. gardijskog oklopnog korpusa i u daljem trebalo je da izbije u rejon Bagajevske.

3. gardijski oklopni korpus je vršio utvrđivanje dve ma pešadijskim divizijama s tim da bi ujutro 7. januara osvojio prelaze kod salaša Veseli. 2. gardijski mehanizovani korpus je takođe bio usmeren iz rejona Mokrosoljeni — Suhosoljeni — Farma br. 1 za dejstvo u pravcu Semikarakorska — Kutejnikovo — Zimovniki.

51. armija je u sadejstvu s pokretnom grupom 28. armije trebalo da krajem dana 6. januara zauzme Proletarsku, a kasnije da nanese udar prema Buđenovski radi okruženja i uništenja zimovnikovske neprijateljske grupacije.

Inžinjеријске jedinice su morale prethodno da obezbede prelaze preko reke Severnog Doneca, Dona i Maniča, a 8. vazduhoplovna armija imala je zadatak da dobro obezbedi iz vazduha 3. gardijski oklopni korpus u rejonu Semikarakorska i pokretne grupe 51. i 28. armije, koje su dejstvovale u pravcu Proletarske, kao i da dejstvuje bombardovanjem na deonici železničke pruge Bela Glina — Saljsk i da ne dozvoli prebacivanje neprijateljskih snaga prema stanici Proletarska.

Tih dana naše jedinice su vodile žestoke borbe sa neprijateljem koji se očajnički branio i često prelazio u protivnapade.

U rejonu Kutejnikovo — Proletarska — Boljše Orlovksa neprijatelj je koncentrisao oklopne i mehanizovane jedinice s namerom da udare u levi bok 2. gardijske armije. Srećom, mi smo na vreme to otkrili i preduzeli odgovarajuće mere. Pa ipak je neprijatelj pružao sve veći otpor napredovanju 2. gardijske, 51. i 28. armije.

Čitavo to vreme smo N. S. Hruščov i ja bili u jedinicama na pravcima gde su se odvijale najteže borbe.

Pošto sam posetio 10. januara komandno mesto 51. armije, koje se nalazilo na severoistočnoj periferiji Zimovnici i upoznao se od druga Trifunova sa situacijom na frontu armije, otišao sam u 4. mehanizovani korpus kod druga Tanasčišina.

Putem u korpus prošao sam ulicama Zimovnika. Grad tek što je bio zauzet posle žestokih borbi. Na njegovim periferijama su ležale gomile uništene tehnike, izgoreli tenkovi, skladišta granata i bombi. Bilo je mnogo leševa koje još nisu uspeli da uklone.

Sa komandnog mesta 4. gardijskog mehanizovanog korpusa mi smo zajedno sa drugom Tanasčišinom pošli u brigade. Pošto smo porazgovarali sa tenkistima i videli da su u dobrom borbenom raspoloženju, ubedio sam se, na moje veliko zadovoljstvo, da su snabdevanje i ishrana u brigadama korpusa dobro organizovani. Poželevši tenkistima uspeh u borbama za oslobođenje sovjetske zemlje, posetili smo zatim 302. pešadijsku diviziju (komandant divizije pukovnik Makarčuk). Štab divizije nalazio se u rejonu stanice Gruševka. Duž železničke pruge Koteljnikovo — Saljsk, vodile su se žestoke borbe. Neprijatelj se branio. Borbena dejstva kopnene vojske podržavala je avijacija.

Na povratku sa komandnog mesta divizije desio se slučaj koji mi je dugo ostao u pameti. Dva puka naših jurišnih aviona (»ilova«) praćeni grupom lovaca, leteli su na izvršenje zadatka u rejon Saljsk. Kroz 3—4 minuta grupa aviona je isčezla sa vidika, a kroz 2—3 minuta prestao je zvuk motora. Uskoro smo primetili da je jedan naš lovac koji je štitio jurišnike počeo da zaostaje od grupe, verovatno je bio u kvaru. Komandir eskadrile, pošto je to primetio, naredio je pilotu da se vrati u bazu. I kada je već avion bio na pola puta do svoga aerodroma, presreli su ga neprijateljski lovci (Me-109) i napali. On je bio prinuđen da prihvati neravnу borbu. Prvi napad Me-109 nije doneo pobedu fašistima. Preciznim pogocima jedan neprijateljski

lovac je bio pogoden i smanjujući visinu krenuo je u svoju bazu. Pilot našeg »jastrebića« pošao je u obrušavanje veoma strmo, imitirajući pad, ali na visini od 100 do 120 m izveo je avion iz obrušavanja i sleteo na zemlju a da nije izvukao stajni trap (na »trbuh« kako kažu letači).

Fašistički lovci, pošto su primetili da se »pogoden« avion srećno spustio na zemlju, shvatili su da ih je prevario sovjetski pilot. Oni su odmah počeli da gađaju avion iz topova i mitraljeza, obrušavajući se na njega. Posle dva zaokreta svakog Me-109, a ostalo ih je dva, naš se avion zapalio. Fašistički avioni su napravili krug nad svojom žrtvom i odleteli prema zapadu. Bili smo slučajni svedoci ovog događaja. Šta je sa pilotom? Možda je ranjen?

Čim su nemački avioni otišli pošli smo ka zapaljenom avionu. Pilota nije bilo. Naokolo se pružala beskrajna stepa. Sneg je lako zabeleo zemlju, dublji je bio na padinama i pukotinama koje je, lagano ispunjavao. Samo je ponegde visoka stepska trava vetrovalj razbijala monotoniju stepa. Najposle smo otkrili trag koji je išao od oborenog aviona. Seli smo u automobil i pošli po tragu. Pošto smo prešli približno 200—300 m primetili smo pilota koji je ležao iza žbunja trave. Neočekivano su nad nama zafijukali meci. Jedan od njih je pogodio naše zaštitno staklo na kolima. Pilot nas je gađao iz pištolja. Iskočili smo iz kola i doviknuli mu da smo »naši«. Prestao je da gađa, i podigao se iz svog »zaklona«, ali nije mogao ni reći da progovori. Bio je potpuno zbumen i sav u znoju, iako je bilo prilično hladno. Pošto se umirio rekao nam je da je izgubio orijentaciju i mislio je da se spustio na teritoriju zauzetu od hitlerovaca. Za naša kola (koja su bila zaplenjena) mislio je da su neprijateljska. Slučaj nam je opet pokazao koliki su samo-požrtvovanje i patriotizam naših vojnika. Mladi pilot, čiji je ceo život bio pred njim, nerazmišljajući je išao u smrt i nije mu bilo ni na kraj pameti da se preda, kako bi time sačuvao svoj život.

Saznali smo da je pilot pripadao lovačkom korpusu general-majora avijacije I. T. Jerjomenka — moga prezimenjaka. Delovi korpusa su dejstvovali sa isturenih ae-

rodroma, štiteći nastupanje naših jedinica i prateći jurišne avione. Uzeli smo pilota u automobil i dovezli ga u štab korpusa, koji se nalazio blizu, i predložili ga za odlikovanje. Moram podvući, da je avio-korpus generala Jerjomenka, nalazeći se na isturenim aerodromima, tesno sadejstvovao sa kopnenim snagama i pokazao je izvanrednu borbenu gotovost i organizovanost.

Napuštajući štab avio-korpusa, saznali smo za tužnu vest da je ubrzo, posle našeg odlaska iz 302. pešadijske divizije, poginuo komandant divizije pukovnik Makarčuk. Pošto se uputio kolima u jedan od pukova, bio je napadnut na otvorenom polju od neprijateljskih lovaca i smrtno je ranjen (pogoden je mitraljeskim rafalom iz obrušavanja). Poginuo je talentovan i hrabar komandant divizije. Za nas je to bio težak gubitak.

Tada smo posetili i 28. armiju, kojom je komandovao general-potpukovnik V. F. Gerasimenko. Osim rešavanja običnih pitanja, potradio sam se da uspostavim vezu i sadejstvo sa susednom armijom Severnokavkaskog fronta — 44. armijom. 28. armija je nastupala u teškim uslovima, bez puteva, bezvodnim polupustinjskim kalmičkim stepama, sa retkim naseljima. Snabdevanje trupa municijom, gorivom, namirnicama, pa čak i vodom, bio je složen problem. Uprkos teškim uslova za nastupanje (trupe su ponkad imale nedostatak goriva, municije i namirnica) moral vojnika i oficira fronta bio je na visini. Borci su bili puni volje da očiste sovjetsku zemlju od fašističke gamadi. Videli su rezultate gazdovanja nemačkofašističkih zavojevača i njihova zverstva nad sovjetskim građanima i zarobljenim crvenoarmejcima. U salašu Malahov, rostovske oblasti, pronađeno je posle isterivanja fašističkih podlaca 7 leševa sovjetskih vojnika, zverski mučenih od fašista. Zarobljenom crvenoarmejcju Aleksandru Iljiču Zubku hitlerovci su iskopali oči, izbili zube i isekli lice. Ostalima su razbili glave i unakazili lica, tako da ih je bilo nemoguće prepoznati.

Na čitavom putu našeg nastupanja neprijatelj je pružao jak otpor, postepeno prelazeći u protivnapade, poku-

šavajući da zadrži naše nadiranje s ciljem da zaštitи levi bok svoje kavkaske grupacije. Ali svi pokušaji da se zaustavi naše nastupanje i da nas zadrži na liniji r. Manič, ostali su bezuspešni. Obuhvatni udari 28. armije s juga, 2. gardijske armije sa severa i snažni udari za odsecanje 51. armije preko r. Manič, primorali su neprijatelja da se povlači u zapadnom pravcu, jer se bojao da ne bi ponovo došlo do okruženja.

9. i 10. januara opet su novom silinom planule borbe na desnom krilu Južnog fronta u rejonu 5. udarne armije (komandant armije general-potpukovnik V. D. Cvetajev), gde je došlo do vrlo ozbiljne situacije. Snagama 6, 11. oklopne i 336. pešadijske divizije neprijatelj je zauzeo naselja Demkin, Arakancev, Alifanov, pokušavajući da 10. januara razvije uspeh u jugoistočnom pravcu kako bi pri tome izbio na liniju r. Kagaljnik. Na ust-bistrjanskom pravcu, neprijatelj je snagama do pešadijskog puka i 50 tenkova, uz podršku avijacije, napao Novo Rosošanski i takođe je potisnuo naše snage. Preko 100 neprijateljskih tenkova uz podršku pešadije napali su sa 3 pravca naše jedinice u rejonu Vifljanceva.

Komandantu 2. gardijske armije naređeno je da odmah u borbu uvede 2 oklopna puka 6. pešadijskog korpusa i rezervni puk 387. pešadijske divizije u rejonu Kargaljsko — Beljanski, a prednje delove ove grupe na liniju sovhoz № 37 — Kondakov i da uhvati vezu sa levokrilnim snagama 5. udarne armije.

Da bismo naneli poraz neprijateljskim oklopnim jedinicama bili smo prinuđeni da tu pređemo u odbranu. Severna neprijateljska grupacija u sastavu od 5 divizija (oko 120 tenkova) vodila je aktivne napadne borbe protiv oslabljenih delova naše 5. udarne armije i desnog krila 2. gardijske armije. Ta grupacija je nameravala da ih postepenim udarima razbije kako bi posle toga mogla da u potpunosti usmeri svoje glavne snage protiv 2. gardijske armije.

U vezi s tim događajem, po našoj molbi, Vrhovna komanda nam je dodelila iz 5. oklopne armije Jugozapadnog

fronta u sastav 5. udarne armije 40. gardijsku pešadijsku diviziju i 8. gardijsku oklopnu brigadu. Istovremeno deo snaga 5. oklopne armije trebalo je da izvede protivudar sa severa na jug, u bok neprijateljskih snaga koje su napadale 5. udarnu armiju.

12. januara snage fronta na desnom krilu su vodile borbe na predviđenim položajima, a ostale snage su i dalje nastupale. Neprijateljska avijacija je neprestano bombardovala napadni borbeni poredak 51. i 28. armije.

Pošto se u rejonu Rjaska — Lozova — Budjenovska koncentrisala neprijateljska oklopna grupa od 120 do 150 tenkova, armije fronta su do bile sledeće zadatke: 8. vazduhoplovna armija da celokupnom jurišnom i bombarderskom avijacijom 13. januara izvrši udar po toj neprijateljskoj oklopnoj grupaciji; 2. gardijska, 51. i 28. armija da odlučnim napadima, u sadejstvu sa avijacijom 8. vazduhoplovne armije, razbiju neprijateljsku oklopnu grupu.

Celoga dana 14. januara, front je napredovao centrom i levim krilom u pravcu naselja Budjanovska — Proletarska. Posle petodnevnih žestokih borbi sa 17. i 23. oklopnom divizijom i motorizovanom divizijom SS »Viking« naše snage su napredovale oko 15 km i zauzele naseljeno mesto Batlajevska — Moskovski — Rjaska — Ukrainski — Atamanovski — Orlovska (s istoimenom železničkom stanicom) — Dvojna.

U borbi za naselje Orlovska velike gubitke imao je 4. moto-puk divizije SS »Viking«. Samo kod železničke stanice neprijatelj je ostavio oko 700 leševa vojnika i oficira. Brzi noćni napad naših trupa na neprijatelja, koji se branio u naselju Orlovska, bio je za njega neočekivan i on je u panici pobegao iz Orlovske.

14. januar smo drug N. S. Hruščov i ja proveli u 2. gardijskoj armiji. Pošto smo se detaljno upoznali sa poslednjim podacima o situaciji, sa obezbeđenjem jedinica municijom, gorivom i hranom, zajedno smo sa generalom R. J. Malinovskim otišli do tenkista 3. gardijskog oklopног korpusa kojim je komandovao general Rotmistrov (3. gar-

dijski oklopni korpus je bivši 7. oklopni korpus koji je u nastupanju pokazao primer junaštva i hrabrosti).¹

U borbama za železničku stanicu Dubovsko tenkisti su zaplenili ešelon sa municijom, 15 tenkova i mnogo drugog oružja. Čestitali smo tenkistima na dobijenom zvanju »gardiste« i pobedi. Odlikovani su tenkisti koji su se naročito istakli u borbama. Korpus je dobio nov zadatak: da odlučno nastupa, odsecajući neprijateljski borbeni poredak, da opkoljava i uništava neprijatelja i da zauzme Rostov i Batajsk. Tenkisti su obećali da neće štedeti snage za pobjedu nad neprijateljem.

Zatim smo posetili 24. gardijsku pešadijsku diviziju 1. gardijskog pešadijskog korpusa, koja tek što je prešla u II ešelon korpusa. Ova divizija, boreći se hrabro sa neprijateljem, napadala je skoro čitavo vreme u prvom ešelonu i pretrpela je ozbiljne gubitke. Ali, moral boraca-gardista je i dalje bio na visini. 12. januara divizija je još uvek vodila borbe sa neprijateljem, koji je nekoliko puta vršio protivnapade tenkovima i pešadijom. Četu poručnika Vasiljenka napao je neprijateljski bataljon sa 14 tenkova. Gardisti su, kao i uvek dočekali neprijateljske tenkove vatrom iz protivoklopnih pušaka. Pet nemačkih tenkova se zapalilo, a ostali su okrenuli nazad. Protivnapad je odbijen. Hitlerovci su izgubili oko 200 vojnika i oficira. Za odlično držanje u borbi Vojni savet fronta je odlikovao hrabre borce. Komandantu divizije je naređeno da predloži potporučnika Vasiljenka za viši čin.

17. januara su jedinice fronta izbile čitavim frontom na istočnu obalu Severnog Doneca, gde su dočekane organizovanim neprijateljskim otporom. 2. gardijska i 51. armija su izbile na desnu obalu reke i kanala Manič, i započeli borbu za Proletarsku. Prednji delovi 248. pešadijske divizije i 159. pešadijske brigade, zauzeli su grad Divno.

¹ Na predlog komande fronta zvanje »gardejske« dobile su još sledeće oklopne i mehanizovane jedinice fronta: 7. oklopni korpus preimenovan u 3. gardijski oklopni korpus; 13. mehanizovani korpus u 4. gardijski mehanizovani korpus; 4. mehanizovani korpus u 3. gardijski mehanizovani korpus; 6. mehanizovani korpus u 5. gardijski mehanizovani korpus.

Nemci su naročito uporno branili jak čvor odbrane — železničku stanicu i grad Proletarska. Ovde su oni koncentrisali SS puk »Nemačka«, ostatke raznih razbijenih nemačkih jedinica, mnogo artiljerije, tenkova i do dve baterije šestocevnih minobacača. Skoro tri dana i noći vodile su se borbe za Proletarsku. Neprijatelj se snažno branio. Posle našeg odlučnog napada, 20. januara je neprijatelj razbijen i odbačen preko Maniča. Naše jedinice su zauzele Proletarsku. Neprijatelj je na ulicama grada ostavio stotine mrtvih i ranjenih, zaplenjena je artiljerijska baterija i bilo je mnogo zarobljenika. Do tog dana potpuno je očišćena istočna obala r. Manič, a na nekim mestima je i forsirana.

Na severu je udarom 5. udarne armije neprijatelj sredinom januara odbačen preko r. Severnog Doneca.

Pošto su forsirale reku Manič na nekoliko mesta, jedinice 51. armije su u sadejstvu sa jedinicama 28. armije, posle odlučnog napada, zauzele grad i veliki železnički čvor Saljsk, rejonski centar Konstantinovska, Veseli i veće naseljeno mesto Novi Jegorlik.

Na novočerkaskom pravcu, na liniji r. Severni Donec, neprijatelj je, pošto je privukao rezerve, pružao uporan otpor jedinicama 5. udarne armije.

20. januara je prethodnica mehanizovane grupe 2. gardijske armije (3. gardijski mehanizovani korpus) stigla do Batajska, presekla železničku prugu, južno od Batajska i otpočela borbu na južnoj periferiji grada. Tako je jedini izlaz za kavkasku neprijateljsku grupaciju preko Rostova (železnicom) bio ugrožen.

21. januara naše jedinice su zauzele naseljena mesta Dubrovski, Bugrovski, Kočetovska, Krasni Lovec, Krasno Znamja, Krasni Kut, Sporni.

Pošto su pojačali rastovsko—batajski pravac sa najmanje 70 tenkova, hitlerovci su neprekidnim protivnapadima na liniji Arpačin — Krasni, pokušavali da spreče izlaz naših snaga ka Oljinskom i Batajsku, a zatim su namerali da opkole naše mehanizovane jedinice južno od Batajska, a pošto su ih izolovali, sačuvali bi prolaz prema Rostovu za svoju kavkasku grupaciju. Na prilazima Ba-

tajska vodile su se teške borbe. Dva dana prethodnica mehanizovane grupe vodila ih je sama. Glavne snage te grupe, bile su angažovane u borbama na liniji Maničska — Samodurovka — Krasni Les i nisu mogle da pomognu svoju prethodnicu. General Rotmistrov je izvukao svoje snage iz rejona naselja »Lenjin« i »OGPU« u rejon Maničski, objašnjavajući svoj postupak time da je u 3. gardijskom oklopnom korpusu ostalo svega 11 tenkova i da nije više u stanju da sam vodi aktivna borbena dejstva. 18. i 1. gardijska oklopna brigada toga korpusa, pošto su se koncentrisale u rejon ergele № 35, dovodile su sebe u red. 3. gardijska oklopna brigada, zajedno sa 2. moto-pešadijskom brigadom, vodila je borbu na pravcu Zelene Rošće. 2. i 5. gardijski mehanizovani korpus su, na žalost, bili, takođe, znatno oslabljeni i 23. januara su imali zajedno ne više od 50 tenkova, i stoga, prirodno, nisu mogli biti efikasno iskorisćeni na tom delu fronta protiv neprijateljskih tenkova i pešadije angažovanih u protivnapadu.

U 6,30 časova 23. januara naređeno je 2. gardijskoj armiji da grupom Rotmistrova zauzme naselje »Lenjin« i »OGPU« koja su prethodnog dana napuštena, preseče železničku prugu južno od Batajska i da se pripremi za zauzimanje Batajska. 13. gardijski pešadijski korpus, obezbeđujući se s juga, trebalo je da izvede odlučan napad na Zelenu Rošću. Načelnik jedinica oklopnih automobila i oklopnih jedinica je dobio naređenje da krajem 24. januara koncentriše 55. tenkovski puk u Boljšoj Orlovki i da u to vreme privuče bataljon aerosaonica, imajući u vidu da se oni u daljem koriste za dejstvo u pravcu Batajska.

Usput će se malo dotaći dejstava aerosaoničkih bataljona. Ideja za formiranje tih bataljona bila je vezana sa mišljenjem o velikoj pokretljivosti i manevarskoj sposobnosti ovih saonica sa lakinim naoružanjem (mitraljez i automati). Smatralo se da će primena aerosaonica za borbena dejstva u zimskim uslovima dati veoma veliki efekat, a naročito u moralnom pogledu. Međutim, pokazalo se da aerosaonice nisu mogle odgovoriti zahtevima koji se postavljaju borbenim mašinama. One su bile osetljive na ne-

prijateljsku vatru i nesigurne čak i kao saobraćajno sredstvo, jer su veoma nesigurne i osetljive na atmosferske promene. Bataljoni aerosaonica su bile jedinice kojima se nije moglo dobro upravljati zato što nisu imale ni sigurnu pokretljivost, ni manevarsku sposobnost, a to znači ni bojevu sposobnost. Na taj način formiranje bataljona aerosaonica, na žalost je bio samo prazan pokušaj koji je prouzrokovao nepotrebno trošenje sredstava.

24. januara jedinice Južnog fronta su glavnim snagama 2. gardijske armije nastavile napad u cilju izbjivanja u rejon Batajska. 51. i 28. armija su produžavale napad opštim pravcima prema Mečetinski. Prelazeći na Rostovskom pravcu u protivofanzizu neprijatelj je na pojedinim delovima fronta potisnuo naše jedinice. Radi se o tome da su u drugoj polovini januara jedinice fronta imale sve veće teškoće u doturu municije, a osobito goriva. Usled velike dužine seoskih puteva za dotur koji su ponekad bili dugački 500—600 km, zalihe u frontovskim bazama su se sve više smanjivale dok nisu nestale. Bilo je dana kada neke pokretne jedinice nisu uopšte imale goriva a druge su imale pola punjenja.

Ali bez obzira na to, jedinice fronta, a naročito njegovo levo krilo nastavljalo je da odlučno nastupa prema Rostovu.

Napredovanje levog krila 28. armije Južnog fronta izvođeno je u tesnom sadejstvu sa desnim krilom Severnokavkaskog fronta, čije su oklopne i konjičke pokretne grupe nastupale u visini pokretnih grupa 28. armije.

Prednji delovi 28. armije su se 20. januara spojili u rejon Lopanka sa 30. konjičkom divizijom 5. konjičkog korpusa Severnokavkaskog fronta. Posle toga smo stalno osećali čvrstu vezu sa susedom, podržavajući svojim mehanizovanim grupama pokretne grupe Severnokavkaskog fronta.

U vezi sa uputstvom Vrhovne komande o neophodnosti što skorijeg zauzimanja Batajska, napregli smo sve svoje snage. Često smo morali uvoditi jedinice u borbu iz pokreta. Tako je, 24. januara naređeno komandantu 51.

armije da mehanizovanu grupu (3. i 4. gardijski mehanizovani korpus) uputi ne na Azov, nego na zauzimanje Batajska i Kojsuga.

Snažan otpor neprijatelja na batajsko—rostovskom pravcu omeo nas je da povratimo položaje koje je pretvodno držao 3. gardijski oklopni korpus. Trebalo je izvršiti izvesne pripreme i pregrupisavanje jedinica.

26. januara smo uputili u Vrhovnu komandu telegram sledećeg sadržaja:

»Prethodnica iz sastava 3. gardijskog oklopnog korpusa, pod komandom pukovnika Jegorova, u sastavu 8 tenkova T-34, 3 tenka T-70, 9 oklopnih transporter, 5 oklopnih kola i tenkovski desant do oko 200 ljudi, krenula je noću uoči 20. januara pravcem: Mala Zapadenka — Krasni — Slava Trudu — Batajsk — Kojsug, kao prethodnica grupe Rotmastrova i, izbegavajući borbe na pravcu svog kretanja, u zoru 20. januara izbila u rejon sovhoza »Lenjin« i mesta »OGPU«. Nastavlјajući dalje napredovanje prema Batajsku, ona je jugoistočno od Batajska uništila 10 neprijateljskih aviona, 2 topa i 1 minobacač. Na prilazu Batajska, prethodnica je zaustavljena snažnom neprijateljskom odbranom i izgubila je tom prilikom 5 tenkova T-34 i 2 tenka T-70.

Usled tih gubitaka Jegorov je obustavio dalje nastupanje i organizovao kružnu odbranu u rejonu sovhoza »Lenjin« i mesta »OGPU«.

Za to vreme su glavne snage mehanizovane grupe (2. i 5. gardijski mehanizovani korpus) bili angažovani u borbama sa neprijateljem na liniji Maničska — Samodurovka — Krasni Les i nisu mogle ići napred. Prethodnica je sama nastavila da se bori 20. i 21. januara protiv sve jačih neprijateljskih snaga, izolovano, izložena snažnom bombardovanju iz vazduha i trošeći poslednje zalihe municije i goriva.

Komandat korpusa general Rotmistrov je, plašeći se potpunog uništenja prethodnice, samostalno odlučio, ne obaveštavajući nikoga, da 22. januara povuče prethodnicu u polazni rejon, što je i izvršio pukovnik Jegorov . . . «

Navešću i borbeni izveštaj generala Rotmistrova od 26. januara, upućenog komandantu 2. gardijske armije general-potpukovniku Malinovskom.

Napominjem, da je general P. A. Rotmistrov, kao dobro pripremljen komandant, obično duboko studirao situaciju i donosio pravilne odluke. Njegove jedinice su nаносile neprijatelju snažne udare. U svom izveštaju on piše:

«... 1) Posle teških borbi na liniji Nižnje Potpoljni — Arpačin — Maničska — Krasni jedinice mehanizovane grupe zauzele su u 15 časova 26. januara sledeće položaje:

a) 3. gardijska oklopna brigada i 2. gardijska moto-pešadijska brigada 3. gardijskog oklopnog korpusa izbile su do severne obale r. Manič preko puta Maničsko; obe brigade imaju 4 tenka KV, 1 tenk T-34, 1 tenk T-70 i 2 protivoklopna topa; 18. gardijska oklopna brigada ima 4 tenka T-34, 4 tenka T-70, 50 aktivnih boraca, 2 protivoklopna topa i nalazi se u Jelkinu kao moja rezerva. 19. gardijska oklopna brigada (bez tenkova) nalazi se u Jelkinu:

b) 2. gardijski mehanizovani korpus izbio je na liniju Maničska — Krasni i ima u dejstvu 4 tenka T-34 i 4 tenka T-70;

c) 5. gardijski mehanizovani korpus iz rejona Fedotov nastupa prema Tuzlukovu; korpus ima 2 tenka T-34, 5 tenkova T-70, 7 protivoklopnih topova i 2.200 boraca.

2) Jedinice mehanizovane grupe 24, 25. i 26. januara su vodile uporne borbe sa nadmoćnjim neprijateljskim snagama koje su pridošle s juga, jačine 120-150 tenkova, 3-4 puka moto-pešadije uz snažnu podršku avijacije i artiljerije. U tim borbama smo pretrpeli teške gubitke kako u ljudstvu, tako i u materijalu i artiljeriji. 5. gardijski mehanizovani korpus je izgubio sve komandante brigada, koji su ranjeni ili poginuli...»

U zaključku svog izveštaja general Rotmistrov piše:

... Neprijatelj je, bojeći se da mehanizovana grupa ne zauzme Batajsk, prebacio na položaje Maničska — Krasni jake jedinice iz glavnih snaga kavkaske armije sa zadatkom odbijanja jedinica mehanizovane grupe koje su već stigle do Oljginske preko r. Manič.

Jedinice mehanizovane grupe ne mogu sada voditi samostalna aktivna borbena dejstva usled nastale situacije i velikih gubitaka«.

Svi dalji naporci osvajanja Rostova i Batajska u januaru nisu dali željene rezultate.

27. januara je komandant trupa Severnokavkaskog fronta general I. I. Maslenikov specijalnim pismom molio za tešnje sadejstvo naših pešadijskih jedinica sa konjičkom i oklopnom grupom Severnokavkaskog fronta, jer se pešadija toga fronta kretala na udaljenosti od njih 80 do 100 km. Održavanje veze je stavljeno u zadatku komandantu 28. armije drugu Gerasimenku, kome je naređeno da uskladi svoja dejstva sa dejstvima pokretnih grupa 4. mehanizovanog korpusa i 5. konjičkog korpusa 44. armije Severnokavkaskog fronta, da podrži njihova dejstva pešadijskim jedinicama kako se te pokretne grupe ne bi našle u teškoj situaciji i da zajedno s njima postignu što veći uspeh levim krilom 28. armije. Od 3. februara 44. armija Severnokavkaskog fronta je zajedno sa 4. mehanizovanim i 5. konjičkim korpusom prešla u sastav Južnog fronta.

Nemačkofašistički osvajači su, povlačeći se pod pritiskom naših snaga, odvodili stanovništvo Severnog Kavkaza u Nemačku, primenjujući obmanu, ucenu, a najviše silu. Fašisti su težili da zaplaše sovjetske ljude ubedjujući ih da će sovjetske trupe surovo postupati sa onima koji su živeli na okupiranoj teritoriji i da će u Nemačkoj imati sve uslove za život i rad. Osim stanovnika, fašisti su terali stoku, vukli pšenicu, itd.

Trebalo je razobličiti lažna obećanja okupatora, uliti veru u izmučene ljude od okupacije, da će uskoro biti oslobođeni, što više podići ih na aktivnu borbu protiv nemačkofašističkih osvajača.

U tom cilju se Vojni savet fronta obratio stanovništvu, koje se privremeno nalazilo pod čizmom okupatora, proglašom odštampanim na dve stranice u velikom tiražu. Proglasi su bacani avionima na čitavoj od Nemaca okupiranoj teritoriji severnog Kavkaza.

Pošto su ovi proglaši odigrali izvesnu ulogu u toku dalje borbe protiv okupatora, navešću ih u celini:

»Predsednicima opština, ruskim policajcima, službenicima gradskih uprava i komandantura, svima onima koji su bili obmanuti od nemačkih osvajača, koji su iz straha služili neprijatelju.

Obmanom i pretnjom su vas uvukli u svoje mreže nemačkofašistički osvajači. Obmanom i strahom su vas primorali da im služite protiv svog naroda, protiv otadžbine. Podmukli neprijatelj vas je gurnuo... na pogibeljni put.

Iako Nemci još haraju našom zemljom, njihov kraj je blizu. Crvena armija je porazila nemačku vojsku kod Staljingrada, na Donu, na severnom Kavkazu i odbacila je na 450-500 km na zapad. Crvena armija na svim frontovima napreduje... Na jugu sovjetske jedinice nezadrživo nastupaju ka Harkovu, Dombasu i Rostovu. 18. januara Crvena armija je probila blokadu Lenjingrada. Nemci svuda beže i nije daleko dan kada će nemačkofašistički osvajači biti konačno proterani sa naše sovjetske zemlje.

Šta ćete vi sada raditi? Ne računajte i ne uzdajte se u Nemce. Oni vas neće pomoći. Oni će vas odbaciti kao đubre.

Govorimo vam otvoreno i iskreno: vaš prestup pred otadžbinom je veliki, i ako i dalje budete pomagali Nemcima nećete pobeći od surove kazne. Međutim, sovjetska vlast vam može oprostiti ako počnete da služite časno sovjetskom narodu.

Šta treba da uradite? Nanosite štetu Nemcima svim i svačim. Sakrivajte od njih stoku i namirnice. Varajte ih. Dajte im lažne podatke. Sklanjajte ljudе koje traže Nemci. Pomažite partizane. Obaveštavajte njih i Crvenu armiju o svim namerama neprijatelja. Kidajte neprijateljske telegrafske i telefonske veze. U grupama i pojedinačno rušite železničke pruge. Uništavajte vagone, onesposobljavajte lokomotive. Uništavajte nemački vojni materijal. Palite nemačka skladišta. Ako vidite da vam preti opa-

snost od Nemaca sklonite se sa porodicama u druga mesta. Oduzimajte neprijatelju oružje, organizujte partizanske grupe i napadajte pozadinu neprijatelja. Ubijajte nemačke razbojнике.

Ako tako radite otadžbina i sovjetska vlast će vam oprostiti i neće vam nestati ni dlaka sa glave».

Drugi proglas je bio upućen sovjetskom stanovništvu u privremeno od Nemaca okupiranim oblastima.

»KO ODE NEMCIMA — TAJ ĆE POGINUTI!

Dragi drugovi! naši očevi i majke, braćo i sestre!

Fašističkim gadovima je došao čas odmazde. Crvena armija tuče i goni Nemce na Donu, na severnom Kavkazu i na Centralnom frontu. Razbojnička hitlerovska vojska se cepa na svim šavovima.

Spasavajući se od snažnih udaraca Crvene armije, nemačkofašistički nitkovi pokušavaju da vas obmanu. Oni vas zovu da odete s njima. Oni vam govore da će sovjetska vlast kazniti sve one koji su ostali u selima i gradovima okupiranim od Nemaca. Ne verujte podlim nemačkim lažima!

Sovjetska vlast i Crvena armija imaju jedan cilj: oslobiti našu zemlju od hitlerovske gamadi, što pre oslobiti vas omrznutog fašističkog ropstva i vratiti vam miran i srećan život kakvim ste živeli do rata.

A šta hoće Nemci zločinci?

Oni vas vuku u zamku. Nemci vas gone sa rodne grude u Nemačku i tamo ćete biti primorani da radite 18 časova dnevno i da savijate leđa nemačkim fabrikantima i veleposednicima. Mlade i zdrave muškarce će poslati u Afriku i druge zemlje. Svi koji odu sa Nemcima čeka ih sigurna smrt. Jedni će umreti od gladi, drugi od mučenja, treći od metka. Već su hiljade sovjetskih ljudi, nasilno odvedeni u Nemačku, pomrli u fašističkom ropstvu od gladi i mučenja. Zato ne verujte fašističkim provokacijama. Učinite sve da vas Nemci ne odvuku silom.

Zapamtite drugovi: Nemci su sigurno propali. Crvena armija uspešno čisti sovjetsku zemlju od fašističkih zavojevača. Na jugu naše trupe se približavaju Harkovu, Donbasu i Rostovu. 18. januara jedinice Crvene armije su probile blokadu Lenjingrada. Naši saveznici — Englezi i Amerikanci, tuku hitlerovce u severnoj Africi i spremaju se za otvaranje drugog fronta u Evropi.

Drugovi. Ne odlazite nipošto s Nemcima. Ako odete propali ste. Ostanite svi na svojim mestima. Nemate se čega niti koga bojati. Sovjetska vlast — to je vaša rođena vlast! Niko, nigde i nikada neće ni pomisliti da vas kazni za to što ste ostali u rejonima koje su zauzeli Nemci. Mi znamo da se niste mogli povući sa Crvenom armijom. Mi znamo kakve ste muke i teškoće pretrpeli pod nemačkom čizmom. Sada je blizu čas vašeg oslobođenja. Čekajte dolazak vaše rođene Crvene armije i pomažite joj svim sredstvima u borbi protiv hitlerovaca. Ne dajte Nemcima da odvlače stoku i žito. Rušite mostove i puteve kojima će odlaziti Nemci. Palite nemačka skladišta municije i namirnica. Pomažite partizanima da uništavaju fašističke razbojnike.

Crvena armija napreduje. Ona vam donosi oslobođenje od teškog fašističkog ropstva. Ona vam donosi radoštan život u rodnoj zemlji.«

Nemačkofašistički osvajači su bili svirepi. Hitlerovci su pljačkali mirno stanovništvo i razarali naselja i salaše. Tako su na salašu »Krilov« u rostovskoj oblasti nemački razbojnici isterali iz kuća sve kolhoznike i oduzeli im sve njihove lične stvari. Hitlerovci su odveli iz kolhoza sve konje, bikove, krave i sitnu stoku, a svu živinu su polklali. Fašisti su streljali odlikovanu kolhoznicu Pelageju Markovsku sa sinom i mužem i dva dečaka. Fašisti su zverski mučili zarobljene borce i oficire. Što im je bivalo teže na okupiranoj teritoriji, postajali su sve svirepi.

Poslednjih dana januara, naše napredovanje ka Rostovu se odvijalo sve sporije. Nemci su privukli veliki broj tenkova i moto-pešadije i pružali snažan otpor. Je-

dinice 2. gardijske armije su dnevno odbijale po nekoliko protivnapada nemačke pešadije i tenkova.

Uprkos teškom stanju jedinica, usled nedostatka artiljerije, tenkova, municije, goriva i rezervi, jedinice fronta su nastavile sa upornim borbama da bi izvršile naređenje Vrhovne komande.

Angažovali smo u borbu sve raspoložive snage i sredstva. Trupe su se borile vešto i hrabro. Ali je i neprijatelj ulagao sve snage da u svojim rukama zadrži Rostov i Batajsk. Prema Južnom frontu je dejstvovalo 11 neprijateljskih divizija i oko 285 tenkova. Njihova borbena dejstva štitile su stotine aviona.

3. februara 5. udarna armija je vodila borbu na liniji reke Severnog Doneca između salaša Ust-Bistri do naselja Kočetovska s jedinicama nemačke 294. pešadijske, 22. oklopne 306. i 336. pešadijske i 7. vazduhoplovne divizije koje su imale do 120 tenkova, držeći mostobran na zapadnoj obali reke Severnog Doneca.

2. gardijska armija je nastavila borbe na istočnoj obali Dona od sela Semikarakorska do sela Maničske, u rejonu salaša Krasni, 10 km zapadnije od kolhoza »Krasno Znamja«, zauzela je i mostobran na zapadnoj obali Dona. Pred njenim frontom su dejstvovalе jedinice neprijatelja iz 16. motorizovane, 11. i 12. oklopne divizije.

51. armija se borila sa neprijateljskim oklopnim jedinicama na liniji Ruduhina Balka — Rakovo — Tavričeski.

28. armija na liniji Rakitni — Zernograd — Mačetinska je vodila borbe sa delovima 23. oklopne divizije, motorizovanom divizijom SS »Viking« i 71. rezervnim moto-pukom.

U toku daljih napadnih bojeva, jedinice fronta su nanele osetne gubitke neprijatelju. Zaplenjeno je 125 tenkova, 28 aviona, 148 topova, nekoliko skladišta namirnica i odeće a zarobljeno je mnogo vojnika i oficira. U tom periodu neprijatelj je izgubio 24.856 ljudi, 181 avion, 387 tenkova, 219 topova, 163 oklopna kola. Te velike gubitke su imale 306. i 336. pešadijska, 11, 17. i 23. oklo-

pna, 16. i SS »Viking« motorizovana divizija. U toku napadnih borbi jedinice fronta su očistile od neprijatelja teritoriju od oko 100.000 kvadratnih kilometara i oslobođile na stotine naseljenih mesta, od kojih 30 većih.

Još krajem decembra 1942. godine, kada se privodilo kraju razbijanje Manštajnove grupacije, moje zdravlje se znatno pogoršalo.

Citaoci se, verovatno, sećaju da sam u Staljingrad stigao sa još nezalečenim ranama, pošto sam obećao mome lečniku profesoru Kogaru da će se strogo pridržavati datog mi režima. Nema svrhe govoriti o tome da se u Staljingradu nije bilo moguće držati nekog režima. Rane na nozi ne samo da nisu bile zalečene za to vreme, nego su se još više otvorile. Početkom februara, posle provedenih preko 6 meseci na nogama, konačno sam izbačen iz stroja. Bilo je potrebno hitno stalno lečenje. Vrlo teško mi je bilo da napustim komandovanje pred zauzećem Rostova, kada su se već borbe vodile na njegovim bližim prilazima.

Vrhovna komanda, a pre svega J. V. Staljin, nije znala ništa o stanju moga zdravlja, jer sam se ja svojski trudio da to prikrijem i to ne samo od Vrhovne komande, već i od bliskih mi oficira i generala. Ljudi su, istina, videli da ja hramljem i da hodam opirući se na štap, ali sam ja svojim držanjem, a naročito svojom pokretljivošću uvek davao na znanje da moje rane ničim ne otežavaju izvršenje mojih službenih obaveza. Sada sam, međutim, bio prinuđen da referišem Vrhovnoj komandi sve, kako se kaže, načisto, jer sam osećao da će moje stanje možda do izvesne mere uticati na uspeh u komandovanju jedinicama. J. V. Staljin mi je tada odgovorio, da smatra promenu komandanata u veoma napregnutom momentu operacije nepoželjnim. I ja bih, svakako, morao da ostanem, da se nekako nije krajem januara na komandnom mestu fronta u Boljšoj Martinovki našao slučajno Nikita Sergejevič kao svedok jedne od procedura kojima su me u poslednje vreme podvrgavali le-

kari. Do tada ni Nikita Sergejevič, takođe, nije sve znao o mom zdravlju.

Za nekoliko dana on je leteo u Moskvu. Na prijemu kod J. V. Staljina govorio mu je o mom zdravlju. Posle toga došlo je naređenje Vrhovne komande o mom upućivanju na lečenje u Chaltubo. Sećam se da mi je, na povratku iz Moskve, Nikita Sergejevič rekao: »Idi, izleći se, ne treba da ostaješ do završetka rostovske operacije. Čeka nas još mnogo posla, naša armija neće morati samo Rostov da zauzme od Nemaca. Ostaće još mnogo gradova i kod nas u Rusiji, i u Poljskoj, i u Čehoslovačkoj, i u samoj Nemačkoj. Što se zdraviji vratiš, bićeš od veće koristi.«

Oprostili smo se veoma toplo, poljubili se i snažno zagrlili. Nikita Sergejevič me je ispratio. Kola su krenula. Neprimetno za prisutne obrisao sam suzu. Teško mi je bilo da se rastanem s vojskom, s ratnim drugovima s kojima sam preživeo toliko teških dana i doživeo radost pobjede, prve potpune pobjede nad neprijateljem u tom ratu. Naročito mi je bilo teško da se rastanem od Nikite Sergejeviča. Radeći zajedno s njim rame uz rame tokom 6 meseci postali smo pravi ratni drugovi. Prijateljstvo je kaljeno u dane teških borbi staljingradske bitke, događaja koji se ne mogu preživeti dva puta u životu.

Nikada neću zaboraviti to stvarno istorijsko polugođe.

Nikita Sergejevič se stalno raspitivaо o mom zdravlju, dok sam bio na lečenju. Navešću jedan od telegrama koji sam sačuvao.

»Generalštab radničko-seljačke Crvene armije
General-pukovniku Antonovu

12. 4. 1943. godina

Šaljem preko Vas pismo general-pukovniku drugu A. I. Jerjomenku. Adresu druga Jerjomenka ne znam i zato vas molim, da uputite pismo drugu Jerjomenku.

*N. Hruščov**

Evo tog kratkog ali toplog pisma:

»Dragi Andrej Ivanović! Hteo bih da znam kakvo je stanje vašeg zdravlja, kako se razvija lečenje? Kako se osećate? Možete mi pisati na »dolinu«.

Želim vam brzo ozdravljenje i kao starom vojniku skori povratak u stroj.

Doviđenja.

N. Hruščov«.

5. februara naše su jedinice opet prišle do samog Batajska. Noću 7. februara naši su izviđači, pošto su se probili kroz slabo posednutu neprijateljsku odbranu, otkrili slabo branjene delove na kojima su hitlerovci, bezeci od mraza (vladala je velika hladnoća), ostavili samo borbeno osiguranje, a glavne snage su povukli u naseљeno mesto. U ponoć su naše snage iznenadnim napadom savladale neprijateljsku odbranu i ujutro je grad Batajsk bio oslobođen. Naše jedinice zaplenile su oko 1.000 vagona raznog materijala i zarobile nekoliko hiljada vojnika.

Otpočele su neposredne borbe za Rostov, koje su imale veoma žestok i krajnje težak i napregnut karakter. Neprijatelj je držao dominirajuću desnu stranu obale Dona, a naše jedinice su nastupale otkrivenim zemljištem, koje se moglo dobro gađati iz svih pravaca. Odlučeno je da napad na grad, takođe otpočne noću. 8. februara pioniri su izvršili obezbeđenje prelaza preko Dona. U potpunom mraku, naše jedinice su prešle reku i koncentrisali se za napad na ledu pod zaštitom strme obale. U 3 časa noću počeo je juriš na neprijateljska utvrđenja. Prilazi Rostovu su bili opasani streljačkim i protivoklopnim rovovima. Većina kuća u gradu je bila pretvorena u bunkere i vatrene tačke za kružno dejstvo. Glavne gradske magistrale su bile minirane ili zaprečene krstilima, ježevima, bodljikavom žicom i drugim protivoklopnim i protivpešadijskim preprekama. Prilazi utvrđenjima su branjeni snažnom vatrom artiljerije, minobacača i pešadijskog oružja.

Čim je neprijatelj otkrio da smo prešli Don, njegova artiljerija, minobacači, i bombarderska avijacija su razbili led na reci. Ali to nije zaustavilo staljingradske junake. Smelim jurišom naši vojnici su probili prvi pojaz neprijateljske odbrane i, pošto su proširili mostobran na desnoj obali, zauzeli priobalske ulice južnog dela grada i železničku stanicu. Prve su u grad upale jedinice potpukovnika Kovaljeva, potpukovnika Sivankova, potpukovnika Drjahlova i majora Dubrovina. Ispred napadnog borbenog poretka, sledeći bobreno iskustvo i tradicije Staljingrada, išle su jurišne grupe. Kuću po kuću, ulicu po ulicu osvajali su naši vojnici od neprijatelja.

Feldmaršal Manštajn pošto je privukao gradu nove snage, i koncentrisao u njemu veliki broj tenkova i pešadije, a na obližnjim aerodromima bombardersku avijaciju, preduzeo je očajnički pokušaj da izbaci naše snage iz grada. Posle žestokih protivnapada, neprijatelj je uspeo da na nekim mestima potisne naše jedinice. U toku dana, napadao nas je neprijatelj 6 — 7 puta. Neki kvartovi su prelazili iz ruke u ruku po nekoliko puta. Naši borci su se učvrstili na uskom obalskom pojazu i tukli su se kao lavovi. Iskravljeni u protivnapadima, gubeći tehniku, neprijatelj je slabio.

U borbama na ulicama Rostova proslavili su se borci bataljona kapetana Madojana, koji su zauzeli glavnu železničku stanicu Rostov i zadržali je do dolaska glavnih snaga. Smelim dejstvom istakle su se jurišne grupe oficira Ščerbina i Virčenka. Stanicu Rostov-Obala zauzela je drskim udarom četa kapetana Kozakova. Mnoge slavne podvige izvršili su ovde i sovjetski avijatičari — piloti, kao što su Pogorelov, Perepelica. Kao i uvek, ispred svih su bili komunisti.

Dok su se u Rostovu vodile krvave ulične borbe, jedinice generala Cvetajeva su odbacile neprijatelja sa desne obale Severnog Doneca i odlučnim jurišem zauzele grad Šahti. Sledećeg dana su brzim udarom jedinice generala Čančibadzea zauzele »prestonicu« donskih Kozaka — grad Novočerkask. Time je doveden u ozbijnu opa-

snost neprijatelj koji je i dalje u Rostovu pružao žestok otpor. Sada je morao strepeti od udara i sa severoistoka. Istovremeno su bile presečene železnička pruga i put Rostov — Taganrog. Hitlerovskoj komandi bilo je sve teže dovlačenje rezervi, a pritisak naših snaga je stalno jačao.

Veliku pomoć armiji su pružili narodna odbrana, partizani i mnogi Rostovljani, koji su se hrabro borili sa neprijateljem. I žene su ispoljile veliki patriotizam. Žene železničkog rejona Petrenko, Rogoškin, Subačev i drugih, izašle su iz podruma i zaklona i pomagale borcima, spašavajući ranjenike.

U noći 14. februara, naši su isterali hitlerovce iz poslednjih uporišta. Ostaci razbijene Manštajnove vojske su sramno napuštali grad. Nad Rostovom se opet zavjerala naša crvena zastava, zastava slobode i oslobođenja. Rostovljani su sa suzama radosnicama dočekali svoje oslobođioce. Na velikom mitingu građana, održanom na Kirovskom skveru, govorio je Nikita Sergejevič Hruščov, toplo pozdravljen od prisutnih građana. Stanovnici grada su se zakleli da će uložiti sve snage za obnovu rodnog Dona i grada Rostova.

Krajem rata, imao sam priliku da još jednom komandujem snagama bivšeg Staljingradskog, bivšeg Južnog fronta. Tada se zvao 4. ukrajinski front. Nazivi su se menjali, ali je ostala nepromenjena hrabrost, herojstvo i odvažnost boraca tog proslavljenog fronta. Borci, koji su se borili na život i smrt za zidine tvrđave na Volgi, jurišali su na Rostov, sada su osvajali skoro nepristupačne Karpatске planine.

Mir je već svuda carovao. Posle bezuslovne kapitulacije fašističke Nemačke prekinuta je borba na svim frontovima. Heroji odbrane Staljingrada i juriša na Rostov, prelazeći preko Karpat u najtežim uslovima »učili su pameti« fašističkog fanatika Šernera koji je odbio da kapitulira. Njegova vojska se nalazila na teritoriji prijateljske Čehoslovačke.

Koristim priliku da izrazim srdačno i iskreno priznanje borcima tog proslavljenog fronta, s kojima sam voljom Partije imao čast da delim teške dane i radost pobede.

Uvek sam smatrao da je najveća sreća, najveća radost moga života, bila što su mi Komunistička partija i sovjetski narod poverili komandovanje snagama jednog od najvažnijih delova sovjetsko-nemačkog fronta u kritičnom momentu i što nam je, uz pomoć Partije i celog naroda, zahvajući visokoj svesti i neprevaziđenim borbenim osobinama naših sovjetskih boraca, uspelo da ovde položimo temelj uništenja hitlerovske ratne maštine. Ponosim se takođe i time što sam ovaj počasni i teški zadatak izvršavao rame uz rame sa drugom Nikitom Sergejevičem Hruščovom.

ANDREJ IVANOVIC JERJOMENKO (biografski podaci)

A. I. Jerjomenko se rodio 14. oktobra 1892. godine u siromanskoj seljačkoj porodici u selu Markovka, luganska oblast (bivša harkovska gubernija).

1913. godine pozvan je na odsluženje vojnog roka u carsku vojsku. Od početka I svetskog rata je na frontu, gde je već u prvih borbama bio ranjen. Za pokazanu odvažnost proizведен je za podoficira. Posle februarske revolucije aktivno učestvuje u radu pukovskog komiteta kao opunomoćenik svoje jedinice.

Nakon povratka sa divizijom sa rumunskog fronta, drug Jerjomenko je otišao u svoje selo u Ukrajinu, u lugansku oblast. Bili su to teški dani kada su Ukrajinom počeli gospodariti nemački okupatori, kada su čas tamo — čas ovde nicale belogardejske bande. U takvoj situaciji nije se moglo misliti na ostavljanje oružja. I drug Jerjomenko je stao na čelo jednog partizanskog odreda, koji je krajem 1918. godine ušao u Crvenu armiju. Od tada i počinje njegova neprekidna služba u redovima sovjetskih oružanih snaga.

U decembru 1918. godine Andrej Ivanović postaje član Komunističke partije.

Od januara 1919. godine on je vojni komesar Markovke, zamjenik predsednika Revolucionarnog komiteta. Od juna 1919. godine A. I. Jerjomenko se bori sa belogardejcima u sastavu prvih konjičkih formacija. Bio je na dužnostima načelnika obaveštajnog odseka brigade, načelnika štaba puka, pomoćnika komandanta puka 14. konjičke divizije 1. konjičke armije, kada učestvuje u razbijanju Denjikina, u ratu protiv poljskih panova i u borbama protiv Vrangela i bandi Mahno.

Za učešće u borbama u građanskom ratu VCIK* odlikuje A. I. Jerjomenka Ordenom crvene zastave, a zatim Ordenom Lenjina.

* Всероссийский Центральный исполнительный комитет.
Sveruski centralni komitet — prim. prev.

U 1923. godini, posle uspešno završene Više konjičke škole, A. I. Jerjomenko je postavljen za komandanta 55. konjičkog puka 14. konjičke divizije. Ponovo sledi učenje: komandantski kurs pri vojnopolitičkoj akademiji »V. I. Lejin«, i na akademiji »M. V. Frunze«, posle kojih Andrej Ivanovič neko vreme komanduje 14. konjičkom divizijom, a od 1938. godine sa 6. konjičkim korpusom. Korpus učestvuje u oslobođenju zapadne Belorusije i Litve.

Od decembra 1940. godine do juna 1941. godine A. I. Jerjomenko komanduje 1. samostalnom armijom, odlikovanom Ordenom crvene zastave.

Veliki otadžbinski rat. Leto i jesen 1941. godine. Neprijateljski pukovi hitlerovaca prodiru u dubinu zemlje ka Moskvu. A. I. Jerjomenko komanduje jedinicama frontova: Zapadnim od 29. juna i Brjanskim od avgusta 1941. godine. U teškim uslovima odvija se smolenska odbrambena bitka čiji je rezultat taj što su hitlerovci za mesec dana zaustavljeni u svom pohodu na istok. U sličnoj teškoj situaciji je i Brjanski front koji, štiteći Moskvu sa jugozapada, vodi borbu sa oklopnom grupom Guderijana. Po ozdravljenju, posle teškog ranjavanja, A. I. Jerjomenko je postavljen za komandanta 4. udarne armije, koja u sastavu Severnozapadnog, a zatim Kalinjinskog fronta uspešno izvodi brzu napadnu operaciju na pravcu Adreapolj — Toropce — Veliž u surovim uslovima zime 1941. godine. Ovde je Jerjomenko opet teško ranjen, ali iako ranjen i dalje ostaje u stroju još 23 dana, sve do završetka operacije.

Početkom avgusta 1942. Jerjomenko je već komandant fronta na staljingradskom pravcu. Ovde, pod njegovom komandom, Ju goistočni i Staljingradski front uspešno izvode čitav niz odbrambenih operacija, koje su u istoriju ušle pod zajedničkim nazivom »herojska odbrana Staljingrada«. U daljem, Staljingradski front aktivno učestvuje u protivofanzivi koja se završila okruženjem hitlerovske staljingradske grupacije i likvidaciji pokušaja deblokade opkoljenih. Od januara 1943. godine A. I. Jerjomenko je komandant Južnog fronta u čiji sastav je ušao i deo armija Staljingradskog fronta. Južni front uz borbe nadire na Rostov. Tom periodu, od avgusta 1942. do februara 1943. godine je i posvećena ova knjiga.

Od aprila 1943. godine A. I. Jerjomenko komanduje Kalinjinskim frontom, koji u tom periodu izvodi poznatu duhovčinsku i neveljsku napadnu operaciju. Početkom 1944. godine Samostalna primorska armija, pod komandom A. I. Jerjomenka, zajedno sa 4. ukrajinskim frontom oslobađa Krim od fašističkih zavojevača. Armija uz borbe oslobađa južnu obalu Krima od Kerča do Sevastopolja (420 km). Zahvaljujući brzom dejstvu ove armije neprijatelj nije uspeo da poruši kimske sanatorijume. Ponovo biva lakše ranjen ali to ne prekida borbenu aktivnost Jerjomenka.

Od aprila 1944. godine A. I. Jerjomenko komanduje 2. pribaltičkim frontom. Jedinice ovog fronta napadaju na idriško-režickom pravcu, a zatim u zajednici sa 3. pribaltičkim frontom oslobodaju Letoniju, sa prestonicom Rigom. Posle završetka te operacije u martu 1945. godine A. I. Jerjomenko je postavljen za komandanta 4. ukrajinskog fronta, čije jedinice oslobadaju teritoriju prijateljske Čehoslovačke, osvajaju industrijski rejon Moravske Ostrave i niz gradova na putu prema prestonici Čehoslovačke. Skoro istovremeno 4. ukrajinski front sa snagama 1. ukrajinskog fronta maršala Konjeva ulazi u Prag sa istoka. Ovim jedinicama je pripala čast da uniše poslednju hitlerovsku grupaciju koja je i nakon kapitulacije fašističke Nemačke i dalje pružala otpor.

Posle završetka velikog otadžbinskog rata A. I. Jerjomenko komanduje (redom) jedinicama Prikarpatskog, Zapadnosibirske i Severnokavkaskog vojnog okruga, a od 1958. god. on je postavljen za generalnog inspektora Ministarstva odbrane SSSR-a.

Ratne zasluge A. I. Jerjomenka su visoko ocenjene. Sovjetska vlada mu je dodelila zvanje heroja Sovjetskog Saveza i odlikovala ga sa 3 Ordena Lenjina, 4 Ordena crvene zastave, 3 Ordena Suvo-rova I reda, Ordenom Kutuzova I reda, i mnogim medaljama. Za komandovanje jedinicama koje su učestvovale u oslobođenju Čehoslovačke i Poljske odlikovan je visokim ordenima tih zemalja.

Andrej Ivanović Jerjomenko je poslanik Vrhovnog Sovjeta Saveta SSR svih saziva, počev od 1946. god. Na XX kongresu Komunističke partije Sovjetskog Saveza izabran je kao kandidat za člana CK KPSS.

Ukazom Prezidijuma Vrhovnog Sovjeta, u martu 1955. god. drug Jerjomenko je dobio zvanje maršala Sovjetskog Saveza.

VOJNA BIBLIOTEKA

— INOSTRANI PISCI —

Osnovana 1950. godine

Dosada izdala ove knjige

- 1) knjiga: General AJZENHAUER, **OD INVAZIJE DO POBEDE**, rasprodato.
- 2) knjiga: Maršal MONTGOMERI, **OD EL ALAMEJNA DO BAL-TIČKOG MORA**, rasprodato.
- 3) knjiga: Kamil RUŽERON, **BUDUĆI RAT**, rasprodato.
- 4) knjiga: Pukovnik dr fil., BEŠLAJN, **RUKOVODENJE NAROD-NOM ODBRANOM**, rasprodato.
- 5) knjiga: Bazil H. LIDEL-HART, **STRATEGIJA POSREDNOG PRILAŽENJA**, strana 397, cena 230 din.
- 6) knjiga: Kamil RUŽERON, **POUKE IZ RATA U KOREJI**, rasprodato.
- 7) knjiga: Džordž PATON, **RAT KAKVOG SAM JA VIDEO**, rasprodato.
- 8) knjiga: General ER, **ARTILJERIJA — NEKAD, SAD I UBUDUĆE**, strana 405, cena 300 din.
- 9) knjiga: Omar BREDLI, **USPOMENE JEDNOG VOJNIKA**, rasprodato.
- 10) knjiga: Pukovnik LIKA, **EVOLUCIJA TAKTIČKIH IDEJA**, rasprodato.
- 11) knjiga: J. O. HIRŠFELDER, **ATOMSKA BOMBA I LIČNA ZAŠTITA**, rasprodato.
- 12) knjiga: Maršal PAPAGOS, **GRČKA U RATU 1940/41**, strana 400, cena 200. din.
- 13) knjiga: Džon KRESVEL, **RAT NA MORU 1939/45**, rasprodato.
- 14) knjiga: ROZBERI, **BIOLOŠKI RAT**, rasprodato.

- 15) knjiga: General-pukovnik DAPČEVIĆ, **ZNAČAJ i SNAGA MANEVRA**, strana 638, cena 500. din.
- 16) knjiga: General ŠASEN, **ISTORIJA DRUGOG SVETSKOG RATA**, rasprodato.
- 17) knjiga: SVEČIN, **STRATEGIJA**, strana 452, cena 450 dinara.
- 18) knjiga: AJMANSBERGER, **TENKOVSKI RAT**, strana 356 sa 3 priloga, cena 400 dinara.
- 19) knjiga: KAMON, **NAPOLEONOVI RATOVI**, rasprodato.
- 20) knjiga: KARPOV, **OBALSKA ODBRANA**, strana 524, cena 700 dinara.
- 21) knjiga: MIKŠE, **TAKTIKA ATOMSKOG RATA**, rasprodato.
- 22) knjiga: MIDEILDORF, **TAKTIKA U POHODU NA RUSIJU**, rasprodato.
- 23) knjiga: AJRE, **RATNA VEŠTINA I TEHNIKA**, strana 248, cena 300 din.
- 24) knjiga: PRENTIS, **CIVILNA ZAŠTITA U MODERNOM RATU**, rasprodato.
- 25) knjiga: HITL, **VOJNI ŠABOVI**, strana 336, cena 500 dinara.
- 26) knjiga: Maršal JERJOMENKO, **STALJINGRAD**. Delo obuhvata staljingradsku operaciju u celini sa uništenjem nemačke 6. armije, kao i izvesne zaključke i iskustva iz ove operacije.
- 27) knjiga: FOJHTER, **ISTORIJA VAZDUŠNOG RATA** (prevod sa nemačkog) strana 503, cena 850 din.
- 28) knjiga: Admiral KASTEKS, **STRATEGISKE TEORIJE** (I sve-ska). Strana 430, cena 600 din.
- 29) knjiga: GUDERIJAN, **VOJNI MEMOARI**, strana 623, cena 1.000 din.
- 30) knjiga: **VOĐENI PROJEKTILI**. Delo je u pripremi.
- 31) knjiga: GRUPA POLJSKIH AUTORA, **ODABRANE OPERACIJE POLJSKE NARODNE VOJSKE**. Zbirka članaka o dejstvima jedinica Poljske narodne vojske do pada Berlina 1945. godine. Strana 432. Cena 1.000 din.
- 32) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **PROBOJ ORGANIZOVANE ODBRANE**. Zbirka odabranih diplomskih radova sa sovjetskih vojnih akademija iz oblasti probaja organizovane odbrane operativnim jedinicama. Strana 487. Cena 1.000 din.
- 33) knjiga: Herbert FAJS, **ČERČIL — RUZVELT — STALJIN**. Delo predstavlja vojnodiplomatsku istoriju drugog svetskog rata koja pokazuje »rat koji su ovi vodili i mir koji su želeli« Strana 840. Cena 1.500 din.

- 34) knjiga: MIDEILDORF, **TAKTIKA RODOVA I SLUŽBI**. Knjiga obrađuje postupno sve osnovne taktičke radnje taktičkih jedinica. Strana 671, cena 800 din.
- 35) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **TAKTIČKI PRIMERI BORBE**. Delo predstavlja zbirku odabralih konkretnih primera borbi pešadijskih pukova i njihovih delova na istočnom frontu. Strana 264, cena 800 din.
- 36) knjiga: Ešer LI, **VAZDUŠNA MOĆ**. Studija o mogućnosti vazduhoplovstva u savremenim uslovima. Strana 288, cena 650 din.
- 37) knjiga: MONTROS, **NEBESKA KONJICA**. Studija o helikopterima na osnovu iskustva u korejskom ratu. Strana 307. Cena 700 dinara.
- 38) knjiga: MELENTIN, **OKLOPNE BITKE**. U knjizi nemački general Melentin opisuje sve važnije oklopne bitke iz drugog svetskog rata. Strana 448. Cena 850 din.
- 39) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **RAZVOJ TAKTIKE SOVJETSKE ARMIJE 1941—1945**. Strana 593, cena 1.300 din.
- 40) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ STRATEGIJE** (I Sveska). Strana 646, cena 900 din.
- 41) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ OPERATIKE** (I Sveska). Delo je u pripremi.
- 42) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ TAKTIKE** (I sveska). Strana 803, Cena 1.250 din.
- 43) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ VOJNE PSIHOLOGIJE** (sveska). Delo je u štampi.
- 44) knjiga: Maršal JERJOMENKO, **NA ZAPADNOM PRAVCU**. Strana 336, cena 600 din.
- 45) knjiga: Maršal ČUKOV, **ODBRANA STALJINGRADA**. Strana 423, cena 600 din.
- 46) knjiga: **TRANZISTORI** (prevod sa engleskog). Delo je u štampi.
- 47) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA pod redakcijom generala armije KUROČKINA, **METODIKA VOJNONA-UCNOG ISTRAŽIVANJA**. Strana 384. Cena 650 din.
- 48) knjiga: NASTAVNICI VOJNOPOLITIČKE AKADEMIJE »LE-NJIN«, **MORALNO-POLITIČKI FAKTOR U SAVREMENOM RATU**. Delo je u pripremi.
- 49) knjiga: ŠTERNBERG, **VOJNA I INDUSTRIJSKA REVOLU-CIJA**, (prevod sa nemačkog). Delo je u štampi.
- 50) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ VOJNE TEHNIKE** (sveska). Delo je u pripremi.

- 51) knjiga: BUĐONI, **PREDENI PUT.** (Memoari iz oktobarske revolucije). Strana 486. Cena 750 din.
- 52) knjiga: POPELJ, **U TEŠKO VREME.** Strana 400. Cena 700 din.
- 53) knjiga: LOKTIONOV, **DUNAVSKA FLOTILA U VELIKOM OTADŽBINSKOM RATU.** Delo je u pripremi.
- 54) knjiga: POPELJ, **TENKOVI SU OKRENULI NA ZAPAD** (druga knjiga pišćeve trilogije). Delo je u štampi.
- 55) knjiga: Maršal SOKOLOVSKI, **VOJNA STRATEGIJA** (rad grupe autora). Delo je u pripremi.
- 56) knjiga: SEMJONOV, **RAZVOJ SOVJETSKE OPERATIKE.** Delo je u pripremi.
- 57) knjiga: AKADEMIJA NAUKA SSSR, **VELIKA BITKA KOD MOSKVE.** Delo je u pripremi.
- 58) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **O SOVJETSKOJ VOJNOJ NAUCI.** Delo je u pripremi.
- 59) knjiga: KEGL I MENSON, **POMORSKI RAT U KOREJI.** Delo je u pripremi.

A. I. JERJOMENKO

STALJINGRAD

*

Redigovao prema originalu

Vladimir Timčenko

*

Lektor

Stana Stanić

*

Tehnički urednik

Andro Strugar

*

Korektori

Biljana Đorđević

Vera Đurić

*

Štampanje završeno februara 1965.

Cena 1000 din.

Stampa Vojno štamparsko preduzeće Mije Kovačevića 5, Beograd

Б КА
ДОДАВКА - СТАЛІНГРАД
ІІ-19-310 пр. 1
А. І. ЄРЮМЕНКО
ІІ
Б.
1472/060

STALJINGRAD

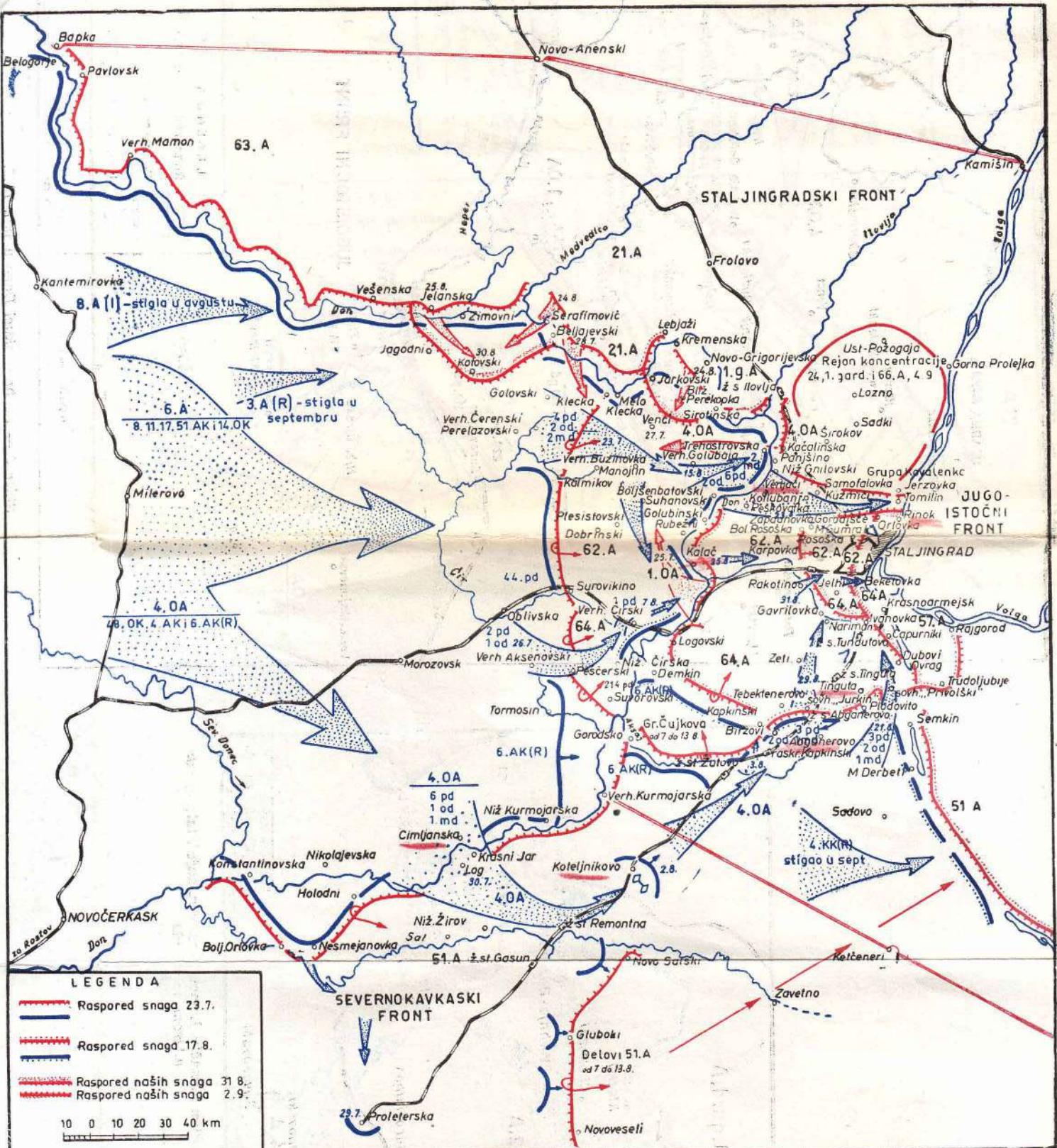
SKICE

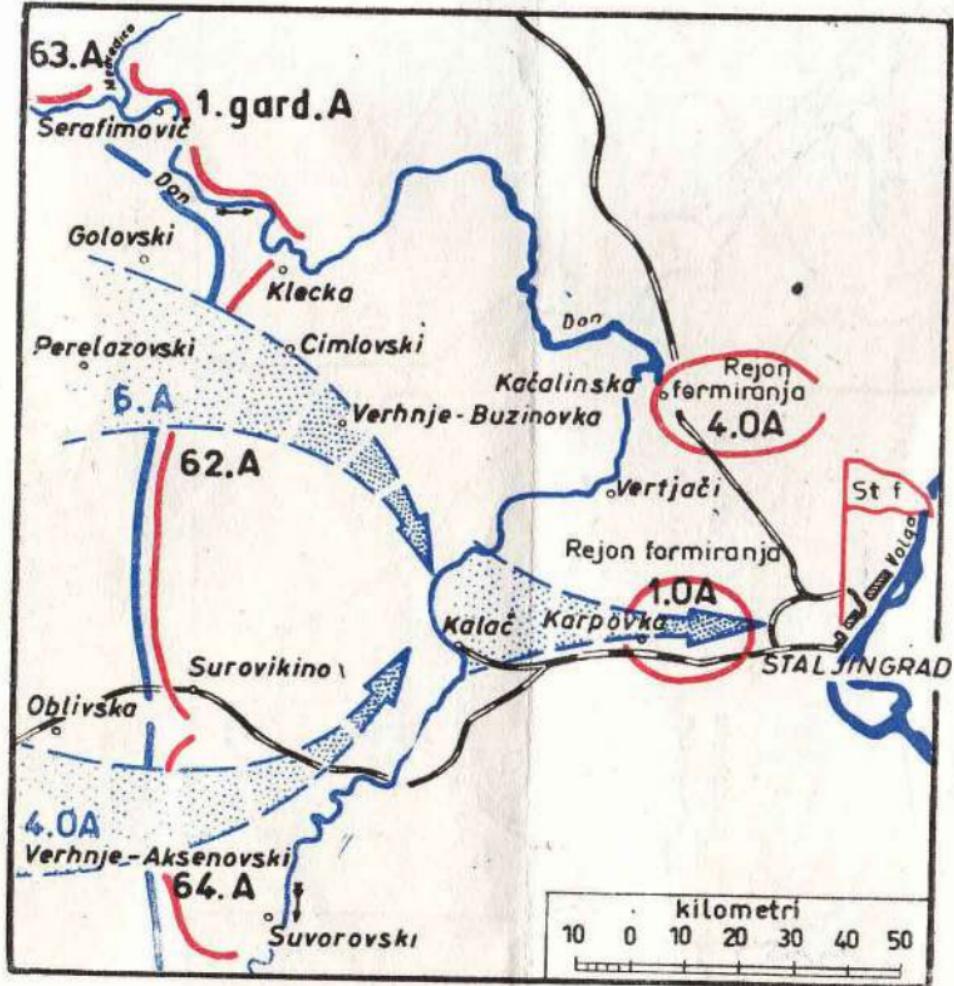
PREGLED SKICA

- Skica 1 — Odbrambena bitka od 17. jula do septembra 1942.
- Skica 2 — Plan nemačke komande za osvajanje Staljingrada udarom sa zapada.
- Skica 3 — Borbe u okuci Dona u julu 1942.
- Skica 4 — Bitačna prostorija.
- Skica 5 — Staljingradski odbrambeni pojasevi.
- Skica 6 — Plan nemačke komande za osvajanje Staljngrada koncentričnim udarima.
- Skica 7 — Protivudar Jugoistočnog fronta u rejonu Abganarova u avgustu 1942.
- Skica 8 — Protivudari po neprijatelju severozapadno od Staljingrada u avgustu i septembru 1942.
- Skica 9 — Borbe u centralnom i severnom delu Staljngrada 13. septembra 1942.
- Skica 10 — Borbe u centralnom i severnom delu Staljngrada od 14. do 19. septembra 1942.
- Skica 11 — Protivudar jedinica 62. armije iz rejona Mamajevog Kurgana 27. septembra 1942.
- Skica 12 — Protivudari 57. i 51. armije u borbi za defile između jezera.
- Skica 13 — Protivudar 51. armije na Sadovo.
- Skica 14 — Kopija skice zaplenjene od neprijateljskog oficira za vreme protivudara na Sadovo (30. septembar 1942).
- Skica 15 — Protivudar 64. armije u rejonu Kuporosnog.
- Skica 16 — Zamisao novembarske napadne operacije.
- Skica 17 — Raspored i sastav udarnih grupacija Staljingradskog fronta u toku borbenih dejstava od 20. novembra do 3. decembra.

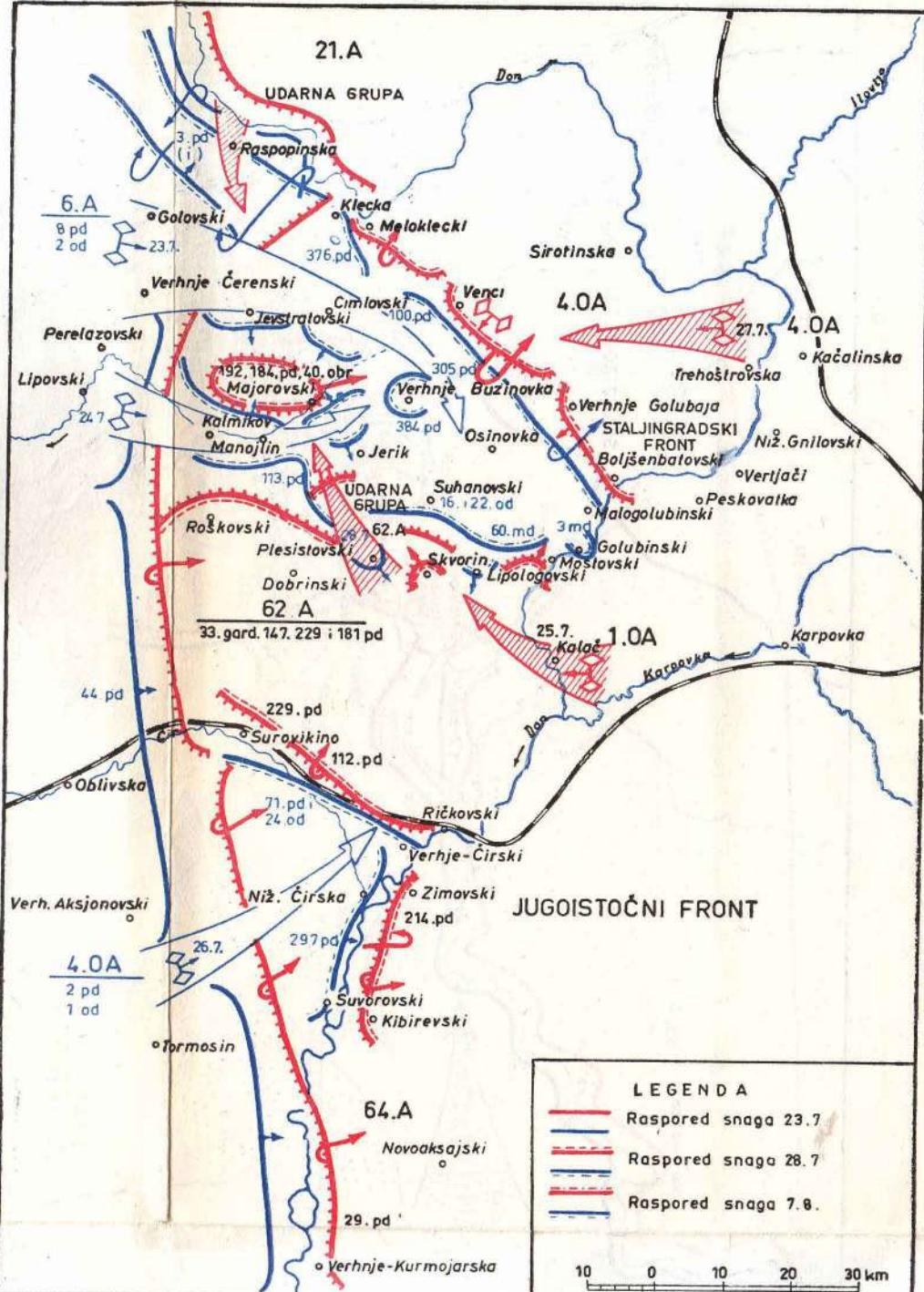
- Skica 18 — Situacija kod Staljingrada 12. decembra 1942.
i planovi nemačkofašističke komande.
- Skica 19 — Odbrambene borbe 51. armije od 12. do 23. decembra 1942.
- Skica 20 — Plan operacije 2. gardijske armije za uništenje
koteljnikovske grupacije neprijatelja predložen
od strane načelnika Generalštaba.
- Skica 21 — Plan komande Staljingradskog fronta za uništenje koteljnikovske grupacije neprijatelja.
- Skica 22 — Napad jedinica Južnog fronta na Rostov (1. januara — 17. februara 1943).

Skica 1 — Odbrambena bitka od 17. jula do septembra 1942.

Skica 2 — Plan nemačke komande za osvajanje Staljingrada udarom sa zapada

Skica 3 — Borbe u okuci Dona u julu 1942.

LEGENDA

- Spoljni odbrambeni pojas „O“

 I ešelon odbrambenog pojasa K

 II " " " K"

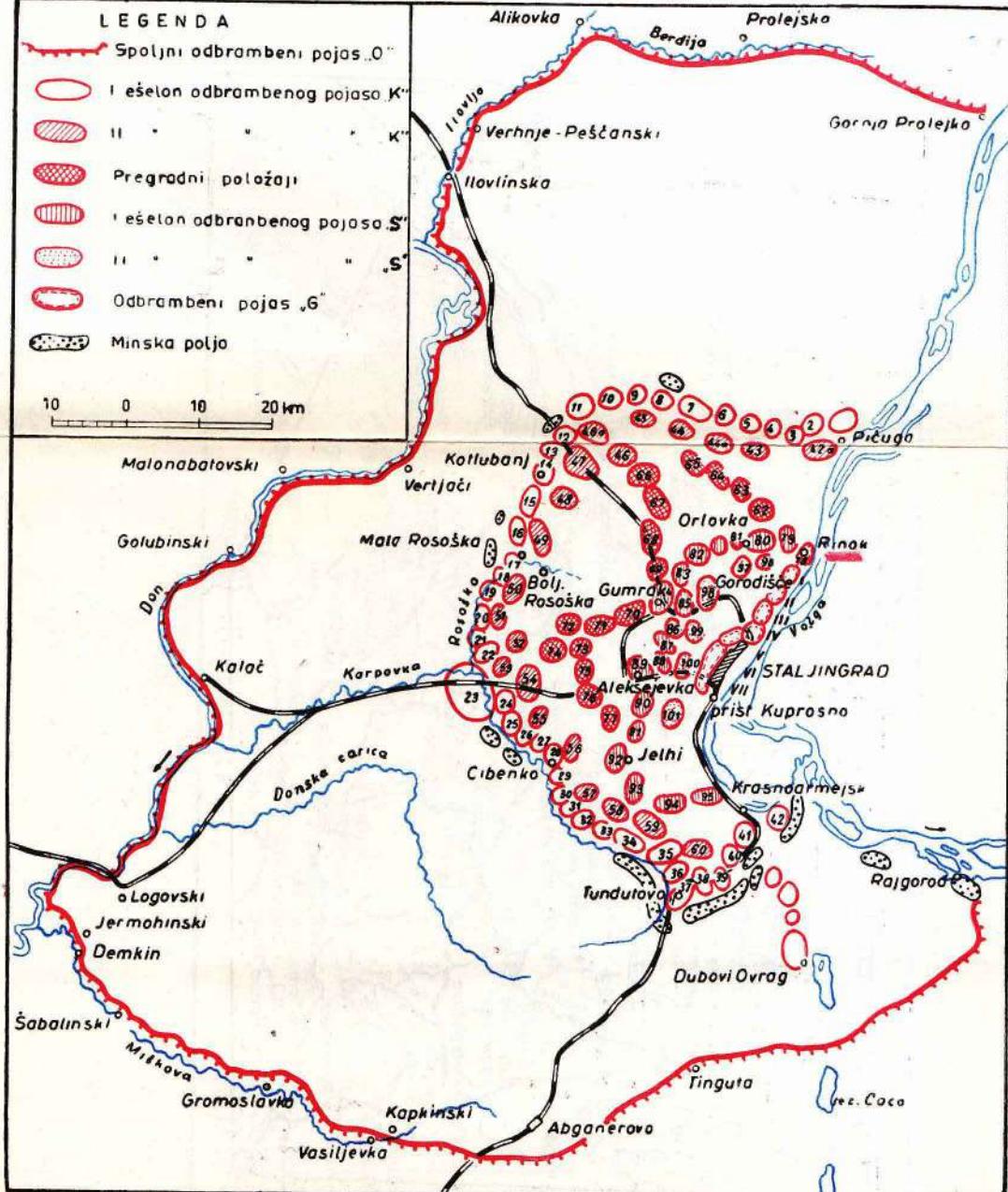
 Pregradni položaji

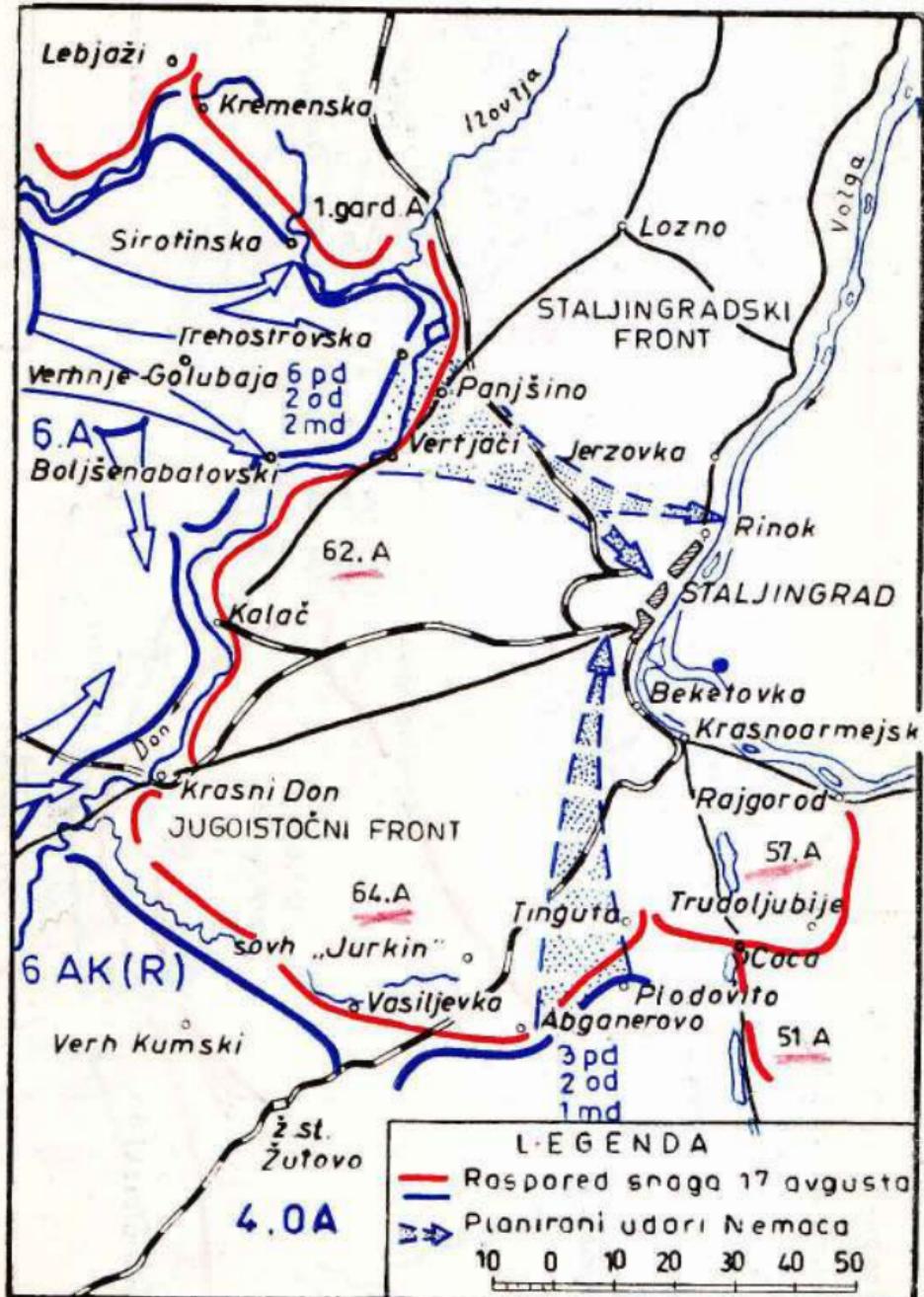
 I ešelon odbrambenog pojasa S

 II " " " S

 Odbrambeni pojas „G“

 Minska poljo

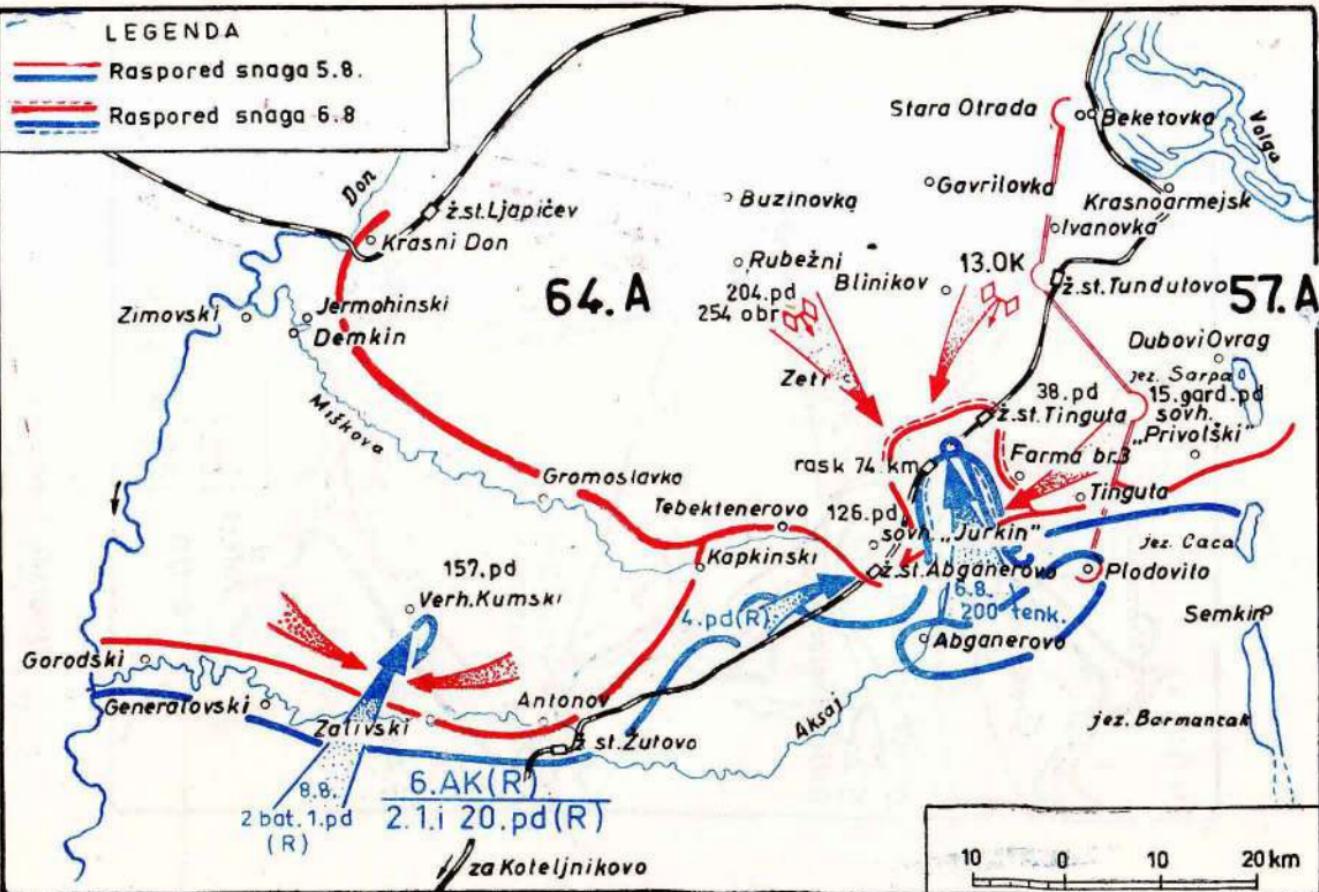

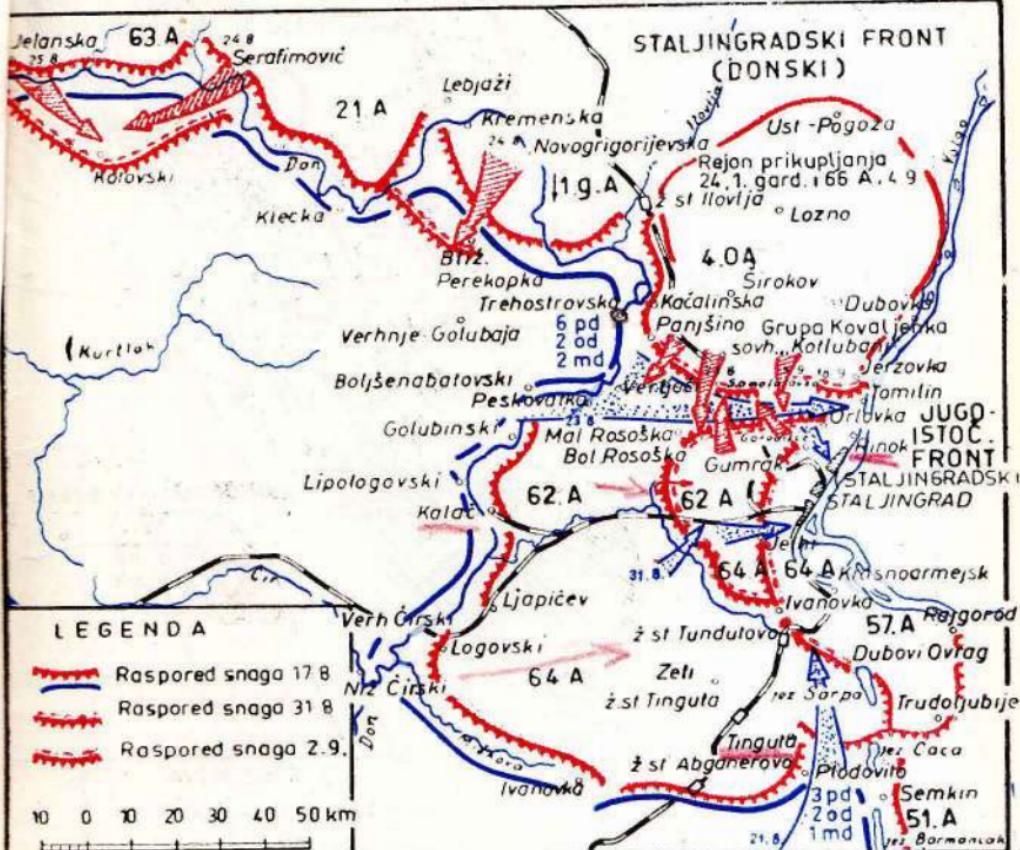
Skica 6 — Plan nemačke komande za osvajanje Staljngrada koncentričnim udarima

LEGENDA

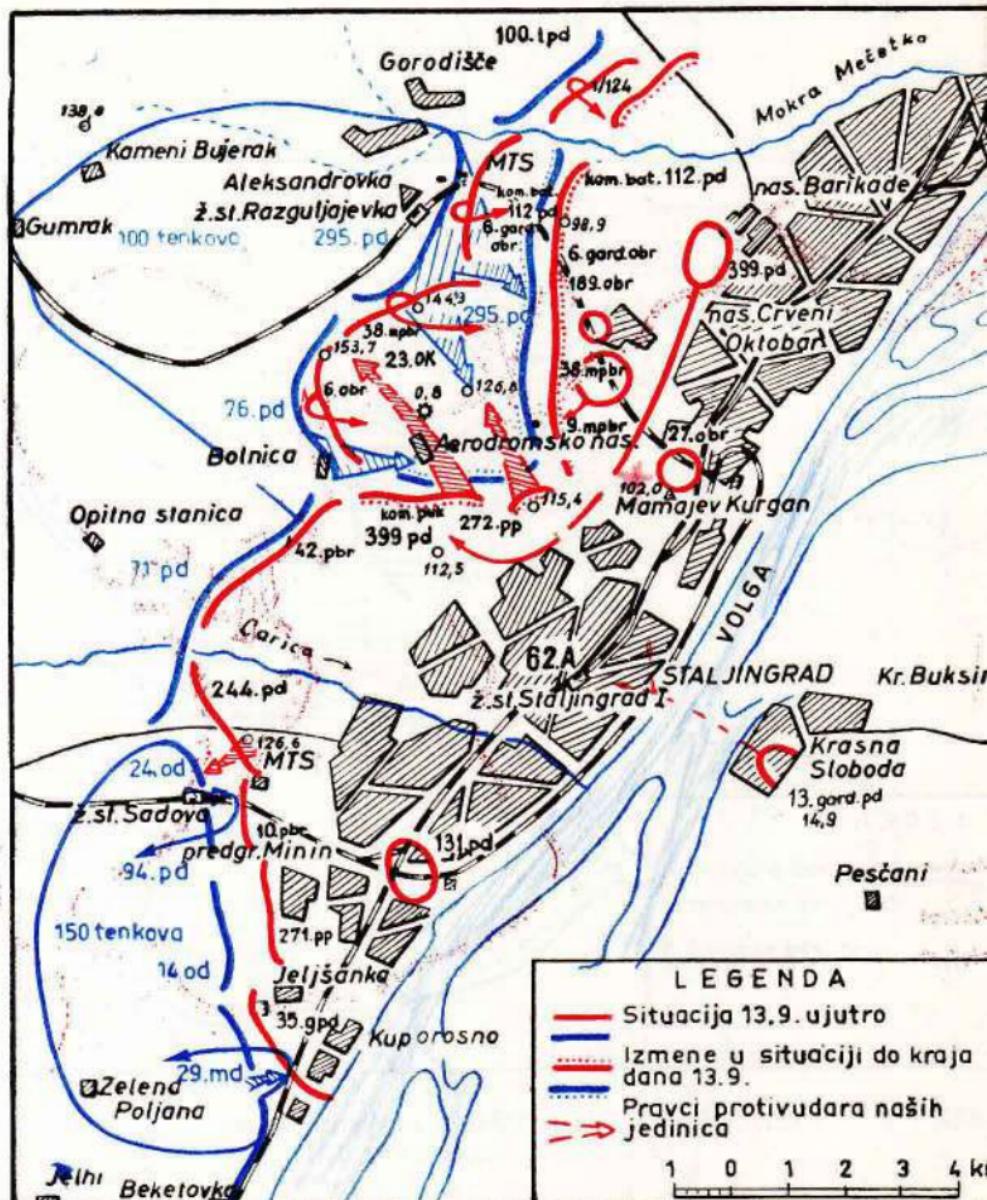
- Rasporod snaga 5.8.
- Rasporod snaga 6.8

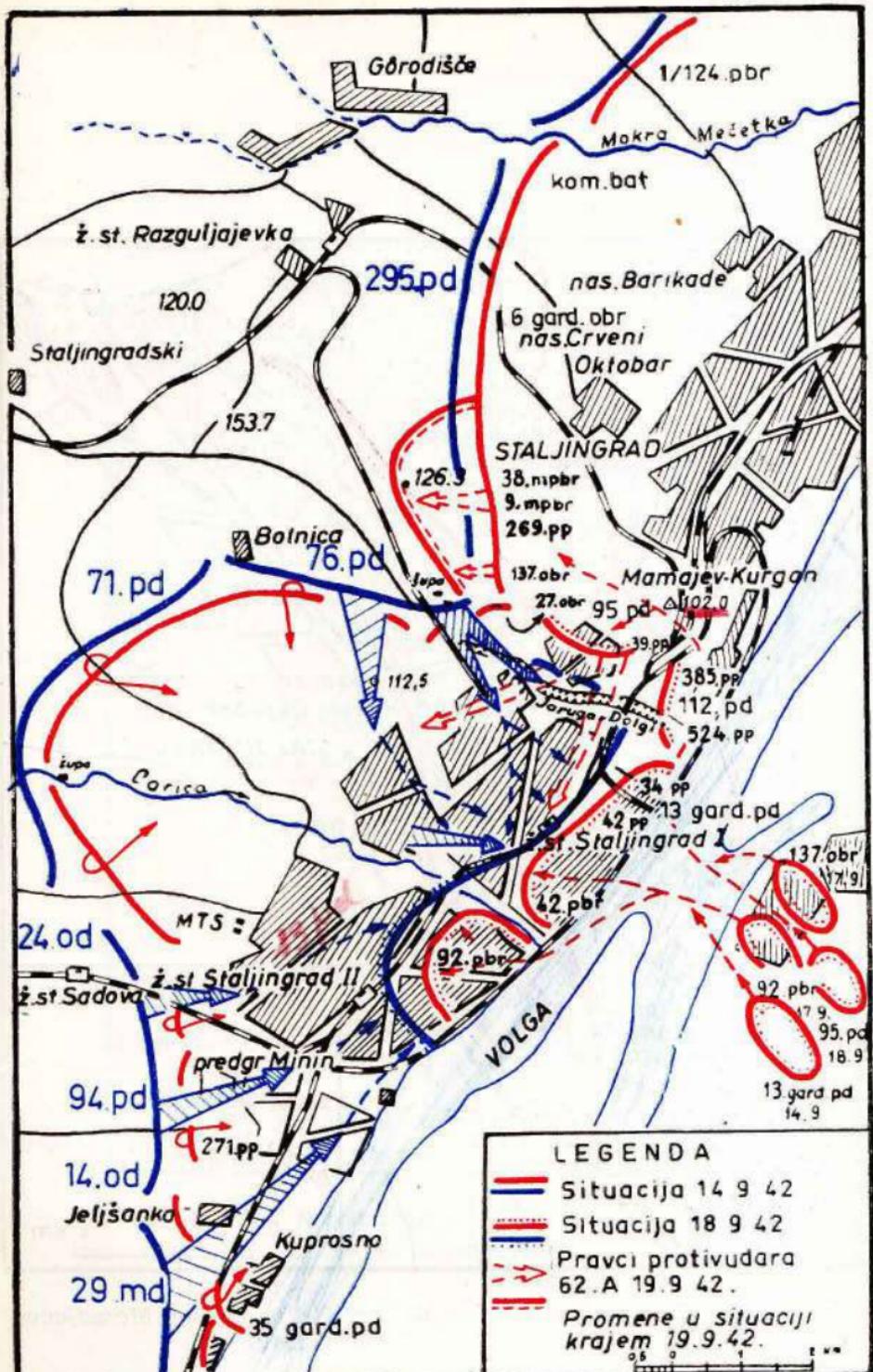
Skica 7 — Protivudar Jugoistočnog fronta u rejonu Abganarova u avgustu 1942.

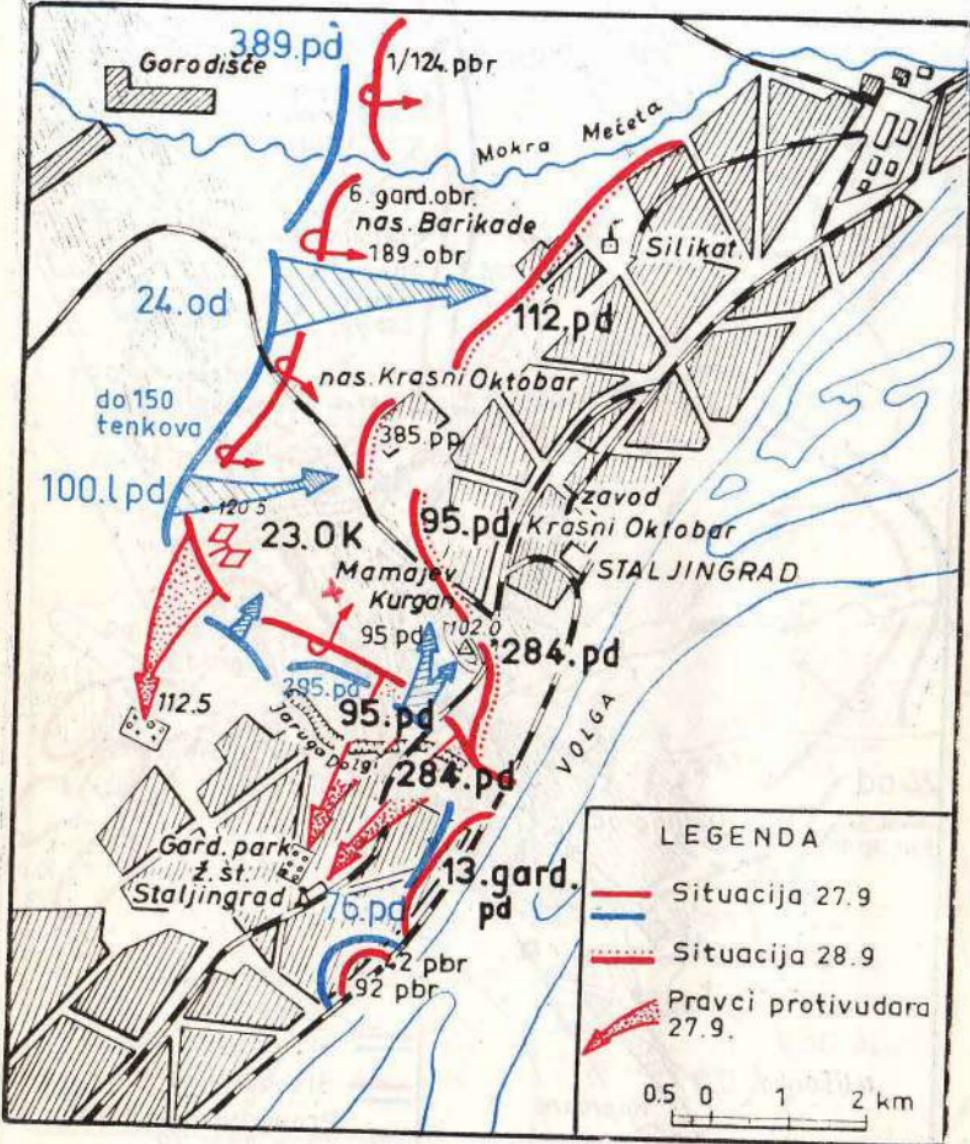
Skica 8 — Protivudari po neprijatelju severozapadno od Staljingrada u avgustu i septembru 1942.

Skica 9 — Borbe u centralnom i severnom delu Staljingrada 13. septembra 1942.

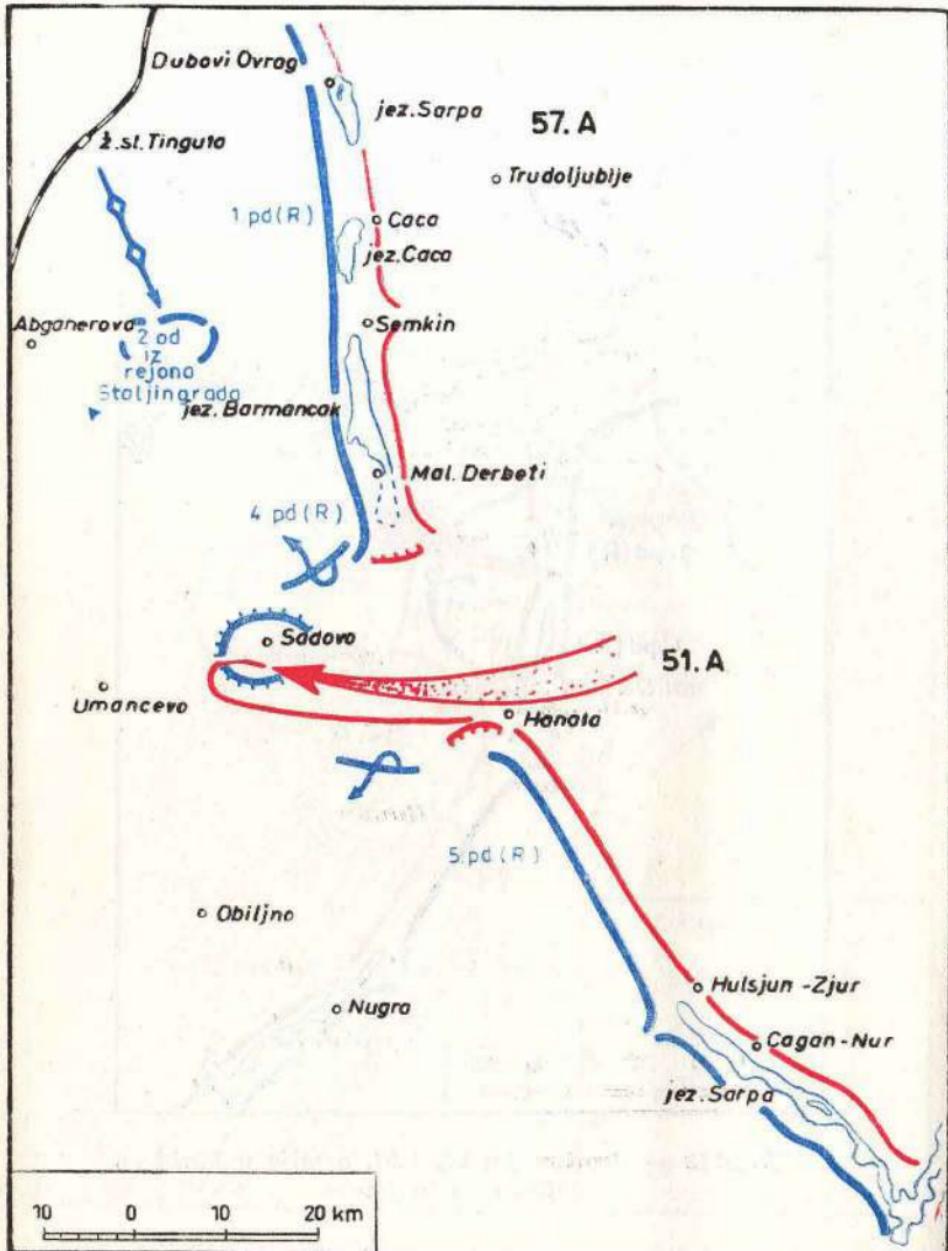
Skica 10 — Borbe u centralnom i severnom delu Staljingrada od 14. do 19. septembra 1942.

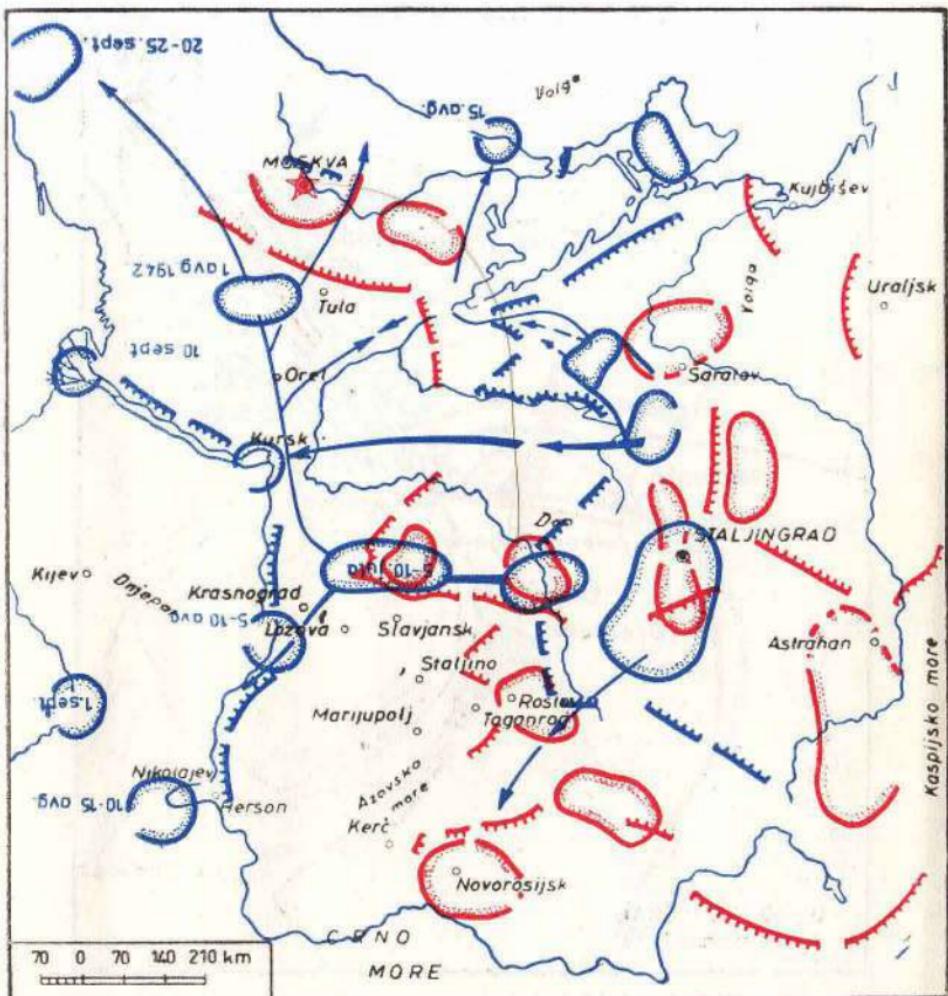
Skica 11 — Protivudar jedinica 62. armije iz rejona Mamajevog Kurgana 27. septembra 1942.

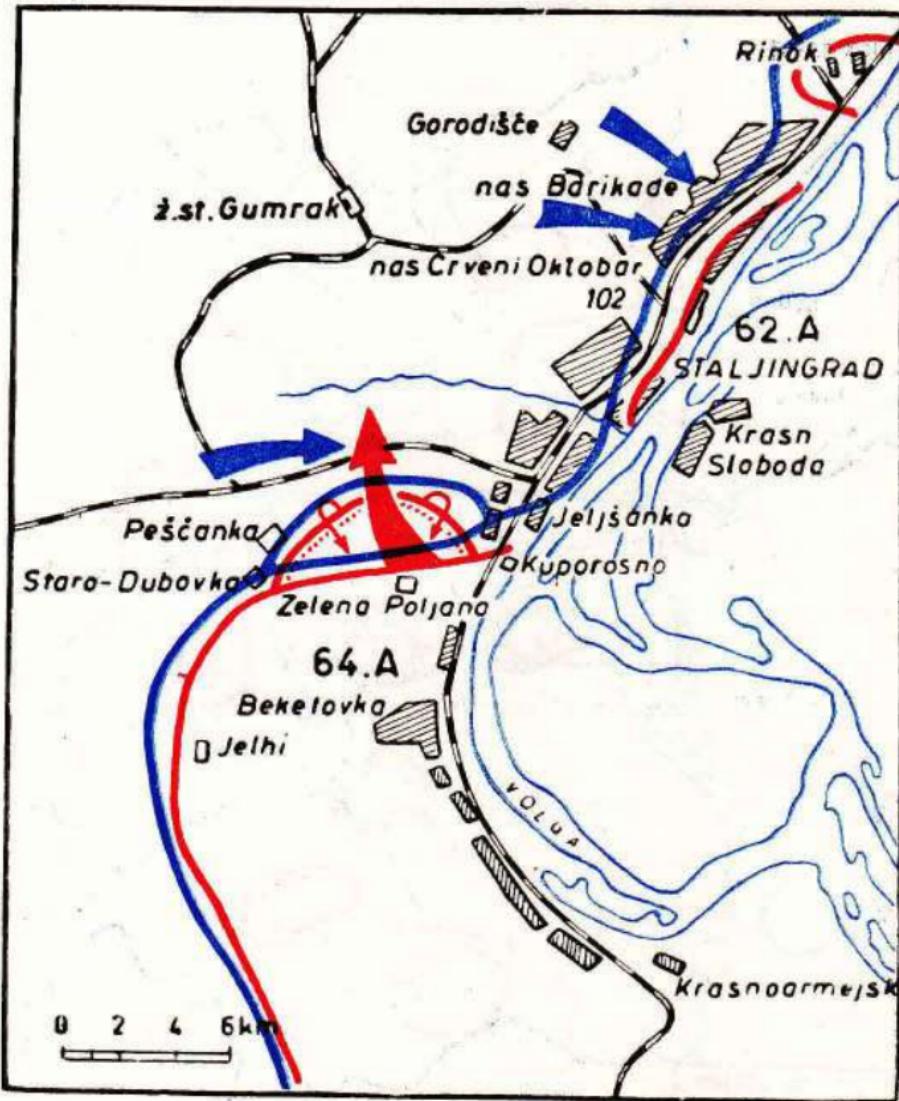
Skica 12 — Protivudari 57. i 51. armije u borbi za defile između jezera

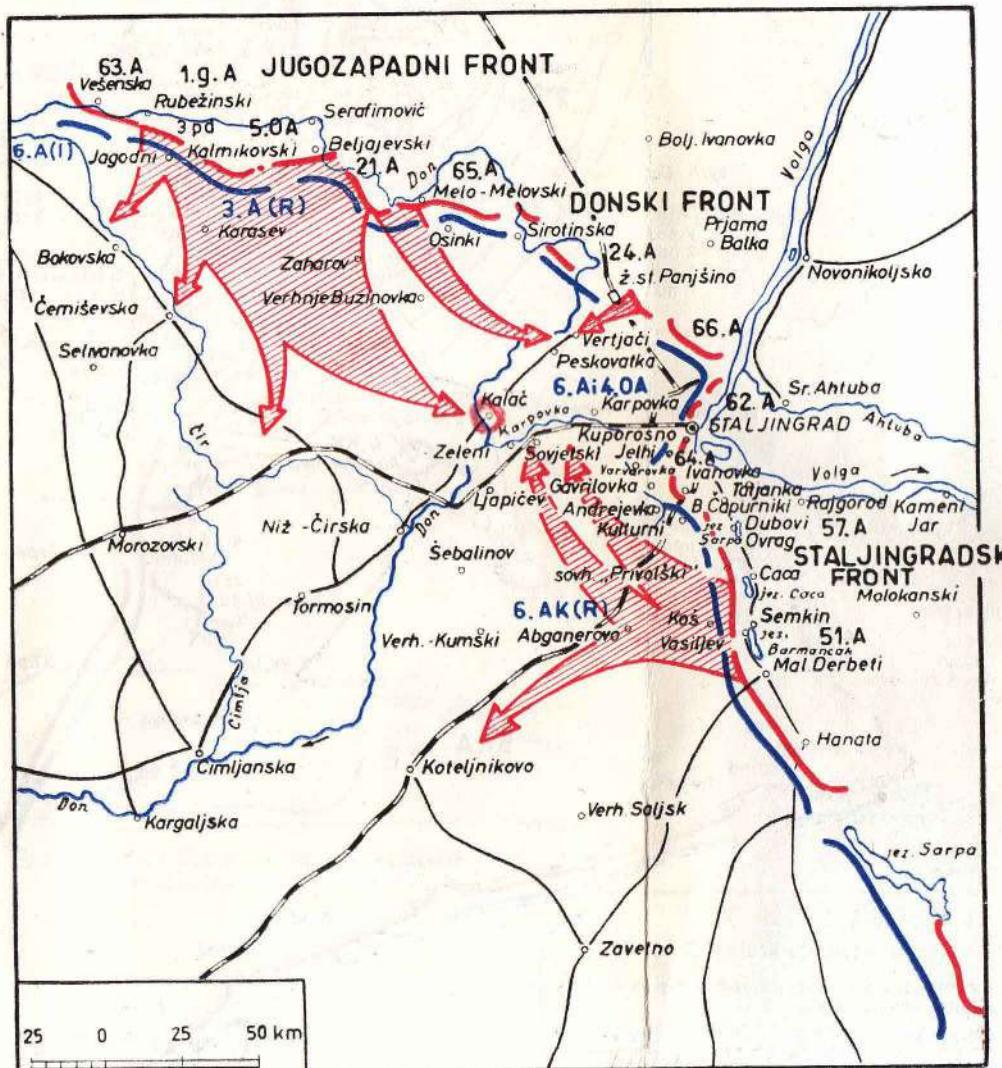
Skica 13 — Protivudar 51. armije na Sadovo

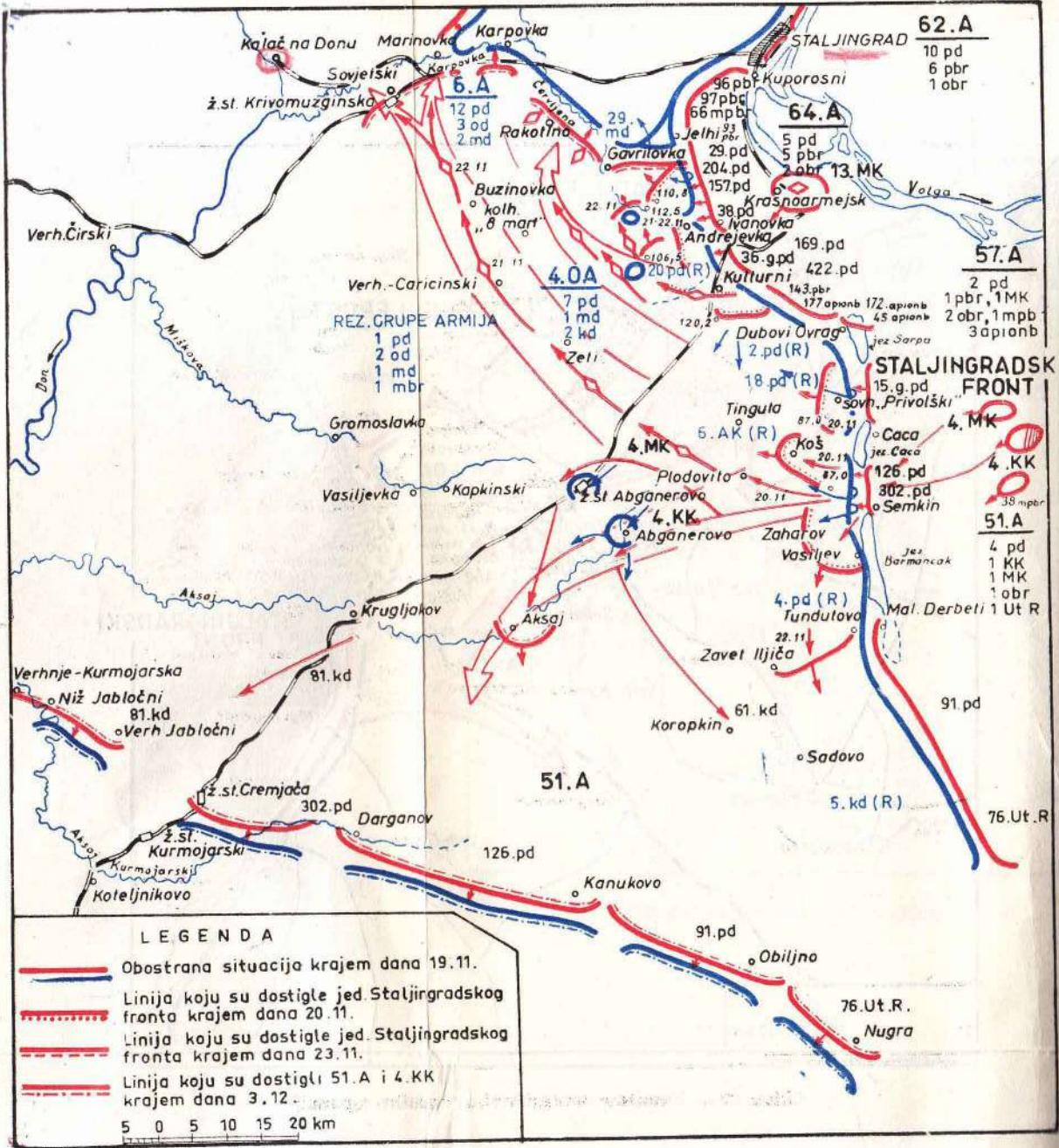
Skica 14 — Kopija skice zaplenjene od neprijateljskog oficira za vreme protivudara na Sadovo (30. septembra 1942)

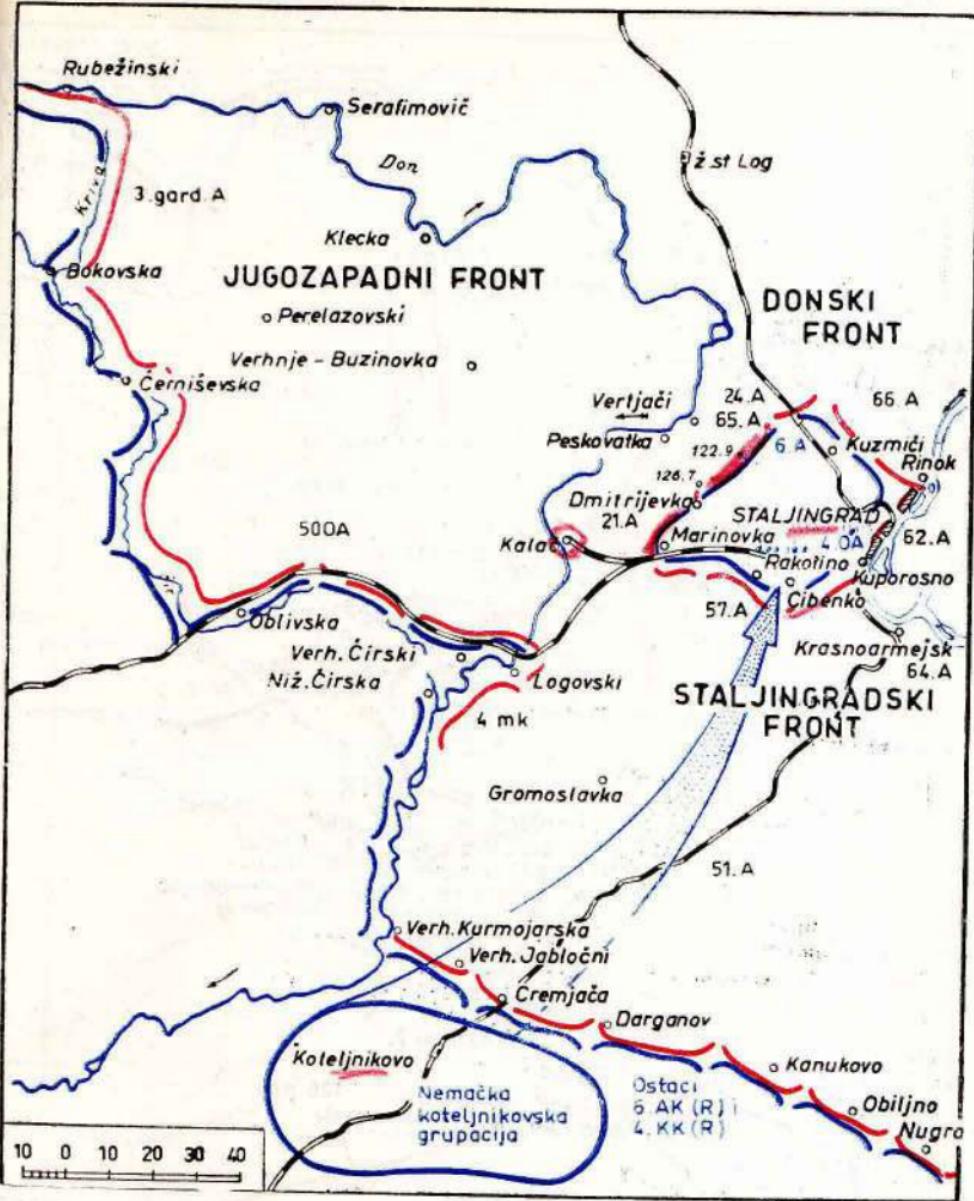
Skica 15 — Protivudar 64. armije u rejonu Kuporosnog

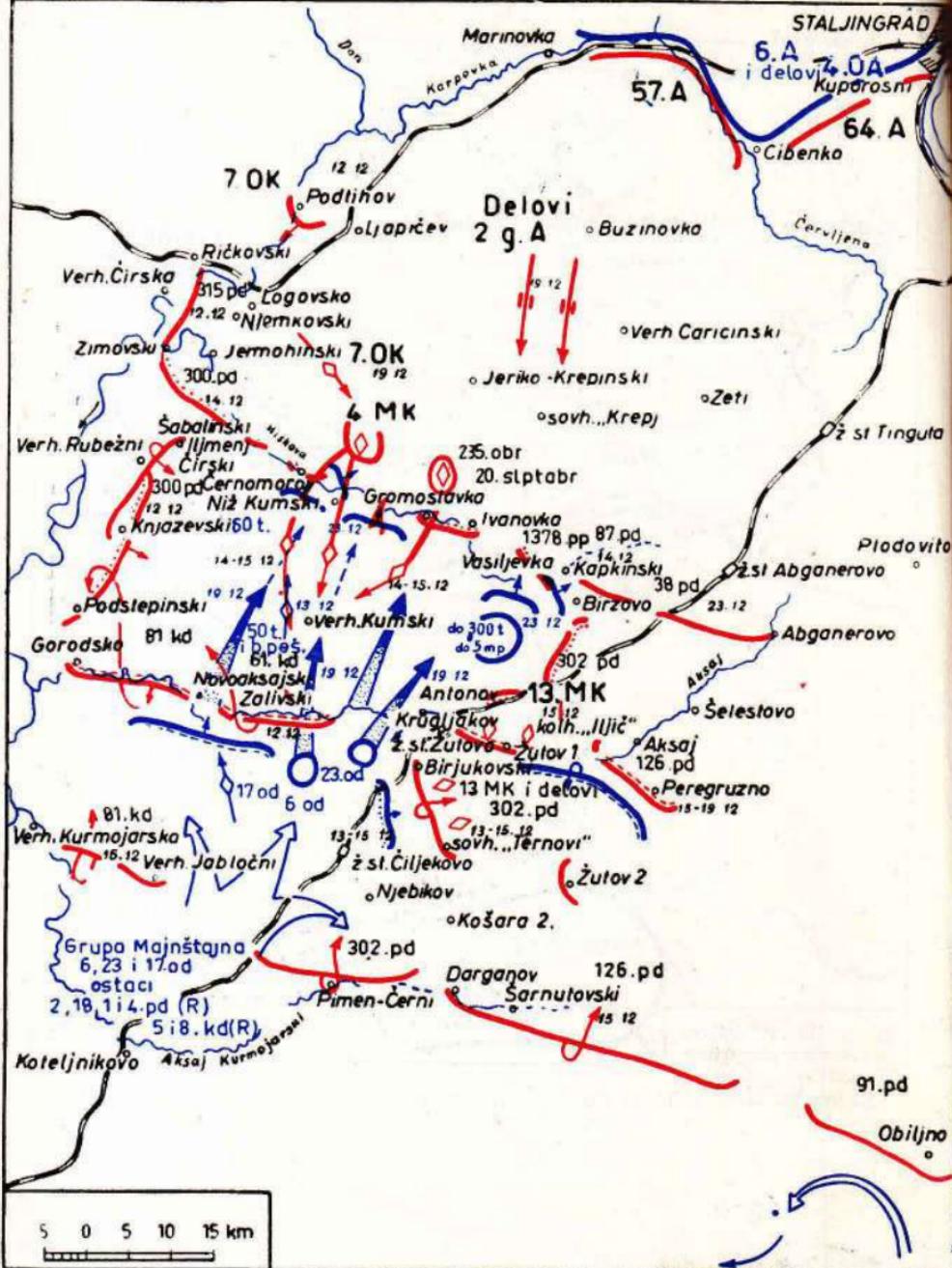
Skica 16 — Zamisao novembarske napadne operacije

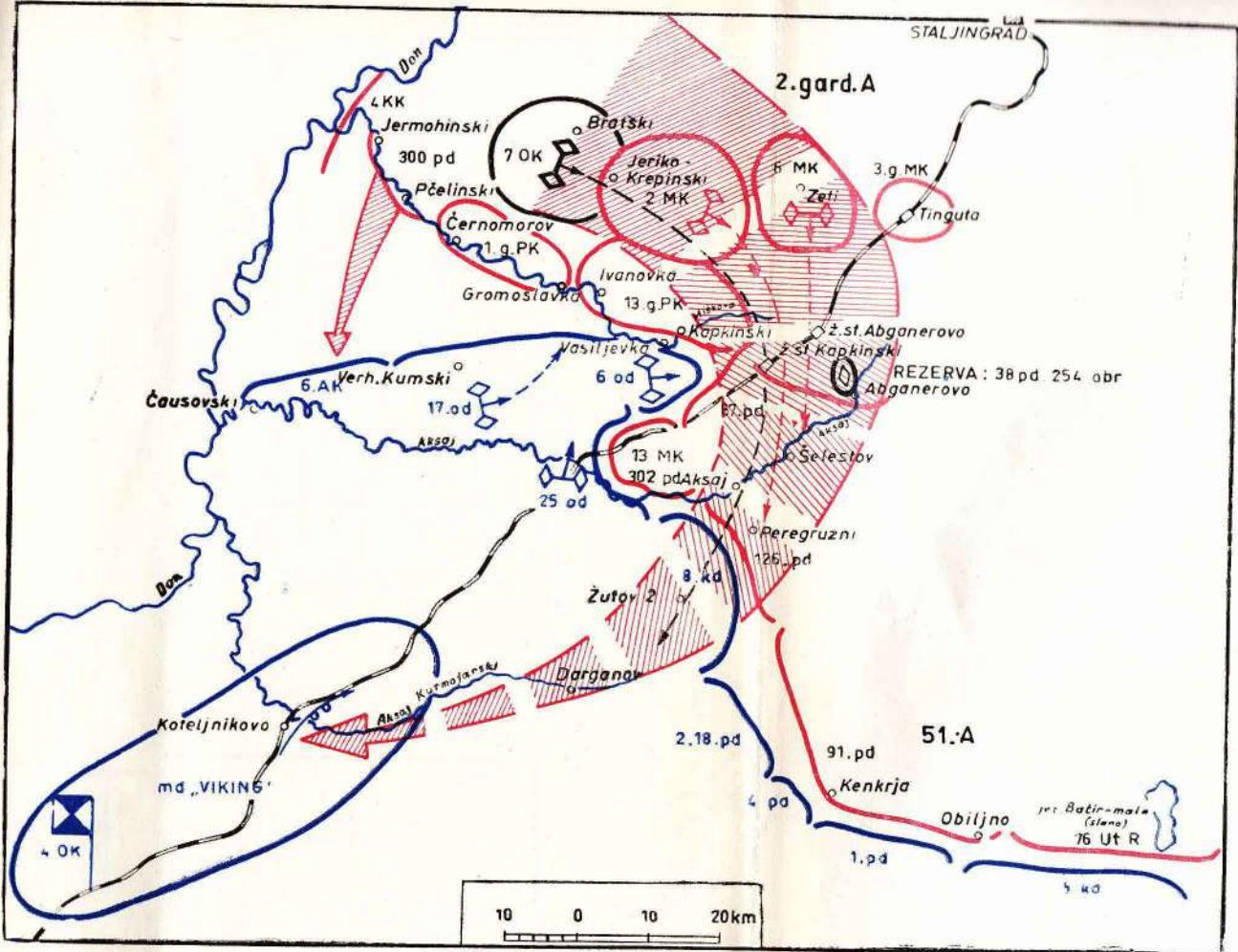
Skica 17 — Raspored i sastav udarnih grupacija Staljingradskog fronta u toku borbenih dejstava od 20. novembra do 3. decembra

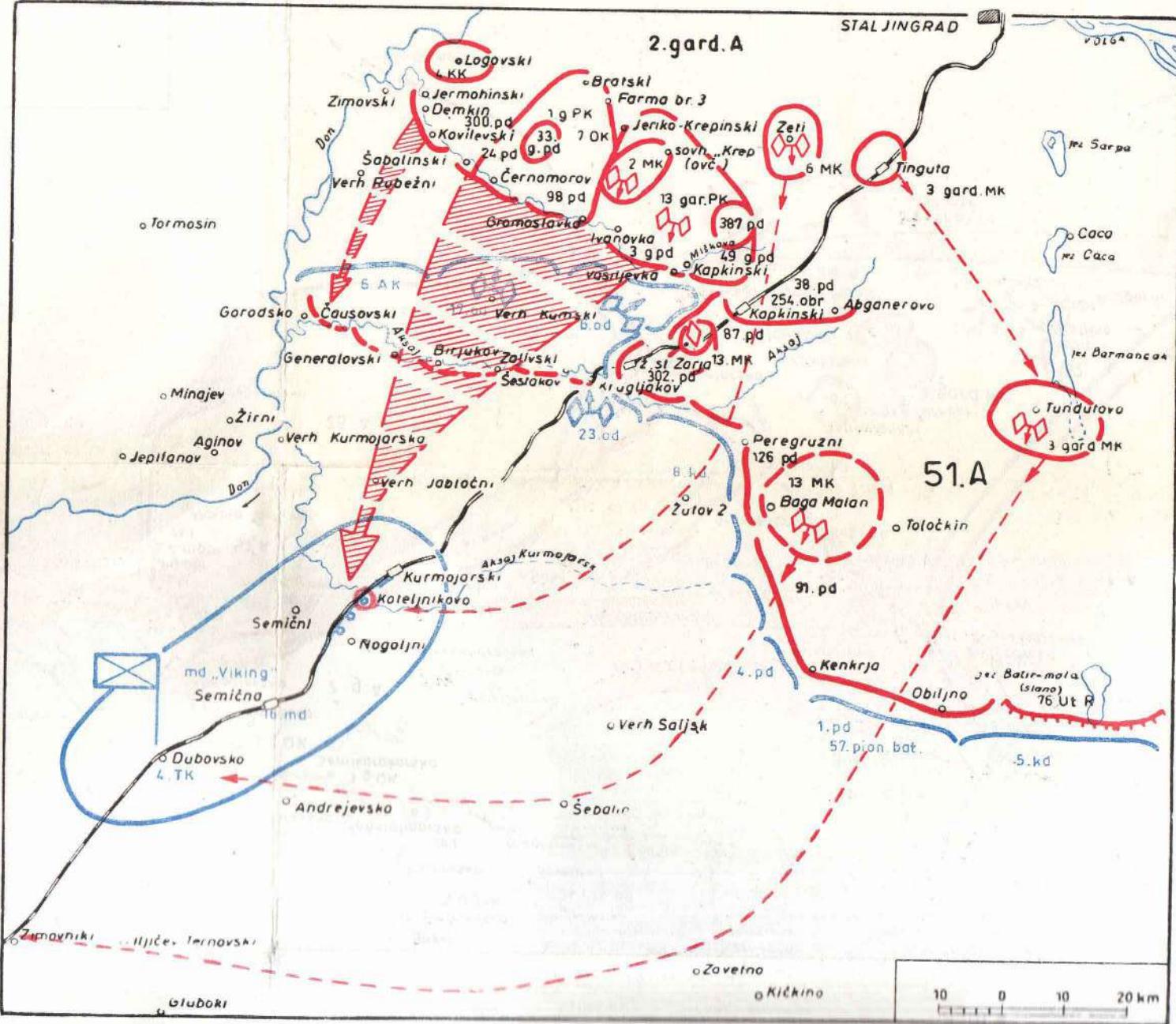
Skica 18 — Situacija kod Staljingrada 12. decembra 1942. i planovi nemačkofašističke komande

Skica 19 — Odbrambene borbe 51. armije od 12. do 23. decembra 1942.

Skica 20 — Plan operacije 2. gardijske armije za uništenje koteljnikovske grupacije neprijatelja predložen od strane načelnika Generalštaba

Skica 21 — Plan komande Staljngradskog fronta za uništenje kotelnikovske grupe u neprijatelja

